

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΑ 40 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ

ΕΤΟΣ Ζ • ΤΕΥΧΟΣ 67 • 68 • ΜΑΡΤΙΟΣ • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1984 • ΑΔΑΡ Β' • ΝΙΣΑΝ 5744

עליה לבניהם ספרו ובניהם לבניהם

«Διηγέθητε πρὸς τὰ τέκνα σας περὶ τούτου καὶ τὰ τέκνα σας πρὸς τὰ τέκνα αὐτῶν»
(Γωήλ, 1:3)

Στή Μνήμη ενός χαμένου κόσμου

Τό τεύχος αυτό είναι αφιερωμένο στα 40 χρόνια από τό τραγικό Όλοκαύτωμα τών Έβραίων τής Ελλάδος

Τά στοιχεῖα πού περιέχονται, προέρχονται ἀπό διάφορες πηγές, κυρίως ἐκτός τοῦ Έβραϊσμοῦ, γιατί, ὅπως εἶναι φυσικό, οἱ Ἰσραηλιτικές Κοινότητες πού ἐπλήγησαν δέν ὑπάρχουν πιά οἱ περισσότερες. Κι ἐκείνες οἱ Κοινότητες πού ἐξακολουθοῦν νά ὑφίστανται δέν ἔχουν μετά τό διωγμό ἀρχεῖα καί στοιχεῖα.

Ὁ Έβραϊσμός τής Ελλάδος ἔχει τό τραγικό προνόμιο νά εἶναι ὁ τρίτος (μετά τή Λιθουανία καί τήν Έσθονία) ἀπό πλευρᾶς ἀφανισμοῦ στόν Εὐρωπαϊκό χώρο μιά κι ἐξοντώθηκε κατὰ ποσοστό 86%.

Οἱ χάρτες πού δημοσιεύονται στό τεύχος αὐτό, μαζί μέ τά ἐπεξηγηματικά σχόλια, ὅταν δέν ἀναφέρεται ἄλλη πηγή, εἶναι ἀπό τό βιβλίο «Atlas of the Holocaust» τοῦ Ἱστορικοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τής Όξφόρδης Martin Gilbert, (Λονδίνο, 1982).

Τό τεύχος αὐτό ἀφιερώνεται στή Μνήμη ἐκείνων πού τόσο ἄδικα κι ἀπάνθρωπα χάθηκαν στά χιτλερικά στρατόπεδα, καθώς καί στήν ψυχή καί τό πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ πού μέ αὐτοθυσία συμπαράσταθηκε στό δράμα τών Έβραίων συμπολιτῶν του.

In memory of a lost world

This issue is dedicated to the 40th anniversary of the tragic Holocaust of Greek Jews.

The evidence contained herein has been obtained from various sources, mainly other than Jewish, because, as is obvious, most of the Jewish Communities were wiped out. Those which survived the persecution have no records or files in their possession.

Greek Jewry has the tragic privilege of ranking third in Europe (after Lithuania and Estonia), with 86% of its members being exterminated.

The maps, as well as the explanatory notes published in this issue, unless other reference is mentioned, are taken from the book "Atlas of the Holocaust" by Martin Gilbert, historian at Oxford University (London, 1982).

This issue is dedicated to the memory of those who perished in so unjust and inhuman way at the Nazi concentration camps. It is also a tribute to the soul and spirit of the Greek people who stood with self-sacrifice by their Jewish fellow-citizens.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ 40 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

Μέ τήν εὐκαιρία τής συμπληρώσεως 40 χρόνων ἀπό τό Όλοκαύτωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Έβραϊσμοῦ, τό Κεντρικό Ἰσραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος ὀργανώνει τίς παρακάτω δημόσιες ἐκδηλώσεις:

Τήν Πέμπτη, 26 Ἀπριλίου, ὥρα 20.00: Έκδήλωση στήν αἴθουσα τής Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (Πανεπιστημίου 22). Θά μιλήσει ὁ Ἀκαδημαϊκός Καθηγητής κ. Κ. Μπόνης μέ θέμα: «Ἀπό τοῦ Μαρτυρίου εἰς τήν ἀναφαίρετον δόξαν». Θά προλογίσει ὁ πρόεδρος τής Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Καθηγητής κ. Γ. Μιχαηλίδης - Νουάρος.

Τήν Κυριακή, 29 Ἀπριλίου, ὥρα 10.30: Ἐπιμνημόσυνη δέηση στό Γ' Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν (Ἰσραηλιτικό Τμήμα).

ΟΙ απώλειες του έβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδος από τό γερμανικό διωγμό 1943 - 44

Table showing losses of Jewish population after German persecution of 1943 — 1944

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ COMMUNITIES	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ POPULATION BEFORE PERSECUTION	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΙΩΓΜΟ POPULATION AFTER PERSECUTION	ΠΟΣΟΣΤΟ ΜΕΙΩΣΕΩΣ PERCENTAGE OF DIMINUTION
ΘΡΑΚΗ — THRACE			
1. Κοινότης Διδυμοτείχου — Didymoteikhon	900	33	- 96%
2. Κοινότης Νέας Όρεστιάδος — Nea Orestias	197	3	- 98%
3. Κοινότης Άλεξανδρουπόλεως — Alexandroupolis	140	4	- 97%
4. Κοινότης Κομοτινής — Komotini	819	28	- 96%
5. Κοινότης Ξάνθης — Xanthe	550	6	- 99%
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ — MACEDONIA			
6. Κοινότης Καβάλλας — Kavalla	2.100	42	- 98%
7. Κοινότης Δράμας — Drama	1.200	39	- 97%
8. Κοινότης Σερρών — Serres	600	3	- 99%
9. Κοινότης Θεσσαλονίκης — Thessaloniki	56.000	1.950	- 96%
10. Κοινότης Βερροίας — Veria	460	131	- 72%
11. Κοινότης Καστορίας — Kastoria	900	35	- 96%
12. Κοινότης Φλωρίνης — Florina	400	64	- 84%
ΘΕΣΣΑΛΙΑ — THESSALY			
13. Κοινότης Τρικάλων — Trikkala	520	360	- 31%
14. Κοινότης Λαρίσης — Larisa	1.120	726	- 35%
15. Κοινότης Βόλου — Volos	872	645	- 26%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ — STEREA HELLAS			
16. Κοινότης Χαλκίδας — Chalkis	325	170	- 48%
17. Κοινότης Αθηνών — Athens	3.000	4.930	+ 64% *
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ — PELOPONNESUS			
18. Κοινότης Πατρών - Άγρινίου — Patras — Agrinion	265	152	- 43%
ΗΠΕΙΡΟΣ — EPIRUS			
19. Κοινότης Ιωαννίνων — Ioannina	1.850	163	- 91%
20. Κοινότης Πρεβέζης — Prevesa	250	15	- 94%
21. Κοινότης Άρτης — Arta	384	60	- 84%
ΝΗΣΙΑ — ISLANDS			
22. Κοινότης Κερκύρας — Corfu	2.000	187	- 91%
23. Κοινότης Ζακύνθου — Zante	275	275	
24. Κοινότης Χανίων — Canea	350	77	- 98%
25. Κοινότης Ρόδου - Κω — Rhodes -Kos	1900	200	- 89%
ΣΥΝΟΛΟ — TOTAL	77.377	10.226	- 86%

* Σημείωση: Οι απώλειες της Κοινότητας Αθηνών ανέρχονται περίπου σέ 1.000 άτομα. Η σημειούμενη αύξηση οφείλεται στή συγκέντρωση πληθυσμού στήν πρωτεύουσα από άλλες περιοχές τής χώρας.

Note: Losses in Athens Jewish Community are about 1.000 persons. The after war increase it is due to the settlement of other Communities members in the capital.

ΜΕΡΟΣ Α'

Μαρτυρίες γιά τήν καταστροφή του Έλληνικού Έβραϊσμού

Χάρτης: Δύο χιλιάδες χρόνια έβραϊκής παρουσίας στην Εύρωπη (6)
ΕΜΜΕΤΡΑ: Ποιήματα **Σοφ. Μαυροειδή - Παπαδάκη** (7), **Ν. Κόντου** (8)
Τ. **Όλύμπιου** (8) Δημοτικά τραγούδια (8)
ΚΕΙΜΕΝΑ: Χ. **Κούνιο**: Τά караβάνια του θανάτου (9 - 11),
Ι. **Γεωργάκη**: 'Η καταστροφή του Έλληνικού Έβραϊσμού (12 - 14),
Λ. **Κορομηλά**: Είς μνήμην 6.000.000 ψυχών (15 - 16),
Γ. **Βαφόπουλου**: 'Η τραγωδία των Έβραίων (17 - 19),
Α. **Κουλόπουλου**: "Ένας δήμιος μιλάει γιά τούς Έβραίους της Ελλάδας! (20 - 22),

5 - 24 -

Η καταστροφή των Κοινοτήτων

ΜΕΡΟΣ Β'

Χάρτης του σιδηροδρομικού δικτύου των αποστολών των έκτοπίσεων των Έβραίων (24)
'Η Έβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα (25 - 27)
Στήν μνήμη των 'Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης (28),
'Ο άφανισμός των 'Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης (29 - 31),
Μακεδονίας - Θράκης (32), **Καστοριάς** (32 - 33), **Βέροιας** (34),
Τρικάλων - Λαρίσης (35), **Άρτας - 'Ιωαννίνων** (36), **Αθήνας** (37 - 38),
Χαλκίδας (39), **Κέρκυρας** (40 - 41), **Ζακύνθου - Κρήτης** (42), **Δωδεκανήσων** (43),
Βόλου (44), **Άγρινίου - Πατρών** (45),

23 - 46 -

Κείμενα γιά τόν διωγμό των Έβραίων

ΜΕΡΟΣ Γ'

'Αρχιεπισκόπου **Δαμασκηνού**: Διαμαρτυρία γιά τούς διωγμούς των Έβραίων (48 - 49) — Μιά Ιστορική διαμαρτυρία (49),
Γ. **Αποστολάτου**: 'Ηρωισμοί Έλληνοεβραίων (50 - 51),
Τό 'Ισραήλ τιμά τήν Έλληνική Αστυνομία (51),
Γ. **Θεοτοκά**: «'Ασθενείς καί 'Οδοιπόροι» (51).
Χάρτης: 'Επιζήσαντες Έβραίοι καί επιστρέψαντες από τήν όμηρεία τό 1945 (52)

47 - 52 -

Παράρτημα — English Texts

ΜΕΡΟΣ Δ'

Historical Survey of Jewish presence in Greece (54 - 55)
In memory of 6,000,000 souls, by **Lambros Koromilas** (56)
Archbishop Damas Kinos: Virtue and courage (57 - 58).

53 - 58 -

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Μνημείο γιά τόν γιατρό Korczak καί τά παιδιά του Γκέτο. Γλυπτό του Boris Sachsajer, στό Μουσείο «Γιάντ Βασέμ» στην 'Ιερουσαλήμ.

ΕΙΚΟΝΑ ΟΠΙΣΘΟΦΥΛΛΟΥ: Σύγχρονο μνημείο στη μνήμη των θυμάτων των στρατοπέδων συγκεντρώσεως.

Μαρτυρίες

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΣΜΟΥ

TWO THOUSAND YEARS OF JEWISH LIFE IN EUROPE BY 1933

1933: ΔΥΟ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΧΡΟΝΙΑ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΖΩΗΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Από της ανόδου του στην Καγκελαρία, ο Χίτλερ εργάστηκε συστηματικά για την μετατροπή μιάς από τις πλέον πολιτισμένες χώρες της Ευρώπης σε μία ολοκληρωτική δικτατορία, καθώς και για την εξάλειψη της δυσχιλιετούς Εβραϊκής παρουσίας στην Ευρώπη.

Η αρχαιότερη Εβραϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή ήπειρο είναι η Ελληνική, που το 1933 είχε ζωή και ιστορία 2.233 χρόνων.

2000 THOUSAND YEARS OF JEWISH LIFE IN EUROPE

From the moment that Hitler became Chancellor of Germany, he worked to transform one of Europe's most civilised states into a totalitarian dictatorship, and for the destruction of two thousand Jewish presence in Europe.

The most ancient Jewish Community in Europe is the Greek Jewish Community with a life and history of 2.233 years by 1933.

«ΠΟΤΕ ΠΙΑ»

Τό διαλαλοῦν σ' ὅλες τίς γλώσσες
στόματα ἄφωνα, ἀνοιχτά
σ' ἀπίθανες γκριμάτσες,
πρόσωπα ἄλλοσούσουμα ἀπ' τή φρίκη,
κορμιά κουλουριασμένα
στό στερνό σπασμό τους.
— Αὐθεντικές φωτογραφίες,
ἀπό εὐλάβεια, γιά τήν Ἱστορία, κρατημένες,
ἀπτά, καυτά στοιχεῖα,
γιά τήν τεκμηρίωση τοῦ Μουσείου!

Τό λέν, μέσα ἀπό πλαίσια μεγαλόπρεπα,
πολύγλωσσες ἐπιγραφές στούς τοίχους.
Πυρό μελάνι: *Nimmer mehr!*

Never again!

Jamais plus!

νά γίνει μάθημα τρανό στήν οἰκουμένη.

«*Never again!*» ποτέ πιά, μήν ἀξιωθεῖ
χαμένου ζώου νά πάρει ὁ ἄνθρωπος μορφή,
ὁ «κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» πλασμένος,
στά τέσσερα νά σέρνεται στή γῆ,
σκυλί, σκυληῖκι, πίθηκος δαρμένος,
σ' ἀνέλπιδη ἱκεσία,
χωρίς φωνή.

Ἀνθρώπου γλώσσα — «*Nimmer mehr!*» —
μήν ἀκουσθεῖ,

νά μουκανιέται

νά βρυχιέται

νά γρυλλίζει,

«φωνή βοῶντος», σέ μιά κόλαση ἐφτασφράγιστη,
τήν ὥρα πού ἀνοιγόκλειναν οἱ θόλοι,
τῶν ἀερίων τό κύμα νά δεχτεῖ.

Τά στόματα τῶν κλίβανων πού χάσκουν,
βιαστεῖτε, ἄνθρωποι, φράξτε τα μέ λούλουδα,
βιαστεῖτε, ἄνθρωποι, πνίξτε τίς κραυγές τους,
μήν πᾶν, μακάβριες μαρτυρίες, στ' ἄλλα τ' ἄστρα,
μήν πᾶν στούς γαλαξίες καί στούς ἥλιους,
καί τή ρότα τους ἀλλάξουν!

Βιαστεῖτε, ἄνθρωποι,
τοῦτο τόν προθάλαμο τῆς κόλασης,
πού ζώνει ἀκόμα, ἀγκαθερό, τό τέλι,

ἐτοῦτο τό λειβάδι τ' αὐχμηρό,
πού μήτε ἕνας ἀσφάδελος δέν τό γλυκαίνει,
ὀργώστε το μέ τά γυνιά,
τά φτυάρια, τίς σκαπάνες,
τά σπλάχνα του ἀνασκάψετε μέ τά τρακτέρ,
φυτέψετε τριαντάφυλλα καί δέντρα,
νά κελαηδοῦν πουλιά στίς φυλλωσιές τους,
νά τό λαλᾶν τ' ἀηδόνια
καί νά διώχνουν τά φαντάσματα,
πού στοίχειωσαν, σ' ἀσάλευτη, ἀγωνία,
μέσα σ' αὐτά τά Τάρταρα, πού ξέφυγαν
ἀκόμα καί τή φαντασία τοῦ Δάντη!

Ποιός νά τό πεῖ
καί πῶς νά τό πιστέψουν
πῶς σβήστηκεν ἡ Γέεννα τοῦ Πυρός,
νά πᾶνε πιά στόν τάφο τους νά ξεποστᾶσουν!
Πῶς νά τό δοῦν
καί πῶς νά τό πιστέψουν
πῶς ἐγιναν Μουσεῖα τά κρεματόρια
κι οἱ θάλαμοι τῶν ἀερίων
Πινακοθήκες!

Καί πῶς οἱ τοῖχοι
εἶναι σοφά διακοσμημένοι:
μέ τά στερνά τους γράμματα,
τά λόγια,
τά σκαλισμένα στ' ἀγκωνάρια ὀνόματα τους,
τήν τελευταία τους πνοή,
πούγινε σίχρος!

Πυρό μελάνι: *Nimmer mehr: Never again: Jamais plus:*
στούς τοίχους, στίς προθήκες, στίς καρδιές μας
ἔπος χρυσό, σέ νέους Δελφούς, νά χαραχτεῖ,
τραγουδι στήν ἡχώ νά μείνει,
νά τό κρατήσῃ ἡ Ἱστορία ἡ χρησμωνδός,
νά τό πετᾷ, πυρακτωμένο μύδρο,
πάνω στήν περηφάνεια τῶν ἀνθρώπων.

Νά γίνει πίδακας ζωῆς εὐφραντικός,
ἀέναος κρουνός εἰρήνης,
νά τό πιστέψουν κι οἱ νεκροί κι οἱ ζωντανοί
πῶς εἶναι πιά στυγνή προϊστορία
τῶν μαρτυριῶν οἱ τόποι καί τά Μουσεῖα.

ΣΟΦΙΑ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ — ΠΑΠΑΔΑΚΗ

Δημοτικά τραγούδια στά στρατόπεδα συγκεντρώσεως

Τα πιά κάτω δημοσιευόμενα δύο «τραγούδια» — πηγαία έκφραση της ανώνυμης Έλληνικής Λαϊκής Μούσας — δείχνουν τον ενσπερνισμό των πατροπαράδοτων ελληνικών αισθημάτων των Έλλήνων Έβρσιων το θρσκειμο, πού θάφτηκαν στά στρατόπεδα τής εγώνιας και τού θανάτου.

Μαύρη μωρέ μαύρ' είν' ή ζωή πού κάνουμε
Μέ φόβο τρώμε τό ψωμί, μέ φόβο περπατάμε
Στή βρύσ' μωρέ, στή βρύση νά πάω δέν μπορώ
Παντοῦ μου λέει ό σκοπός «είσαι φυλακισμένη,
γερμανοκρατούμενη».

Δέν έκλεψα μωρέ, δέν έκλεψα ούτε σκότωση
Έβραιοπούλα ήμουνα, γι' αυτό μέ φυλακίσαν.
Στό "Αουσβιτς μέ κλείσαν.

* * *

Έβραιοπούλα ήμουνα
τό άστράκι φόρεσα
μάς πλακώσαν τά κοθώνια
καί μάς πήγαν στήν Πολωνία.

Στήν Πολωνία πήγαμε
Πώ - πώ - πώ, τί πάθαμε
Μās κούρεψαν τά μαλλία
καί μάς ντύσαν άνδρικά.

Τό πρωί στό "Αουφστέν
Βγαίναμε στό Τσέλ - 'Απέλ
πάντα πέντε στήν σειρά
("Αχ! μανούλα μου γλυκειά).
Πάντα πέντε στή γραμμή
("Αχ! μανούλα μου χρυσή).

Στό λουτρό μάς πήγαιναν
Γιά ψώρα μάς κυττάζανε
Κι ή καρδιά μας τίκ - τίκ - τίκ
Μή τυχόν στό γκάζ μάς πάν.

Στή δουλειά πηγαίνουμε
Μέ άνέμους και βροχές
Κι άν σιγά δουλεύουμε
Τό μπαστούνι βλέπουμε.

Τό έγκλημα τού 20ου αιώνα

Γεμίζει τό είναι μου μ' άναμνήσεις
τού χθές...

ένώ ό άνεμος λυωνίζει τά φυλλώματα
μέσα στή καλοκαιρινή λάβα...

Ταξιδεύω στήν φριχτή αυτή χοάνη,
βουλιάζω συνεχώς στό σκοτεινό
μονοπάτι τού τρομερού
παραλογισμού...

Κομματιάζει τήν ψυχή μου ό βαθύς
πόνος, τό ζωντανό μαρτύριο,
ή άγωνία, ό τρόμος, οι φωνές...
ένώ μεγαλώνει ό δρόμος τής μνήμης...

Ξαναζώ στόν τραγικό κύκλο
τής εικόνας τής φρίκης μέ
τήν μακάβρια συμφωνία
τής εξαφάνισης μυριάδων ψυχών...

Μαύρη καπνιά πνίγει τά γύρω
άπαίσια μυρωδιά... οι καμινάδες
τά κρεματόρια, τό αίμάτινο ποτάμι
κυλά... θρέφοντας τήν πληγωμένη γή.

Μέσα στό σύμπαν τού κενού συγκεντρώνονται
τά κομμάτια τού χρόνου πού
κομματιάσαν από τ' άμάρτημα
τού έγκλήματος...

Τό άληθινό παρελθόν, μέ τό πονεμένο
παρών σκεπάζει τά γύρω ένώ προχωρώ
στά στρατόπεδα τού "Αουσβιτς, τού Νταχάου
μέ τήν άθθεντική εικόνα τής φρίκης...

Κάθε χόρτο στή γή λές καί είναι ψυχή
πού δακρυσμένη ζητά άπάντηση
ένώ ψηλά στόν τόπο τού μαρτυρίου
ένα ΦΩΣ μένει άσβεστο...

Είναι τά εκατομμύρια ψυχών πού θά
λάμπουν αιώνια... αυτές πού
δέν κομματιάστηκαν από τό άπαίσιο
"Εγκλημα...

Είναι οι ψυχές πού θά φέρουν στήν
μνήμη όλης τής ανθρωπότητας τήν
άφαντη τραγωδία, τήν τρομερή γενοκτονία,
τό μεγάλο έγκλημα των Ναζί...

NANA KONTOY

40382 V

"Υστερα, στριμώχτηκαν σέ φορτηγά βαγόνια άσφυκτικά.
Πήρανε κι άλλους στή διαδρομή κι άλλους κι άλλους...

"Αλλάξαν σύνορα, πατρίδες
σμίξανε σύντροφους όμόιμους,
άλλόθρησκους άδερφούς
πήρανε κι άλλους κι άλλους κι άλλους...

— Νερόοοο...
— Βάς;
— Λίγο νερό.
— Στό "Αουσβιτς, 'Εκεί 'ναι όροσερές πηγές.

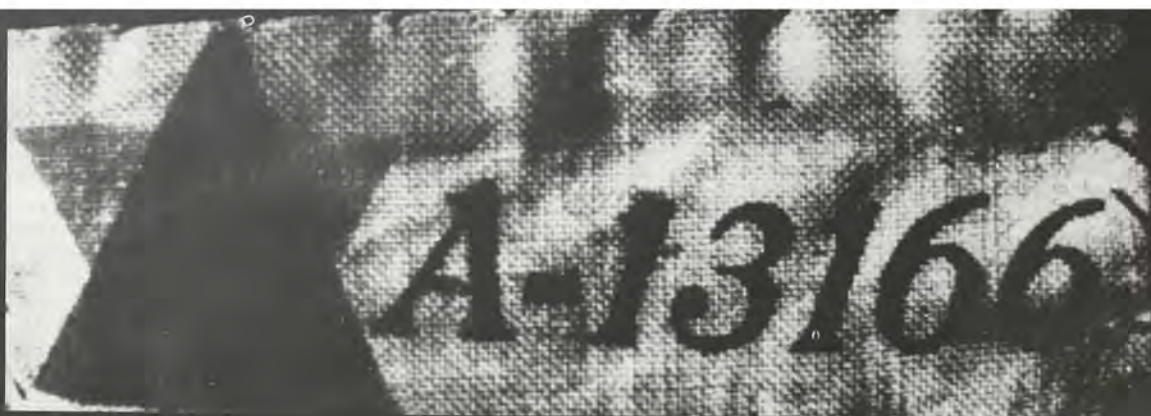
Ρούφηξαν τά δάκρυα τής ταπείνωσης,
τής εγκατάλειψης καί τής κατάρας.
Μοίρασαν τό λίγο όξυγόνο,
πήρανε κι άλλους κι άλλους κι άλλους... Νάτο τό "Αουσβιτς
Τό "Αουσβιτς, δέν είναι πάνω στή γή.
Τό "Αουσβιτς, δέν είναι μέσα στήν κόλαση.
Στό "Αουσβιτς, χάνει τό νόημα ή φρίκη.

"Αδερφή μου,
γύρισα όλα τά στρατόπεδα γιά νά σέ βρώ
λαθρομπονώντας μέ τή σκέψη στά παγερά κελλιά.
Νταχάου — Ζακχσεχάουζεν — "Αουσβιτς — Μπέλσεν,
Τρεμπλίνκα...

"Εψαξα μέσα στίς τρέλλες,
μπήκα στήν «Τρύπα τού Κόσμου»,
στό θάλαμο των στειρώσεων,
στά κελιά τής όρθοστασίας,
στά μαρτύρια τού νερού,
παραφύλαξα τά κρεματόρια,
ανάκátωσα όλα τά πτώματα,
μά δέ σέ βρήκα.

ΤΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

(Άποσπάσματα ποιήματος)

Τά καραβάνια του θανάτου

του ΧΑΪΝΤΣ ΣΑΛΒΑΤΩΡ ΚΟΥΝΙΟ

“Επειτα από σαράντα χρόνια

Η πρώτη αποστολή Έβραίων από την Ελλάδα αναχώρησε από τη Θεσσαλονίκη στις 15 Μαρτίου 1943. Η αποστολή αποτελούνταν από 2800 άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Η αποστολή έφθασε στο “Αουσβιτς” στις 20 Μαρτίου. Μετά από μία επιλογή στην αποβάθρα του σταθμού, τα SS έστειλαν σάν ικανούς προς εργασία, 417 άνδρες, που πήραν αριθμούς από 109.371 ως 109.787 και 192 γυναίκες, που πήραν αριθμούς από 38.721 ως 38.912. Οι υπόλοιποι 2.191 άνδρες, γυναίκες και παιδιά θανατώθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

Ός τό τέλος Μαρτίου, 13.000 άτομα μεταφέρθηκαν με πέντε αμαξοστοιχίες, από την Ελλάδα στο “Αουσβιτς”. Ός τό τέλος της επιχείρησης που συμπληρώθηκε στά μέσα Μαΐου, μεταφέρθηκαν συνολικά 45.853 άτομα. Από αυτά, τά 35.285 άτομα δολοφονήθηκαν στους θαλάμους των αερίων και 10.568 κλείσθηκαν στο στρατόπεδο. Τήν 1η Ιουνίου οι χιτλερικοί έστειλαν ξανά 880 Έβραίους τούς όποιους είχαν διαβεβαιώσει ότι αναχωρούσαν με προορισμό τό γκέτο τής Τερεζιενστάντ, στην Τσεχοσλαβακία. Οι άνθρωποι αυτοί έφθασαν στο “Αουσβιτς” στις 8 Ιουνίου. Από αυτούς οι 308 έστάλησαν στο στρατόπεδο και οι 572 στους θαλάμους των αερίων.

Στίς 2 Αύγουστου 1943 οι χιτλερικοί έστειλαν από τό γκέτο «Βαρώνος Χίρς» με προορισμό τό «στρατόπεδο ανταλλαγών» του Μπέργκεν - Μπέλσεν, «προνομιούχους» Έβραίους από την Ελλάδα μεταξύ των όποιων βρισκόταν ό πρόεδρος τής έβραϊκής Κοινότητας ραββίνας Κόρετς, που κλείσθηκε από τόν Μέρτεν στο γκέτο

και πέθανε από τύφο στο Μπέρκεν - Μπέλσεν. Στην αποστολή αυτή υπήρχαν 367 Έβραίοι ισπανικής υπηκοότητας. Πέντε ημέρες αργότερα στις 7 Αύγουστου 1943 αναχώρησε από τη Θεσσαλονίκη ή τελευταία αποστολή με Έβραίους από την Ελλάδα. Η αποστολή που αποτελούνταν από 1.800 άτομα έφθασε στις 18 Αύγουστου στο “Αουσβιτς”. 271 άνδρες στάληκαν στο στρατόπεδο και τά υπόλοιπα 1.529 άτομα θανατώθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

“Η αντίσταση των Ίταλων

Ο “Αϊχμαν και οι βοηθοί του επιχείρησαν νά στείλουν στά στρατόπεδα και τούς Έβραίους τής ιταλικής ζώνης κατοχής. Αντιμετώπισαν όμως τήν αποδοκιμασία των ιταλικών αρχών και πρό παντός των αντιπροσώπων των στρατιωτικών κύκλων. Στόν τομέα αυτόν οι Ίταλοί δέν επιθυμούσαν νά συνεργασθούν με τούς χιτλερικούς. Χάρη στην επέμβασή τους 551 Έβραίοι τής Θεσσαλονίκης πήραν τήν άδεια νά αναχωρήσουν γιά τήν Αθήνα ενώ 1.500 Έβραίοι πέρασαν λαθραία στην ιταλική ζώνη, όπου δέν τούς πείραξε κανείς.

Μετά τήν απόβαση των συμμάχων στη Σικελία (9 Ιουλίου 1943 τήν ανατροπή του Μουσολίνι (24 Ιουλίου) και τή σύναψη ανακωχής με τούς συμμάχους εκ μέρους τής ιταλικής κυβερνήσεως επί κεφαλής τής όποιας ήταν ό στρατάρχης Πιέτρο Μπαντόλιο, οι χιτλερικές δυνάμεις κατέλαβαν τή βόρειο Ίταλία καθώς και τά εδάφη, που ως τή στιγμή εκείνη κατείχαν οι Ίταλοί.

Μετά τήν κατάληψη τής ιταλικής ζώνης, τίς πολιτικές

υποθέσεις ανέλαβε ο στρατηγός της αεροπορίας Βίλχελμ Σπαϊντελ (υπό τις διαταγές του Λάιρ) και τα καθήκοντα των SS και της αστυνομίας ανέλαβε ο S GRUPPEN-FUHRER Βάλτερ Σιμάν. Στις 18 Δεκεμβρίου 1943 οι γερμανικές αρχές κατοχής διέταξαν τον περιορισμό των 8.000 Έβραίων των Αθηνών. Μόνο 1.200 παρουσιάστηκαν στο «Εβραϊκό Συμβούλιο». Τό γεγονός αυτό χρησιμοποιήθηκε για πρόσχημα από τον Γερμανό στατιωτικό διοικητή για να διατάξει την κατάσχεση των εβραϊκών περιουσιών.

Ένα μέρος από τους Έβραίους κρύφθηκαν ανάμεσα στους «Αρείους» κατοίκους των Αθηνών. Με τις μαζικές συλλήψεις που έκαναν τον Μάρτιο του 1944 στην Αθήνα και τα Ίωαννινα οι χιτλερικοί κατόρθωσαν να στείλουν μερικές αποστολές στα στρατόπεδα εξοντώσεως.

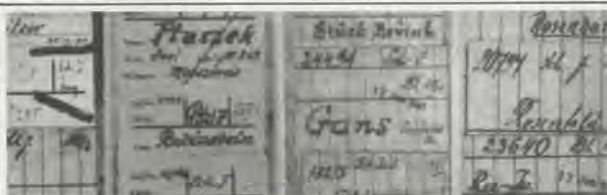
Μερικές εκατοντάδες «προνομιοῦχοι» στάλθηκαν στις 2 Ἀπριλίου στο στρατόπεδο Μπέργκεν - Μπέλσεν. Ταυτόχρονα οι χιτλερικοί έστειλαν 1.500 περίπου Έβραίους στο Άουσβιτς όπου, λίγο αργότερα έστειλαν μία νέα αποστολή από την Αθήνα και την Κέρκυρα με 2.000 άνδρες γυναίκες και παιδιά.

Ἡ τελευταία αποστολή των Έβραίων από την Ελλάδα έγινε τον Αύγουστο του 1944. Ήταν Έβραίοι από τη Ρόδο που μεταφέρθηκαν με καΐκια στην Στερεά Ελλάδα και από εκεί με αμαξοστοιχίες μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς.

Στό Μουσείο του Άουσβιτς

Στό Ἐθνικό Μουσείο του Άουσβιτς βρίσκονται ντοκουμέντα σχετικά με την εξόντωση των Έβραίων από την Ελλάδα. Ἀνάμεσά τους βρίσκονται εισιτήρια των σιδηροδρόμων (KONTROLL MARKE) κατάλογοι των διαφόρων αποστολών, πρωτόκολλα για την παράδοση των ατομικών αντικειμένων των κρατουμένων (PERSONALBOGEN), ένας κατάλογος με όνόματα γυναικών που επελέγησαν από τό στρατόπεδο στις 21 Αύγουστου 1943 και στάλθηκαν στους θαλάμους των αερίων, εκθέσεις σχετικά με την οργάνωση της Ἀντιστάσεως μέσα στο στρατόπεδο. Μ' όλο πού τά ντοκουμέντα αυτά δέν είναι πλήρη, αποδεικνύουν ότι τό Άουσβιτς ήταν τόπος εκτοπίσεως, απομονώσεως και εξοντώσεως των Έβραίων από την Ελλάδα.

Τά σιδηροδρομικά εισιτήρια βρέθηκαν τόν Ἰούλιο του 1952 σέ μία αποθήκη του σιδηροδρομικού σταθμού του Ὀσβιετσιμ και παραδόθηκαν στο Ἐθνικό Μουσείο του Άουσβιτς. Πρόκειται για εισιτήρια πού συνοδεύονται με ένα ομαδικό εισιτήριο. Ἡ επικεφαλίδα «KONTROLL-MARKE» συνοδεύεται και με την επικεφαλίδα «Εισιτήρια Ἐλέγχου» γραμμένη στα ελληνικά. Ὁ ἀριθμός του ομαδικού εισιτηρίου είναι γραμμένος με τό χέρι. Στό πίσω τους μέρος όλα τά εισιτήρια έχουν σφραγίδα με την ημερομηνία της αναχωρήσεως. Τά εισιτήρια ἐξ' ἄλλου είναι αριθμημένα χρονολογικά και περιλαμβάνουν μία περίοδο μικρότερη από δύο μήνες. Ἡ πρώτη ημερομηνία είναι ἡ 16η Μαρτίου 1943 και ἡ τελευταία 9η Μαΐου του ἴδιου έτους. Ἐνα εισιτήριο της 19ης Μαρτίου έχει τόν ἀριθμό 3.000 και ἄλλο ένα της 9ης Μαΐου έχει ἀριθμό 55.269. Ὑπάρχουν κενά τό μεγαλύτερο από τά ὁποία είναι μεταξύ των ἀριθμών 4.978 και 16.000. Τά ἄλλα κενά βρίσκονται ανάμεσα στους ἀριθμούς ένα ως 3.500. Μπορεῖ κανείς νά υποθέσει ότι τά εισιτήρια πού λείπουν έχουν εξαφανισθεῖ κατά τή διαδρομή στό σταθμό του AUSCHWITZ. Πρέπει νά προσθέσουμε, ότι 86 εισιτήρια δέν έχουν ἀριθμούς και έχουν διάφορες ημερομηνίες, και ότι

Τά εισιτήρια των διαφόρων αποστολών

σέ τέσσερα εισιτήρια οι ἀριθμοί είναι δυσανάγνωστοι. Τό ότι όλα αυτά τά εισιτήρια βρέθηκαν στό σταθμό του Άουσβιτς επιβεβαιώνει τό γεγονός, ότι τό στρατόπεδο του Άουσβιτς ήταν ὁ βασικός τόπος του προορισμού των αποστολών των Έβραίων από την Ελλάδα.

Δέν μᾶς μένει παρά νά δοῦμε ποιός ἄφησε τά εισιτήρια αυτά στό σταθμό του Άουσβιτς. Τό πιό πιθανό είναι, ότι τά εισιτήρια τά κρατοῦσε ὁ συνοδός της αποστολής πού κατά την ἀφιξη τά παρέδιδε στό σταθμάρχη. Αυτό φυσικά δέν μπορούσαν νά τό κάνουν οι εκτοπισμένοι διότι τά εισιτήρια βρέθηκαν ταξινομημένα κατ' αὔξοντα ἀριθμό και ότι μερικές δεσμίδες ήταν συγκρατημένες με χάρτινες κορδέλλες πάνω στις ὁποίες ἤπρχαν ημερομηνίες με ελληνική σφραγίδα. Δίχως ἄλλο τά εισιτήρια τά κρατοῦσαν για λόγους λογιστικούς.

Ὁ ἀριθμητικός κατάλογος των αποστολών έγινε μυστικά από τούς κρατουμένους πού χρησιμοποιούνταν από τό Πολιτικό Τμήμα (POLITISCHE ABTEILUNG) του κεντρικού στρατοπέδου, πού πέρασαν μυστικά τούς καταλόγους, ἐξω πρὸς τό τέλος του 1944. Οι κρατούμενοι ἀντέγραφαν τούς καταλόγους των αποστολών (ZUGANGSUSTE) χωριστά για τούς ἄνδρες και χωριστά για τίς γυναίκες.

Στούς καταλόγους ἀναφέρονται οι ημερομηνίες ἀφίξεως των αποστολών και οι ἀριθμοί των νεοαφιχθέντων. Ἀντίθετα δέν ἀναφέρεται ὁ ἀριθμός των θυμάτων πού στέλνονταν κατ' εὐθείαν στους θαλάμους αερίων.

Σέ πολλά έγγραφα του στρατοπέδου, ὅπως τά πρωτόκολλα, τά ατομικά ἀντικείμενα των κρατουμένων (PERSONALBOGEN), τό βιβλίο του μπλόκ ΧΙ (BUNKERBUCH), οι εκθέσεις και τά ποινολόγια (MELDUNG UND STRAFERFUGUNG), οι κατάλογοι, στοιχεία για την ἐσωτερική οργάνωση της ἀντιστάσεως, οι εκθέσεις του διοικητοῦ RUDOLPH HOSS και των μελών της φρουράς των SS στρατοπέδου του Άουσβιτς — Μπίργκενδου, βρίσκονται πολλά ὀνόματα και ἀριθμοί Έβραίων από την Ελλάδα, πού κατά την διαλογή στην ἀφιξη τους, κρίθηκαν ικανοί πρὸς ἐργασία και ἐστάλησαν στό στρατόπεδο.

Ἡ σύγκριση των ὀνομάτων και των ἀριθμών του στρατοπέδου με τούς καταλόγους των αποστολών και με τά σιδηροδρομικά εισιτήρια ἐπέτρεψε νά καθοριστοῦν: 1) Οι ημερομηνίες ἀφίξεως των αποστολών από την Ελλάδα στό Άουσβιτς. 2) Ὁ ἀριθμός των ἀνδρῶν και των γυναικῶν των διαφόρων αποστολών. 3) Οι ἀριθμοί πού είχαν οι ἄνδρες και οι γυναίκες στό στρατόπεδο πού είχαν ἐπιλεχθῇ για ἐργασία. 4) Ὁ κατά προσέγγιση ἀριθμός των ἀτόμων πού ἐστάλησαν στό στρατόπεδο. 5) Ὁ κατά προσέγγιση ἀριθμός των ἀτόμων πού δολοφονήθηκαν στους θαλάμους των αερίων.

Τά θύματα

Ὁ πρῶν διοικητής του στρατοπέδου του Άουσβιτς RUDOLPH HOSS, πού δικάσθηκε από τό Ἀνώτατο Δικαστήριο της Βαρσοβίας ἐπανάλαβε στή δεύτερη ἡμέρα της δίκης του, ότι 65.000 Έβραίοι είχαν

άποσταλεί από την Ελλάδα στο Άουσβιτς, για να εξοντωθούν. Τόν αριθμό αυτό ο HOSS επανέλαβε πολλές φορές κατά την διάρκεια της ανακρίσεως.

Ο αριθμός αυτός ήταν χωρίς αμφιβολία, λίγο πιο μεγάλος δεδομένου ότι στις 22 Σεπτεμβρίου 1943, στην έκθεση ενός SS (υπάλληλος στην Καγκελαρία του στρατοπέδου του Άουσβιτς) για την αντιπροσωπεία της Πολωνικής κυβερνήσεως στη χώρα, αναφέρεται, ότι ως τον Ιούνιο του 1943, 60.000 περίπου Έβραίοι από την Ελλάδα είχαν φθάσει στο στρατόπεδο.

Από τα πιο πάνω στοιχεία προκύπτει, ότι μεταξύ 20 Μαρτίου 1943 και 16 Αυγούστου 1944 εστάλησαν σε είκοσι δύο αποστολές 54.533 Έβραίοι από την Ελλάδα. Από αυτούς οι 41.776 εξοντώθηκαν άμεσα. Είναι όμως πιθανό, ότι υπήρξαν τό λιγότερο και άλλοι 10.000 Έβραίοι από την Ελλάδα, διότι στέλνονταν κατ' ευθείαν στους θαλάμους των αερίων ανθρακί, πριν γίνει η επιλογή των καταλλήλων προς εργασία και η καταγραφή τους στους καταλόγους του στρατοπέδου. Πάντως τα στοιχεία αυτά δίνουν μια ιδέα για τον αριθμό των ανθρώπων που εξοντώθηκαν στους θαλάμους των αερίων και τον αριθμό εκείνων, που τους επέτρεψαν να ζήσουν για ένα διάστημα στο στρατόπεδο. Ο αριθμός των τελευταίων ανέρχεται σε 12.757 άνδρες και γυναίκες. Πρόκειται για αριθμό απολύτως εξακριβωμένο. Ο κάθε κρατούμενος ή κρατούμενη έπαιρνε ένα αριθμό με τατουάζ στο μπράτσο. Ο αριθμός αυτός περνούσε στα βιβλία του στρατοπέδου.

Ο αριθμός των 12.757 Έβραίων από την Ελλάδα που είχαν σταλεί στο στρατόπεδο και είχαν καταδικασθεί σε μία άργη εξόντωση αντιπροσωπεύει τα 19,6 τοις εκατό του συνολικού αριθμού των 65.000 Έβραίων που στάλθηκαν από την Ελλάδα στο Άουσβιτς.

Η τύχη των ανθρώπων αυτών ήταν προκαθορισμένη. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν ήδη υποσιτισμένοι, εξαντλημένοι, άρρωστοι κατά την άφιξη τους στο Άουσβιτς. Το έντελώς διαφορετικό κλίμα, η σκληρή σωματική εργασία την οποία ήταν αναγκασμένοι να εκτελούν, οι μερίδες πείνας του συσσιτίου, οι απάνθρωπες συνθήκες υγιεινής, η τρομοκρατία, το γεγονός ότι δεν γνώριζαν γερμανικά ή άλλες γλώσσες, ή συνειδητοποίηση, ότι οι δικούς τους είχαν πεθάνει στους θαλάμους των αερίων και το γεγονός ότι δεν είχαν την ελπίδα να επιζήσουν δεν τους επέτρεπε να προσαρμοσθούν στις σκληρές συνθήκες του στρατοπέδου.

Οι περισσότεροι έκτοπισθηκαν στο στρατόπεδο του Μπίρκενau, που ήταν παράρτημα του στρατοπέδου του Άουσβιτς. Χρησιμοποιούνταν κυρίως στην κατασκευή των δρόμων του στρατοπέδου και στην διεύρυνση του δεύτερου τμήματος (BAUABSCHNITT II). Έκατόν είκοσι οκτώ νέες Έβραιοπούλες από την Ελλάδα που ήταν ύγιεινες επελέγησαν από τον καθηγητή Κλάουμπεργκ για τα ιατρικά του πειράματα στο Μπλόκ X του κεντρικού στρατοπέδου.

Όσοι έφθασαν την άνοιξη του 1943 βρέθηκαν μερικές εβδομάδες αργότερα στα άνωτερα όρια της αντοχής τους. Το καλοκαίρι ή έλουνσία, ο εξανθηματικός τύφος τους αποδεκάτισε. Οι άρρωστοι, όσοι βρίσκονταν σε άναρρωση και οι άνικανοι προς εργασία επιλέγονταν για τους θαλάμους των αερίων από τους ιατρούς των SS και την διοίκηση του στρατοπέδου.

Αυτό φαίνεται από τον κατάλογο των κρατουμένων γυναικών με ημερομηνία 21 Αυγούστου 1943 του στρατοπέδου γυναικών (FRAUENLAGER). Ο κατάλογος που

έχει την υπογραφή της διευθύντριας του στρατοπέδου της OBERAUFSENHARIN Μάντελ περιλαμβάνει 498 όνόματα και αριθμούς κρατουμένων γυναικών, που είχαν επιλεγεί για τα αέρια. Γεγονός που αποδεικνύεται από την σημείωση «G.U.» (GESONDERTE UNTERBRINGUNG) στην πρώτη σελίδα. Από την ανάλυση του εγγράφου έγινε δυνατό να διαπιστωθεί, ότι τα 498 αυτά όνόματα και αριθμοί ανήκαν σε Έβραιοπούλες από την Ελλάδα.

Η άρνηση διαταγής και ο θάνατος

Οι Έλληνες Έβραίοι, που είχαν αποσταλεί από την Αθήνα, τα Ιωάννινα και την Κέρκυρα, από την ζώνη δηλαδή που κατείχαν οι Ιταλοί ως τον Σεπτέμβριο του 1943, ήταν σωματικά σε καλύτερη κατάσταση διότι από τους 446 που στάλθηκαν στο στρατόπεδο, στις 30 Ιουνίου 1944, στις 22 Ιουλίου (μετά την «καραντίνα») επελέγησαν 435 νέοι υγιείς και εύρωστοι για να τοποθετηθούν την επομένη στο Ζόντερκομάντο. Οι νέοι αυτοί όμως δεν επωφελήθηκαν για να παρατείνουν μερικούς μήνες την ζωή τους σε καλύτερες συνθήκες που SS πρόσφεραν στα μέλη του κομμάντο σε αντάλλαγμα, για το είδος της εργασίας που ζητούσαν από αυτούς. Οι νεαροί Έβραίοι αρνήθηκαν να κοΐνε τα πτώματα των δολοφονημένων. Την ίδια ημέρα, 24 Ιουλίου 1944, τα SS τους σκότωσαν στους θαλάμους των αερίων. Η γεμάτη αξιοπρέπεια αυτή στάση των Έβραίων από την Ελλάδα είχε μεγάλη απήχηση στο στρατόπεδο.

Οι εκθέσεις της αντίστασης

Η εξόντωση των Έβραίων από την Ελλάδα στο Άουσβιτς επιβεβαιώνεται και από το υλικό που η οργάνωση της αντίστασης του στρατοπέδου έβγαζε λαθραία έξω από το στρατόπεδο. Η οργάνωση της αντίστασης διαβίβαζε λαθραία έξω τις πληροφορίες, εκθέσεις, αντίγραφα και πρωτότυπα εγγράφων και προσπαθούσε να ξεσηκώσει τον «ελεύθερο κόσμο» και να καταγράψει τα εγκλήματα των SS.

Από καιρό σε καιρό η οργάνωση μετέδιδε στην Αντίσταση στο εξωτερικό στοιχεία για τον αριθμό των κρατουμένων. Στην έκθεση της 2 Σεπτεμβρίου 1944 οι κρατούμενοι Έβραίοι από την Ελλάδα εμφανίζονται ως εξής:

Άουσβιτς I (στρατόπεδο αρρένων)	292
Άουσβιτς II (στρατόπεδο αρρένων)	929
Άουσβιτς III (στρατόπεδο αρρένων)	517
F.K.L. (στρατόπεδο γυναικών)	731
Σύνολο	2.469

Συνεπώς μεταξύ των 12.757 Έβραίων από την Ελλάδα που μπήκαν στο Άουσβιτς μεταξύ 20 Μαρτίου 1943 και 16 Αυγούστου 1944, στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 βρίσκονταν στη ζωή μόνο 2.469, δηλαδή τα 3,8 τοις εκατό του συνολικού αριθμού των 65.000 που είχαν σταλεί εκεί.

Ένα μέρος από αυτούς επέζησε ως τις 17 Ιανουαρίου 1945 και την επομένη όσοι μπορούσαν να βαδίζουν μεταφέρθηκαν μαζί με τους άλλους κρατουμένους διαφόρων εθνικοτήτων προς την Γερμανία. Οι άρρωστοι έμειναν στο στρατόπεδο που απελευθερώθηκε στις 27 Ιανουαρίου από τους Σοβιετικούς στρατιώτες.

(Απόσπασμα από το βιβλίο «Έζησα το θάνατο», Θεσσαλονίκη 1981).

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Λόγος τοῦ Καθηγητοῦ ΙΩ. ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ

«Ὁταν τὴν ἀνοιξὶν ἐκείνην ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ μας βράχου, τὸ θανατόπνοον σύμβολον τῆς πλέον στυγνῆς βιαιότητος, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ποτὲ ἡ μοῖρα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, μέγα καὶ ἀκανθόβλαστον πένθος ἐκάλυψε τὰ ἐπάνεμα δάση καὶ τὰ δροσερὰ πελάγη τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος.

»Ἐν τούτοις, τὸ μαῦρον χάσμα τὸ ὁποῖον ἤνοιγεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῶν ἐλπίδων καὶ ἡ λύπη τοῦ τυράννου ἐμελλε, μετ' οὐ πολὺ, νὰ καταστῇ πολύκλωνος παλμός, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Ἕλληνες, πιστοὶ εἰς τὴν μοῖρα τῶν, ἐδίδον πάλιν τὸ παρὼν εἰς τὸν αἱματόβρεκτον χώρον τῶν ὁσίων ἀγώνων. Τὸν χώρον τὸν ὁποῖον κατοικεῖ ὁ ἀφθαρτος πόνος καὶ ἐκτρέφει ἡ ἀτρομος πάλη.

Ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1941 δὲν εἶναι μόνοι. Συναντοῦν τοὺς συνανθρώπους τῶν ὅλων, Ἀνθρώπους πάσης γῆς, φυλῆς καὶ θρησκείας, ἡνωμένους εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα τοῦ ἀφανισμοῦ καὶ εἰς τὸ ἀμετρον ἔρεβος τῆς ταπεινῆς καὶ ἀποφασισμένης νὰ ζήσουν ὁ εἰς μέ τὸν πόνον τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ μὴ λησμονηθῇ, οὔτε ἐπὶ στιγμῇ, τὸ Θεῖον ἐνθύμημα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς.

»Τῆς ἐνότητος ἀκριβῶς αὕτη εἶναι σήμερον ἡ μνήμη, ταυτόσημος πρὸς τὸ μνημόσυνον τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν χιλιάδων ψυχῶν τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ὅσων ἀκριβῶς εἶχον ἀπομείνει εἰς τὴν οὐρανοδρόμον αὐτὴν κατοικίαν τῆς φρίκης, ἕως ὅτου τὰς ἐκάλυψε καὶ αὐτάς, μετ' αἰσράντων, τοῦ ἐνδόξου θανάτου ἡ φύσις, διὰ τὰς παραλάβουν εἰς τοὺς φλογώδεις ἀέρας αἱ πτέρυγες τῆς ἀθανασίας.

Μνήμη χλοερὰ καὶ ἀγῆρατος. Τιμὴ δαφνώδης καὶ ἀφθαρτος, εἰς τὴν ἀσίνγητον ταύτην σποράν τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὰ δακρύβρεκτα μνήματα τῶν ὠραίων ἀθανάτων καὶ κοσμοῦν τὴν μνήμην τῶν μέ τὴν δόξαν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Μεσσολογίου, κλείνουν σήμερον εὐλαβῶς τὴν κεφαλὴν πρὸ τῆς ἀετοῦ κατακλειδῶς τοῦ ἀπέλπιτος ἀγώνος τῶν Ἑβραίων τῆς Βαρσοβίας, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ κόσμου καὶ ἐνῶ γεύονται τὴν πίκραν τῶν, ὡς ἰδικὴν τῶν πίκραν, γεύονται καὶ τὴν δόξαν τῶν, ὡς ἐκ τῆς ἰδικῆς τῶν δόξης.

Προσκληθεὶς ἀπὸ τὸ Κεντρικὸν Ἰσραηλιτικὸν Συμβούλιον καὶ τὴν Ἰσραηλιτικὴν Κοινότητα τῶν Ἀθηνῶν, διὰ νὰ ὁμιλήσω ἀπὸψε, ἐπὶ τῇ εἰκοστῇ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας καὶ ἀποδεχθεὶς μέ συγκρίνουν καὶ εὐγνωμοσύνην τῇ μεγάλῃ τιμῇ ἡ ὁποία μοῦ ἐγένετο, δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα εἰς ἀναλυτικὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀνεξαντλήτων καὶ ὀλοψύχων ἡρωισμῶν τῶν ἰδικῶν τῆς «ἐλευθέρων πολιορκημένων» τῶν ὁποίων τὸ ἀπάνθρωπον μαρτύριον διήρκεσεν ἐπὶ ἑβδόμαδας ὁλοκλήρους καὶ κατέπαυσε τότε μόνον, ὅτε ἐπαυ-

σε νὰ ὑπάρχη, ἔστω καὶ μία, ὑπὸ τὸ τελευταῖον ἐρείπιον τοῦ Γκέττο, ἔρπουσα ζωὴ, ὁπότε καὶ εἰσῆγεν ἡ βοή «τῶν πνεόντων τὸν θάνατον».

»Ἰσως ὅλοι μας πέσουμε, λέγουν εἰς τὸ μῆνυμά τῶν τῆς 23ης Ἀπριλίου 1943 πρὸς τὸν ἡρωικὸν Πολωνικὸν λαόν καὶ δι' αὐτοῦ εἰς ὅλον τὸν ἀγωνιζόμενον ἐλεύθερον κόσμον, οἱ πολιορκημένοι τοῦ Γκέττο, ἴσως ὅλοι μας πέσουμε, ἀλλὰ δὲν θὰ παραδωθῶμε... Ἡ μάχη αὕτη γίνεται γιὰ τὴ δικιά μας καὶ τὴ δικιά σας λευτεριά... Γιὰ τὸ δικό μας καὶ τὸ δικό σας ἀνθρωπισμό... Γιὰ τὴν κοινωνική καὶ ἐθνική τιμὴ καὶ ἀξιοπρέπεια ὅλων μας».

Ἐλεγον· ἐν ἀρχῇ, Κυρίαί καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ σημερινὴ μνήμη τῶν ἄλλων αὐτῶν «τριακοσίων», εἶναι μνήμη καὶ τιμὴ τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀλληλεγγύης ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων. Τὴν τιμὴν αὐτὴν δὲν τὴν ἀπονέμομεν ἡμεῖς εἰς τὴν σήμερον μνημονευομένην ἐξέγερσιν. Τὴν ἔχουν ἀφ' ἑαυτῶν, ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἀναρίθμητα ἀστρά τῆς θυσίας τῆς Βαρσοβίας, θυσίας τὴν ὁποίαν εἰς κοινὸν ψήφισμα, ἡ βουλὴ καὶ ἡ γερουσία τῶν ΗΠΑ ἐχαράκτηρισαν ὡς «ἐκδῶλῳ τῆς ἀκαταλύτου δυνάμεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐλευθερίας». Διότι δὲν ὠδήγησεν εἰς αὐτὴν ὁ κάματος, ἀπλῶς, καὶ ἡ ἀπόγνωσις τῆς φύσεως καὶ τῆς ἀντοχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ βαθεῖα καὶ ἀμετάθετος πίστις τοῦ εἰς τὸ νόημα τῆς ἐξάρσεως τοῦ θανάτου, ὅταν δι' αὐτοῦ ἡ στιγμὴ ἐνοῦται πρὸς τὸ ἀπειρον καὶ ἡ ἡμέρα γίνεται αἰωνιότης.

Ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀκριτικῆς Ἑλλάδος πρωτεύουσαν, τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ βαθύρριφος καὶ σκληρὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν κόπος, εἶχε παλαιότερα ἐνταχθῇ εἰς τὰς κοινωφελεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπόψεις καὶ ἐτύγχανεν, ὡς ἐκ τούτου, ἐδραιωμένων αὐτοκρατορικῶν ἐγγυήσεων, ὥστε νὰ σημειοῦται ἐκεῖ ἤδη κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μία ἀπὸ τὰς πρώτας μονίμους ἐγκαταστάσεις τῆς καθόλου ἑβραϊκῆς διασποράς, διὰ τῆς ἀποκτήσεως ἀστικῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας ἐκ μέρους τῶν Ἑβραίων...

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου, ἐν συνεχείᾳ, ἤδη κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, ὡς ἐκφρασις τῆς νομιμόφρονος ἀνέσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν τοῦ Βυζαντίου, σημειοῦται ἡ πρώτη περιπτώσις ἑβραϊκῆς ἐγκαταστάσεως, οὐχὶ εἰς ἰδίαν καθωρισμένην περιοχὴν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν κατοίκων τῆς πόλεως...

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην τέλος, ὅπου κατὰ τὴν αὐτὴν, ὡς ἄνω, ἐποχὴν σημειοῦνται αἱ πρώται μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ μεσσιανικαὶ ἐξάρσεις τῆς μυστικῆς γλυκύτητος, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ σημεῖα καὶ οἱ ὁραματισμοὶ οἱ προαγγέλλοντες τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας...

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην, ἔρχεται τὸ πρῶτον μὴ-

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Τοῦ καθηγητοῦ Ω. ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ

νυμα τοῦ ὀλεθρίου ἀγχοῦς. Τό προκαλεῖ ἡ διαταγή τῶν ἀρχῶν τῆς κατοχῆς, διὰ τῆς ὁποίας διατάσσεται ἡ δημογραφική ἀπογραφή τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τήν ὁποίαν καί ἀκολουθεῖ μετά ἀπό πολυτρόπους ταπεινώσεις ὁ περιορισμός εἰς τό στρατόπεδον συγκεντρώσεως ΧΙΡΣ, ἐξήντα χιλιάδων περίπου Ἰσραηλιτῶν, κατοίκων τῆς ἑλληνικῆς συμπτωτευούσης.

Ἀπό τῆς στιγμῆς ἐκείνης, ὁ ἀργός θάνατος, καταλαμβάνει τό γέννος τῶν Ἑβραίων τῆς Βορείου Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι ἀποστεροῦνται καί τῆς τελευταίας τῶν ἐγκοσμίων παρηγορίας, οὐδέ κἀν τό χῶμα τό ἐλαφρόν τῆς πατρικῆς γῆς, δέν θά ἔχουν διὰ νά τοὺς καλύψῃ μέ γεννήτειραν στοργήν, ὅταν θά ἔλθῃ ἡ κρίσιμος ὥρα τοῦ τελευταίου ὕπνου καί θά ἡχήσουν αἱ λυτρωτικά σάλπιγγες τῆς ἄλλης ζωῆς.

«Ἐξ' οὐ καί εἰς τόν Δαμασκηνόν φθάνει, ὡς ἦτο φυσικόν πρό παντός ἄλλου καί ἀντί παντός ἄλλου ἡ πένθιμος ἡχώ τῆς Ἰσραηλιτικῆς τραγωδίας, ἡ καλοῦσα τήν ὑπόδουλόν Ἑλλάδα ὅπως σπεύσῃ, ἀπό βορρᾶν καί νότον, διὰ νά ἐνσταλάξῃ τήν ἀγάπην τῆς εἰς τοὺς αἱματοβρέκτους ποταμούς τῆς Ἰσραηλιτικῆς ὁδῆς».

Ἀμέσως, ζητᾷ ὁ Δεσπότης νά ἴδῃ τόν ALTENBURG. Βαρύτερα τοῦ συνήθους καί πλέον καταθλιπτική παρά ποτέ, ἔγινεν ἡ συνήθως βαρεῖα καί δραματική ἀτμόσφαιρα τοῦ γραφείου τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Ράιχ, ὅταν ἡ ἐπιβλητική φωνή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, συνοδευομένου ἀπό τόν ὑποφαινόμενον, ἤρχισε νά λέγῃ τόν πόνον καί τήν δυσφορίαν τῆς ἐκκλησίας καί τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὰ ἐπαπειλούμενα ἐν Θεσσαλονίκῃ μέτρα τοῦ φυλετικοῦ ἐξανδραποδισμοῦ.

Λευκὴν ὡς τό σιγαλόν μάρμαρο, ἐπαναβλέπω τήν μορφήν του, ὅταν μέ κόπον πολύν, ὁ συνήθως κυρίαρχος τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ Ἀρχιερέως, προσπαθῇ νά κάμψῃ, τήν εὐθύς ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς συνομιλίας, ἐκδηλωθεῖσαν σκληράν ἀντίδρασιν τοῦ Γερμανοῦ διπλωμάτου, ὁ ὁποῖος σπεύδει νά ἀντιτάξῃ ἐνστασιὰν ἀναρμοδιότητος εἰς τό ἐνδιαφέρον τῆς ἐκκλησίας διὰ τοὺς Ἑβραίους καί νά δηλώσῃ τήν κατάπληξιν του διὰ τό «ἄτοπον» διάβημα αὐτῆς.

«Ἡ φυλετική πολιτική τοῦ Γ' Ράιχ, λέγει ὁ πληρεξούσιος του, δέν δύναται νά ἀποτελέσῃ θέμα ἐνδιαφέροντος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δέν θίγεται τό παράπαν ἐξ αὐτῆς. Οὐτε δύναται νά παρεμποδισθῇ ἀπὸ διαβήματα «φιλανθρωπίας», καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες Ἑβραῖοι, κατ' οὐδέν κινδυνεύουν. Θά ὑπάγουν ἀπλῶς εἰς τήν Πολωνίαν, διὰ νά ἐργασθῶν».

«Ἀλλά, ἐξοχώτατε, ἀποκρίνεται ὁ Δεσπότης, οἱ Ἰσραηλίται ἐζήσαν εἰς τόν τόπον αὐτόν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχαιότητος καί ἀποτελοῦν ἕκτοτε, τμήμα ἀναπόσπαστον τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς καί δὴ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἀνεξιθρήσκου ὀρθοδοξίας μας. Πῶς λοιπόν εἶναι δυνατόν νά μοῦ ἀρνηθῇτε τό ἐνδιαφέρον μου δι' αὐτούς, ὅταν μάλιστα ἐκπροσωπῶ τήν θρησκείαν εἰς τήν ὁποίαν «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδέ Ἕλλην». (Οὕτω ἡ συζήτησις ἐκφεύγει τῶν τυπικῶν πλαισίων, εἰς τὰ ὁποία ἠθέλησε νά τήν καθελῶσθαι ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κατακτητοῦ καί γίνεται συζήτησις οὐσίας)».

Ἡδὴ, βάφεται ὁ κάλαμος ἀποφάσεως καί τήν 23ην Μαρτίου 1943, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος συντάσσει τὰ δύο ἱστορικά ἐγγράφα τῆς ἐθνικῆς παρηγορίας καί συμπαραστάσεως, τὰ ἀφορῶντα εἰς τόν διωγμὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τό ἐν θά σταλῇ εἰς τόν κατοχικόν Πρωθυπουργόν, διὰ νά τόν θέσῃ ἐνώπιον τῶν ἰδίων του εὐθυνῶν, ἐνῷ τό ἄλλο ἀπευθύνεται πρὸς τόν πληρεξούσιον τοῦ Ράιχ, διὰ νά μὴν ὑπάρξῃ οὐδεμία, οὔτε ἡ παραμικρά

ἀμφιβολία, ὡς πρὸς τό τί εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας ὁ ἀνθρώπος καί ποῖα τὰ ἀνεπισκίαστα ὄρια τῆς ἱερᾶς του, δι' αὐτούς, σημασίας.

Πέραν οἰασθῆποτε εἰδικῆς διαμαρτυρίας καί συγκριμένης καταδίκης, οἱ ὑπογράφοντες, καταφέρουν αὐτὴν τὴν φοράν, εἰς τὸν κατακτητὴν, τὸ ἀνεπίστρεπτον ράπισμα τῆς ἰδέας, ἀρνούμενης ἐν τῷ συνόλῳ τῆς τὴν μισαλλόδοξον παρουσίαν τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων καί καταδικαζούσης ἀμετακλήτως τό φυλετικόν ἔργον τῆς ἐνώπιον τῆς αἰωνίας ἱστορίας.

Αὐτό εἶναι τό βαθύτερον νόημα τῶν ἐγγράφων, τό ὁποῖον καί ἐξαίρεται ἰδιαίτερως εἰς τὴν ἀκολουθοῦν φράσιν:

«Ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τὰ τέκνα τῆς κοινῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιάρρηκτως ἠνωμένα καί μέλη ἰσότητος τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ, ἀσχετῶς πάσης διαφορᾶς, θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς».

Ραγδαῖος εἶναι πλέον ὁ ρυθμὸς τῆς Ἰσραηλιτικῆς τραγωδίας. Αἱ δεκάδες τῶν χιλιάδων Ἰσραηλιτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος σιβάζονται εἰς τοὺς νεκροφόρους συρμούς τοῦ ἀνεπιστρέπτου τῶν ταξιδιῶν καί ἐγκαταλείπουν τήν ζωὴν καί τήν πατρίδα, ἐνῷ ὅσοι κατόρθωσαν νά διαφύγουν, σπεύδουν πρὸς τὰς Ἀθήνας καί τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα καταδιωκόμενοι κατὰ πόδας, ἀπὸ τό μελανότερον φάσμα τοῦ ὀλέθρου, τό ὁποῖον λαμβάνει τήν μορφήν διαταγῆς τῆς 3ης Ὀκτωβρίου 1944, τὴν ὁποῖαν ἐκδίδει ὁ Στρατηγὸς τῶν SS καί τῆς Ἀστυνομίας STROOP καί ἡ ὁποία ἐπεκτείνει τὰς προϋποθέσεις τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἑβραίων εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Ὡς ἐκ τούτου, τὴν 11ην Ὀκτωβρίου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐπαναλαμβάνει, δι' ἄλλην μίαν φοράν, τὰ διαβήματά του ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, εἰς τὸν ἀναπληροῦντα τὸν πληρεξούσιον, σύμβουλον V. GRAEVENITZ, πρὸς τὸν ὁποῖον καί ἐπιμένει ὅπως ἀποκλεισθῶν παντός πιεστικοῦ μέτρου οἱ γέροντες τουλάχιστον Ἰσραηλίται, οἱ ἀνήλικοι, οἱ ἀνάπηροι καί τὰ θύματα πολέμου ἐξ αὐτῶν.

«Αὕτῃ ὁμως ἦτο καί ἡ τελευταία φορά κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνὸς εἶχε τὴν εὐχέριαν διαβήματος ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων.

Τό ποτῆριον τῆς ἀνοχῆς τῶν ἀρχῶν κατοχῆς εἶχεν ἀπὸ μακροῦ πληρωθῇ ἐναντί τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καί ἐξεχείλιζεν ἤδη λόγῳ τοῦ ἀφορητοῦ κατὰ τὴν κατοχὴν ἐνδιαφέροντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου διὰ τοὺς Ἑβραίους. Ἐφ' ὧ καί διατάσσεται ἡ σύλληψις καί ὁ περιορισμός αὐτοῦ.

Ἡ φρικαλέα σιγὴ θά εἶναι τοῦ λοιποῦ, τό μόνον σάβανον τῆς ἐκατόμβης.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἶχον τεθῇ εἰς ἐνέργειαν καί εὐρίσκοντο ἐν πλήρει ἐξελίξει τὰ μέτρα ἐκεῖνα, τὰ πρακτικά, εἰς τὰ ὁποία εἶχεν ἀναφερθῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἤδη μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς διαμαρτυρίας του πρὸς τὰς ἀρχάς κατοχῆς.

Τὰ μέτρα αὐτὰ περιλαμβάνονται εἰς ἐμπεριστατωμένον σημείωμα τῆς 10ης Ἰουλίου 1943 καί ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ Διεθνούς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ χορηγισιν δελτίου ἄρτου καί τροφίμων εἰς τοὺς μετακινήθεντας Ἰσραηλίτας καί εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ἰδίας ὁργανώσεως παρακολουθῶσιν ἐν τῇ χώρᾳ, τῶν εἰς τὰ καταναγκαστικά ἔργα τῶν Θηβῶν, ἐργαζομένων Ἰσραηλιτῶν. Εἰς τὴν παροχήν, ἐν συνεχείᾳ, καθ' ὑπερβασιν ἀδείας ἐργασίας, εἰς τὴν δωρεάν ἱατρικὴν περίθαλψιν ἐκ μέρους τῶν Νοσοκομείων καί τῆς ΟΧΟΑ. Εἰς τὴν ὁργανώσιν συσσιτίων ἐν Θεσσαλονίκῃ καί τέλος εἰς τὴν ἀποστολὴν κρυφῶν

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Τοῦ καθηγητοῦ ΙΩ. ΓΕΩΡΓΙΑΚΗ

ἐμβασμάτων, δι' ἐπιταγῶν τὰς ὁποίας ἐμβάζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης.

Ἡ κυρία ὁμῶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μέριμνα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ τυπικοῦ προσχήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπολειπομένων Ἰσραηλιτῶν. Καὶ τὸ πρόσχημα αὐτὸ εἶναι τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χριστιανικοῦ γάμου.

«Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην», εἶχεν εἶπει εἰς τὰ ὄργανα τοῦ κατακτητοῦ ὁ Δαμασκηνός. Τὸ αὐτὸ λέγει τώρα πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξιας.

Αἶρονται λοιπὸν αἱ πύλαι τῶν ναῶν, ἐν βία, καὶ ἀθρόαι ἀναπέμπονται ἐκ στόματος ἱερέων, αἱ συνήθεις εὐχαί, ὥστε νὰ προφθάσῃ, ἐν τάχει, τὸ παντεύφορον ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ περισώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν πλασμάτων του.

«Καὶ ἐνῷ πληθύνονται νύκτα καὶ ἡμέρα αἱ ἰδιότυποι αὐταὶ μυσταγωγαί, ἀνέκφραστα μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, διὰ τῶν ὁποίων «υἱοὺς λυπημένους οὐ παραιτήσῃται κύριος», ἀθρόαι ἐκδίδονται αἱ βεβαιώσεις καὶ τὰ πιστοποιητικά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ἀρχῶν.

«Αἱ συνεχεῖς φροντίδες, αἱ πολύτροποι εὐθύναι καὶ οἱ πανταχόθεν κίνδυνοι διαδέχονται ἀλλήλους, ἐνῷ ὁ ἀνε-

μος τοῦ θανάτου ἐξακολουθεῖ τὴν λυσσώδη του ὁρμὴν καὶ ἡ καθημερινὴ προσπάθεια πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τὴν ἀνόμοιον μοῖραν εἶναι τόσον ἐντονος καὶ ἀπορροφητικὴ ὥστε δὲν ὑπάρχει κἄν χρόνος, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ποία καὶ πόση ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοτικότητα τῆς.

Ὅτε, ἐξαίφνης, τὰ μεγάλα πτερά τῆς νυκτός παύουν νὰ καλύπτουν τὴν οἰκουμένην καὶ γλυκεῖα προβάλλει ἡ αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας, τὸ ἱερὸν φύλλον τῆς δάφνης στολίζει ἐκ νέου τὸν Παρθενῶνα.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, χιλιάδες λαοῦ, ἀναπέμπουν τοὺς ψαλμούς τῆς δόξης.

«Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ. Ἐσώσας ὑμᾶς καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήθημεν, ἐλογίσθημεν πρόβατα σφαγῆς, μερίς τοῦ λαοῦ περιεβλήθη σχοινίῳ».

Ἡ μερίς αὐτὴ τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο ἐκείνην τὴν στιγμὴν, διὰ νὰ χαρῇ μέ τοὺς ζῶντας, τὸν ἦχον τῶν βουνῶν καὶ τὴν αὖραν τῶν πόντων. Εἶχε γίνῃ σκιά τῆς ζωῆς καὶ στίχος τῶν τάφων. Τῶν τάφων ὅπου ἀναπαύονται τὴν μακαρίαν τῶν ἀνάπαυσιν, αἱ μυριάδες τῶν θυμάτων καὶ τὰ πλήθη τῶν ἡρώων, κανδῆλαι ἀκοίμητοι καὶ φρουροὶ ἀμετάθετοι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐκείνης ἀκριβῶς τῆς Ἑλευθερίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαυσε νὰ ὑπάρχῃ ἡ Ζωή, πρὸ εἴκοσι ἐτῶν, εἰς τὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας.

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ ὁμιλίαν ποῦ ἐκφωνήθηκε στίς 22.4.1963, στὴν «Ἡμέρα Μνήμης»)

Εἰς μνήμην 6.000.000 ψυχῶν

τοῦ ΛΑΜΠΡΟΥ Γ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Σήμερα, εἰς ὁλόκληρον τόν κόσμον, τελεῖται μιά σιμνή τελετή εἰς μνήμην τοῦ φοβερωτέρου ἐγκλήματος τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Εἰς ὅλες τίς πόλεις, ὅπου τῆς γῆς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πολιτισμένοι, θά συγκεντρωθοῦν διά νά ἐνθυμηθοῦν τά ἑξ ἑκατομμύρια τῶν συνανθρώπων των, Ἰσραηλιτῶν τό θρήσκευμα καί τήν φυλήν, πού ἐξαφάνισε ἀπό προσώπου γῆς ἡ βία μέ μοναδικό σκοπό τήν γενοκτονία. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία, εἰς τά ἀρχαιότερα τῆς χρόνια, παρουσιάζει ἀνάλογα φαινόμενα βεβαίως ὑπό σμίκρυνσιν. Τότε, ὁ κυρίαρχος νικητής ἐξόντωνε τοὺς ἄνθρώπους πού ἠττῶντο καί κατεδάφιζε τίς πόλεις διά λόγους καθαρᾶς ἐκδικήσεως. Φυσικά, δέν ἐπρόκειτο περί γενοκτονίας οὔτε καί οἱ πράξεις τῶν ἀρχαίων, εἴτε ἦσαν Ἕλληνες, εἴτε βάρβαροι, παρουσίαζαν τήν καθολικότητα πού ἐγνωρίσαμε στά δικά μας τά χρόνια. Ἐπί πλέον ἡ ἐξόντωση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό τοὺς Ναζί ἦτο ἀποτέλεσμα προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἐν ψυχρῷ συλληφθέντος, τό ὅποιον διευτυπώθη ὡς πολεμική ἐπιχείρησις πολύ πρὶν ἀπό τήν κήρυξη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἀπλῶς αὐτός ἔδωσε τήν εὐκαιρία καί τά «τεχνικά» μέσα τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων καί ἐτελειοποίησε τά συστήματα ἀφανισμού.

Ὅσα ἔζησαν οἱ Ἰσραηλιτῆς εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα καί ὅ,τι ἐλάχιστον περί αὐτῶν ἐπληροφορήθημεν ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, μετὰ τό τέλος τοῦ πολέμου, ἀδυνατεῖ νά τό συλλάβῃ ὁ νοῦς, διότι μόνον ψυχιατρικῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθῇ τό φαινόμενον τῆς συλλήψεως τοιοῦτων ἐνεργειῶν. Ἀπό τό πέρασ τοῦ πολέμου καί ἰδίως ἀπό τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης ἐλέχθησαν, ἐγράφησαν καί ἐκινηματογραφήθησαν ὀλίγα ἀπό τά πολλά ἀνατριχιαστικά πού συνέβησαν. Τά τοπωνύμια Ἀουσβιτς, Μπέλσεν, Μπίργκεναου κ.λπ. θά διατηροῦνται ἔσασι εἰς τήν μνήμην τῶν ἐπερχομένων ὡς φρικιαστικοί τόποι κολάσεως. Δικαίως, λοιπόν, οἱ τουρίσται ἐξανίστανται ὅταν ἀκόμη καί σήμερα βλέπουν σέ διάφορες μεγάλες πόλεις τῆς Γερμανίας, ὅπως π.χ. εἰς τό Μόναχον ν' ἀναγράφεται «ὁ δὸς Νταχάου».

ΗΤΑΝ ΤΟ ΙΔΙΟ ΕΛΛΗΝΕΣ!

Υπό τόν ἑλληνικόν ἥλιον καί μέσα εἰς τό περίεργον κλίμα μας πού ἀποτελεῖ μοναδικό χωνευτήρι ἀναπλάσεως ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ ξένοι πού μένουν καί ζοῦν κοντά μας μεταβάλλονται εἰς Ἕλληνας. Αὐτό ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία καί αὐτό συνέβη καί μέ τοὺς Ἰσραηλιτάς οἱ ὅποιοι ἤλθαν πρὸ αἰώνων καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν γῆν τῶν ἰδικῶν μας προγόνων. Πολύ σύντομα ἐγίναν καί αὐτοί Ἕλληνες καί ἀπέκτησαν καί πολλὰ ἀπό τά ἰδικά μας ἐλαττώματα! Δέν μᾶς ἐχώριζε καί δέν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε καί αὐτή ἡ θρησκεία ὅπως ἀποδεικνύουν τά ἀλλεπάλληλα συναρπαστικά γεγονότα τῆς συγχρόνου ἱστορίας μας. Ὅσάκις ἡ πατρίς ἐκινδύνευσε, εἴτε ἀπό ξένον εἰσβολέα, εἴτε ἀπό φυσικό γεγονός, ἀρρώστεια ἢ σεισμό, οἱ Ἰσραηλιτῆς αἰσθάνθηκαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες διότι ἀπλούστατα ἦσαν Ἕλληνες. Γι' αὐτό ἀ-

κριβῶς καί ὅλοι ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, ὅταν ὁ διωγμός, κατὰ τό 1943, ἀρχισε καί ἔδω ἀπό τοὺς Γερμανούς, ὁ κάθε χριστιανός ἔκανε τό πᾶν διά νά σώσει τόν Ἰσραηλίτη ἀδελφό του μέ τόν ὅποιο ἀκόμη στενώτερα συνεδέθη ἐπάνω στά βουνά τῆς βορείου Ἠπείρου, ὅταν τό χριστιανικό καί τό Ἰσραηλιτικό αἷμα ἀφθονα ἐχύνετο, πλάι - πλάι, γιά τόν ἴδιο σκοπό. Συνέπεια τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ ὑπῆρξε, πέραν τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, καί τό ἀπό 23 Μαρτίου 1943 ἐγγραφο πρὸς τόν τότε πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καί τόν τότε πλερεξούσιο τῶν ἀρχῶν κατοχῆς πού ὑπέγραψαν, μαζί μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο ἀείμνηστο Δαμασκηνό, καί 29 ἄλλοι ἐγκριτοί Ἕλληνες πρόεδρο ὀργανώσεων, ἀπό τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί τῶν ἀνωτάτων σχολῶν ἕως τὰ τεχνικά καί ἐπαγγελματικά ἐπιμελητήρια. Τό ἐγγραφο εἶναι συντεταγμένο εἰς αὐστηρότατο ὕφος καί ἀναφέρεται στήν ἀκατάλυτη ἀλήθεια τῶν δεσμῶν πού ταυτίζουν ἀπόλυτα τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους καί τοὺς Ἕλληνας Ἰσραηλιτάς ὑπό τήν μία μόνη ἔννοια «Ἕλληνες». Ἐπί πλέον εἰς τό ἐγγραφο αὐτό περιέχεται καί ἀπειλή (ἡ ὅποια ἔχει τήν σημασία καί τήν ἀξία τῆς ἀν ἀναλογισθεῖ κανεῖς πότε ἐγράφη) διότι οἱ ὑπογράφωντες δηλώνουν ὅτι «οὐδεὶς δικαιούται νά λησμονεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου, ἀκόμη καί ὅσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καί τῆς δυνάμεως ἡμῶν, θά ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπό τό ἔθνος διά τόν προσήκοντα ἱστορικόν καταλογισμόν».

Ἐκτόπιση Ἑβραίων.

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ

Τοῦ καθηγητοῦ ἸΩ. ΓΕΩΡΓΑΚΗ

ἐμβασμάτων, δι' ἐπιταγῶν τὰς ὁποίας ἐμβάζει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης.

Ἡ κυρία ὁμῶς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μέριμνα εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ τυπικοῦ προσχήματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖον καὶ μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναστείλῃ τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑπολειπομένων Ἰσραηλιτῶν. Καὶ τὸ πρόσχημα αὐτὸ εἶναι τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ χριστιανικοῦ γάμου.

«Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην», εἶχεν εἶπει εἰς τὰ ὄργανα τοῦ κατακτητοῦ ὁ Δαμασκηνός. Τὸ αὐτὸ λέγει τώρα πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους τῆς ἐλληνικῆς ὀρθοδόξιας.

Αἴρονται λοιπὸν αἱ πύλαι τῶν ναῶν, ἐν βία, καὶ ἀθρόαι ἀναπέμπονται ἐκ στόματος ἱερέων, αἱ συνήθεις εὐχαί, ὥστε νὰ προφθάσῃ, ἐν τάχει, τὸ παντεύφορον ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ περισώσῃ τὰς ψυχὰς τῶν πλασμάτων του.

«Καὶ ἐνῶ πληθύνονται νύκτα καὶ ἡμέρα αἱ ἰδιότυποι αὐταὶ μυσταγωγίαι, ἀνέκφραστα μυστήρια τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας, διὰ τῶν ὁποίων «υἱοὺς λυπημένους οὐ παραιτήσῃται κύριος», ἀθρόαι ἐκδίδονται αἱ βεβαιώσεις καὶ τὰ πιστοποιητικά τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλπίδος, ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων ἐλληνικῶν ἀρχῶν.

«Αἱ συνεχεῖς φροντίδες, αἱ πολύτροποι εὐθύναι καὶ οἱ πανταχόθεν κίνδυνοι διαδέχονται ἀλλήλους, ἐνῶ ὁ ἀνε-

μος τοῦ θανάτου ἐξακολουθεῖ τὴν λυσσώδη του ὁρμὴν καὶ ἡ καθημερινὴ προσπάθεια πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τὴν ἀνόμοιον μοῖραν εἶναι τόσον ἐντονὸς καὶ ἀπορροφητικὴ ὥστε δὲν ὑπάρχει κἄν χρόνος, διὰ νὰ διαπιστωθῇ ποία καὶ πόση ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοτικότητα της.

Ὅτε, ἐξαίφνης, τὰ μεγάλα πτερά τῆς νυκτός παύουν νὰ καλύπτουν τὴν οἰκουμένην καὶ γλυκεῖα προβάλλει ἡ αὐγὴ τῆς ἐλευθερίας, τὸ ἱερὸν φύλλον τῆς δάφνης στολίζει ἐκ νέου τὸν Παρθενῶνα.

Εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν, χιλιάδες λαοῦ, ἀναπέμπουν τοὺς ψαλμοὺς τῆς δόξης.

«Ἡ δεξιὰ σου Κύριε δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ. Ἐσώσας ὑμᾶς καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς κατήσχυνας. Ταλαιπωρία ἐταλαιπωρήθημεν, ἐλογίσθημεν πρόβατα σφαγῆς, μερίς τοῦ λαοῦ περιεβλήθη σχοινίῳ».

Ἡ μερίς αὐτὴ τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο ἐκείνην τὴν στιγμὴν, διὰ νὰ χαρῇ μέ τοὺς ζῶντας, τὸν ἦχον τῶν βουνῶν καὶ τὴν αὖραν τῶν πόντων. Εἶχε γίνεи σκιά τῆς ζωῆς καὶ στίχος τῶν τάφων. Τῶν τάφων ὅπου ἀναπαύονται τὴν μακαρίαν τῶν ἀνάπαυσιν, αἱ μυριάδες τῶν θυμάτων καὶ τὰ πλήθη τῶν ἡρώων, κανδῆλαι ἀκοίμητοι καὶ φρουροὶ ἀμετάθετοι τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἐκείνης ἀκριβῶς τῆς Ἑλευθερίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπαύσε νὰ ὑπάρχῃ ἡ Ζωή, πρὸ εἴκοσι ἐτῶν, εἰς τὸ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας.

(Ἀποσπάσματα ἀπὸ ὁμιλίαν ποὺ ἐκφωνήθηκε στίς 22.4.1963, στὴν «Ἡμέρα Μνήμης»)

Εἰς μνήμην 6.000.000 ψυχῶν

τοῦ ΛΑΜΠΡΟΥ Γ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Σήμερα, εἰς ὁλόκληρον τόν κόσμον, τελεῖται μιὰ σηνή τελετή εἰς μνήμην τοῦ φοβερωτέρου ἐγκλήματος τῆς συγχρόνου ἱστορίας. Εἰς ὅλες τίς πόλεις, ὅπου τῆς γῆς ὑπάρχουν ἄνθρωποι πολιτισμένοι, θά συγκεντρωθοῦν διὰ νά ἐνθυμηθοῦν τὰ ἑξ ἑκατομμύρια τῶν συνανθρώπων των, Ἰσραηλιτῶν τό θρήσκευμα καί τήν φυλήν, πού ἐξαφάνισε ἀπό προσώπου γῆς ἡ βία μέ μοναδικό σκοπό τήν γενοκτονία. Ἡ παγκόσμιος ἱστορία, εἰς τὰ ἀρχαιότερα τῆς χρόνια, παρουσιάζει ἀνάλογα φαινόμενα βεβαίως ὑπό σμίκρυνσιν. Τότε, ὁ κυρίαρχος νικητής ἐξόντωνε τοὺς ἄνθρώπους πού ἠττῶντο καί κατεδάφιζε τίς πόλεις διὰ λόγους καθαρὰς ἐκδικήσεως. Φυσικά, δέν ἐπρόκειτο περί γενοκτονίας οὔτε καί οἱ πράξεις τῶν ἀρχαίων, εἴτε ἦσαν Ἕλληνες, εἴτε βάρβαροι, παρουσίαζαν τήν καθολικότητα πού ἐγνωρίσαμε στά δικά μας τὰ χρόνια. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐξόντωση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό τοὺς Ναζί ἦτο ἀποτέλεσμα προδιαγεγραμμένου σχεδίου ἐν ψυχρῷ συλληφθέντος, τό ὅποιον διευτώθη ὡς πολεμική ἐπιχειρήσις πολὺ πρὶν ἀπὸ τήν κήρυξη τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ἀπλῶς αὐτός ἔδωσε τήν εὐκαιρία καί τὰ «τεχνικά» μέσα τῶν ὁμαδικῶν ἐκτελέσεων καί ἐτελειοποίησε τὰ συστήματα ἀφανισμοῦ.

Ὅσα ἔζησαν οἱ Ἰσραηλιταὶ εἰς τὰ γερμανικά στρατόπεδα καί ὅ,τι ἐλάχιστον περί αὐτῶν ἐπληροφορήθημεν ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, μετὰ τό τέλος τοῦ πολέμου, ἀδυνατεῖ νά τό συλλάβῃ ὁ νοῦς, διότι μόνον ψυχιατρικῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθῇ τό φαινόμενον τῆς συλλήψεως τοιοῦτων ἐνεργειῶν. Ἀπὸ τό πέρασ τοῦ πολέμου καί ἰδίως ἀπὸ τῆς δίκης τῆς Νυρεμβέργης ἐλέχθησαν, ἐγράφησαν καί ἐκινηματογραφήθησαν ὀλίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀνατριχιαστικά πού συνέβησαν. Τὰ τοπωνύμια Ἀουσβιτς, Μπέλσεν, Μπίργκεναου κ.λπ. θά διατηροῦνται ἔσασε εἰς τήν μνήμην τῶν ἐπερχομένων ὡς φρικιαστικοὶ τόποι κολάσεως. Δικαίως, λοιπόν, οἱ τουρίσται ἐξανίστανται ὅταν ἀκόμη καί σήμερα βλέπουν σέ διάφορες μεγάλες πόλεις τῆς Γερμανίας, ὅπως π.χ. εἰς τό Μόναχον ν' ἀναγράφεται «ὁδός Νταχάου».

ΗΤΑΝ ΤΟ ΙΔΙΟ ΕΛΛΗΝΕΣ!

Υπὸ τόν ἑλληνικόν ἥλιον καί μέσα εἰς τό περίεργον κλίμα μας πού ἀποτελεῖ μοναδικό χωνευτήρι ἀναπλάσεως ἀνθρώπων, ὅλοι οἱ ξένοι πού μένουν καί ζοῦν κοντά μας μεταβάλλονται εἰς Ἕλληνας. Αὐτό ἀποδεικνύει ἡ ἱστορία καί αὐτό συνέβη καί μέ τοὺς Ἰσραηλιτάς οἱ ὁποῖοι ἤλθαν πρὸ αἰώνων καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τήν γῆν τῶν ἰδικῶν μας προγόνων. Πολύ σύντομα ἐγίναν καί αὐτοὶ Ἕλληνες καί ἀπέκτησαν καί πολλὰ ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας ἐλαττώματα! Δέν μᾶς ἐχώριζε καί δέν μᾶς χωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε καί αὐτὴ ἡ θρησκεία ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἀλλεπάλληλα συναρπαστικά γεγονότα τῆς συγχρόνου ἱστορίας μας. Ὅσάκις ἡ πατρίς ἐκινδύνευσε, εἴτε ἀπὸ ξένον εἰσβολέα, εἴτε ἀπὸ φυσικό γεγονός, ἀρρώστεια ἢ σεισμό, οἱ Ἰσραηλιταὶ αισθάνθηκαν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες διότι ἀπλούστατα ἦσαν Ἕλληνες. Γι' αὐτό ἀ-

κριβῶς καί ὅλοι ἑμεῖς οἱ ἄλλοι, ὅταν ὁ διωγμός, κατὰ τό 1943, ἀρχισε καί ἐδῶ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ὁ κάθε χριστιανός ἔκανε τό πᾶν διὰ νά σώσει τόν Ἰσραηλίτη ἀδελφό του μέ τόν ὅποιο ἀκόμη στενότερα συνδέθη ἐπάνω στά βουνά τῆς βορείου Ἡπείρου, ὅταν τό χριστιανικό καί τό Ἰσραηλιτικό αἷμα ἀφθονα ἐχύνετο, πλάι - πλάι, γιὰ τόν ἴδιο σκοπό. Συνέπεια τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ ὑπῆρξε, πέραν τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν, καί τό ἀπὸ 23 Μαρτίου 1943 ἐγγραφο πρὸς τόν τότε πρόεδρο τῆς κυβερνήσεως καί τόν τότε πλερεξούσιο τῶν ἀρχῶν κατοχῆς πού ὑπέγραψαν, μαζὶ μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο ἀείμνηστο Δαμασκηνό, καί 29 ἄλλοι ἔγκριτοι Ἕλληνες πρόεδροι ὁργανώσεων, ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί τῶν ἀνωτάτων σχολῶν ἕως τὰ τεχνικά καί ἐπαγγελματικά ἐπιμελητήρια. Τό ἐγγραφο εἶναι συντεταγμένο εἰς αὐστηρότατο ὕφος καί ἀναφέρεται στήν ἀκατάλυτη ἀλήθεια τῶν δεσμῶν πού ταυτίζουν ἀπόλυτα τοὺς Ἕλληνας Ὀρθοδόξους καί τοὺς Ἕλληνας Ἰσραηλιτάς ὑπὸ τήν μία μόνη ἐννοία «Ἕλληνες». Ἐπὶ πλέον εἰς τό ἐγγραφο αὐτό περιέχεται καί ἀπειλή (ἡ ὁποία ἔχει τήν σημασία καί τήν ἀξία τῆς ἀν ἀναλογισθεῖ κανεῖς πότε ἐγράφη) διότι οἱ ὑπογράφοντες δηλώνουν ὅτι «οὐδεὶς δικαιούται νά λησμονεῖ ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου, ἀκόμη καί ὅσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καί τῆς δυνάμεως ἡμῶν, θά ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τό ἔθνος διὰ τόν προσήκοντα ἱστορικόν καταλογισμόν».

Ἐκτόπιση Ἑβραίων.

Κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τῆς κρίσεως θὰ βαρύνει μεγάλως εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους ἡ πλευρὰ τῶν ἠθικῶν εὐθυνῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἄρχοντες ἐπωμίζονται καὶ δι' αὐτὰς ἐπὶ τὰς πράξεις τῶν ἰσχυρῶν, ἐφ' ὅσον παρέλειψαν νὰ ἐκδηλώσουν διὰ χειρονομίας ὑψηλόφρονος καὶ γενναίας τὴν κατὰ πάντα εὐλογον δυσφορίαν καὶ τὴν ὁμόθυμον διαμαρτυρίαν τοῦ "Ἐθνους δι' ἐνεργείας θιγούσας καιρίως τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ φιλοτιμίαν ὡς ἡ ἀρξαμένην ἐκτόπισιν τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν". Ἐτεῖς τελειώνει τὸ προαναφερθὲν ἔγγραφον καὶ ἀμφιβάλλω ἂν εἰς ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης, κατεχόμενον ἀπὸ τοὺς Ναζὶ καὶ τοὺς φασίστας, ἐτόλμησαν ποτὲ «σκλάβοι» νὰ προβοῦν εἰς παρομοίαν ἐνέργειαν.

Γεγονός, εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς 77.000 Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν, ἀπέμειναν μετὰ τὸν διωγμὸν μόνο 10.000. Ἐξηφανίσθη, λόγω τῶν ἐχθρικών ἐνεργειῶν, τὸ 87%, σὲ πάρα πολλές δὲ πόλεις δὲν ἀπέμειναν παρὰ μόνο μονάδες, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἀνθοῦσαν, εὐρωστοί, αἱ Ἰσραηλιτικαὶ κοινότητες. Εἰς τὰς Σέρρας τρεῖς ἐπέζησαν ἀπὸ τοὺς 600, ἐξ ἡ τὴν Ξάνθην ἀπὸ τοὺς 550, 163 ἀπὸ τοὺς 1.850 τῶν Ἰωαννίνων καὶ 50 ἀπὸ τοὺς 900 τῆς Καστοριάς. Ὁ κατάλογος τῆς φρίκης εἶναι μεγάλος καὶ τελειώνει μὲ τοὺς 56.000 Ἰσραηλίτας τῆς Θεσσαλονίκης, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διεσώθησαν μόνο οἱ 1.950. Παρόμοια συνέβησαν καὶ σὲ ὅλες τῆς χώρες τῆς Εὐρώπης, ὅπου προσωρινὰ ἐκυριάρχησε ἡ βία, καὶ ἡ γενοκτονία παρουσίασε ὡς ἄθροισμα τὸν ἀριθμὸ 6.097.000, μὲ τὴν Πολωνίαν ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ θλιβεροῦ ἀπολογισμοῦ. Εἰς αὐτὴν ἀπωλέσθησαν σχεδὸν τρία ἑκατομμύρια Ἰσραηλίται, εἰς τὴν Ρωσίαν, ἓνα ἑκατομμύριον, ἀνὰ πεντακόσιες χιλιάδες εἰς τὴν Ρουμανίαν καὶ Γερμανίαν κ.λπ. Αὐριο λοιπὸν τελεῖται τὸ πολιτικὸν μνημόσυνον αὐτῶν πού ἐχάθησαν. Σήμερα δὲ Κυριακὴν εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον ἀναπέμπονται δεήσεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν 11ην πρωινήν, θὰ γίνῃ ἐπιμνημόσυνος τελετὴ εἰς τὸ τρίτον ἐβραϊκὸν νεκροταφεῖον Νικαίας (Κοκκινιά), τὸ δὲ ἀπόγευμα τελεῖται ἐπιμνημόσυνος λειτουργία εἰς τὴν ἱερὰν Συναγωγὴν τῆς ὁδοῦ Μελιδῶν.

Μὲ τῆς τελετῆς αὐτῆς τιμᾶται καὶ ἓνα ἄλλο ἱστορικὸ γεγονός πού γενικότερα ἐνδιαφέρει ὅσους ἐπολέμησαν γιὰ τὴν Εἰρήνῃ καὶ τὴν Ἑλευθερίᾳ. Ἐφέτος κλείνουν εἰκοσι ἀκριβῶς χρόνια ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ἡ ὁποία ἐκράτησε ἐπὶ τέσσαρες μῆνες μὲ μεγάλες μάχες ἐπὶ 42 ἡμέρες. Τὸ τέλος Μαΐου τοῦ 1943, ὁ

Γερμανὸς στρατηγὸς Στρόουπ, πού εἰδικὰ εἶχε κληθεῖ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προκατόχων τοῦ διὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐξέγερσιν αὐτὴ, ἀνέφερε στὸν Γερμανὸ κυβερνήτη Φράνκ: «Δὲν ὑπάρχει πλέον ἐβραϊκὴ συνοικία εἰς Βαρσοβίαν. Ἀνευρέθησαν 16 πιστόλια, 4 καραμπίνες καὶ ἐρείπια. Τοῦτα δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς καλὸ ὑλικὸ οἰκοδομῆς. Αἰχμάλωτοι δὲν ὑπάρχουν». Λίγες ἡμέρες πρὶν, καθὼς οἱ Γερμανοὶ ἀνετίναξαν μέσα στοῦ Γκέττο τὴν Μεγάλην Συναγωγὴν πού ἀπετέλει σύμβολο τοῦ ἐβραϊσμοῦ τῆς Πολωνίας, ὁ μουσικὸς πομπὸς τῶν ἀγωνιστῶν μετέδιδεν τὴν τελευταία ἀνακοίνωσιν: «Δίνομε στοῦ θανάτου μας ἓνα περιεχόμενο, ὥστε ἡ δικιά σας ἡ ζωὴ νὰ ἔχει ἓνα βαθύτερο σκοπὸ. Ἀγωνιζόμαστε γιὰ ἓνα ἀξιοπρεπὲς θάνατο, ὥστε ἐσεῖς πού μᾶς ἀκούτε συνεχίζοντας τὸν δικὸ μας ἀγῶνα, νὰ κερδίσετε γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα μιὰ ζωὴ ἀξιοπρεπὴ». Ἀρχηγὸς τῶν ἀνταρτῶν, ἦταν ὁ Μορντεχάϊ Ἀνιέλβιτς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀποτελεῖ σύμβολον γιὰ τὴν κατόρθωσιν μόνο μὲ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνδρῶν τοῦ νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ τὰ θωρακισμένα.

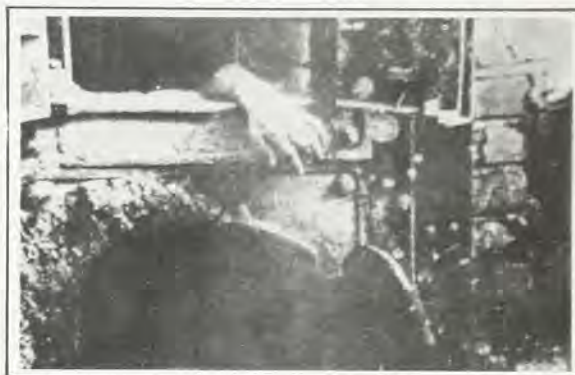
ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΑΣΟΥΜΕ!

Αὐτὰ ὅλα καὶ τὰ μύρια ὅσα ἄλλα συμβάντα πού ἐζησαμε πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λησμονηθοῦν. Μόνο ὅταν κανεὶς ἐνθυμῆται, ἐξασφαλίζει κατὰ τὸν καλύτερον τρόπο τῆς προϋποθέσεως τῆς ἐπαναλήψεως. Ἀτυχῶς, ἓνα ἐτήσιο μνημόσυνο δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ διδάξῃ στὰ παιδιὰ μας τὸ τί ἐγνώρισαν καὶ ἐζησαν οἱ γονεῖς τῶν. Καὶ εἶναι ἀπορίας ἀξιο διὰ τὴν διατηρεῖται ἡ μνήμη τῶν γεγονότων διὰ τῆς διδασκαλίας εἰς τὰς τελευταίας γυμνασιακὰς τάξεις. Ἀλλοίμονο στὴν ἀνθρωπότητα ἐάν ἡ δευτέρα ἢ ἡ τρίτη γενεὰ δὲν γνωρίζῃ λεπτομερῶς τὸ ἐγκλημα τῆς γενοκτονίας πού ἐζήσαμε. Τὸ λάθος θὰ βαρύνει ἐμᾶς, διότι τὸ κύριο συμπέρασμα τῆς ἱστορίας εἶναι ὅτι τὰ γεγονότα ἐπαναλαμβάνονται. Οἱ αἰῶνες ἀντιγράφουν ἀλλήλους. Ἐδῶ ἐμεῖς στὴ μικρὴ μας γωνία ἐτιμήσαμε καὶ τιμοῦμε τοὺς Ἰσραηλίτας, διότι ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι Ἑλληνες. Τοὺς ξένους Ἰσραηλίτας τοὺς βλέπουμε ὡς συνανθρώπους. Τοὺς ἰδιوكοὺς μας δὲν τοὺς ξεχωρίζουμε. Τοὺς θεωροῦμε ἀδελφοὺς. Σήμερα καὶ αὐριο ἡ σκέψις μας θὰ εἶναι κοντὰ σ' αὐτοὺς πού ἐχάθησαν.

(Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» 21.4.1968, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς 20ετίας ἀπὸ τῆς ἐξοντώσεως τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων).

Ἑβραῖες γυναῖκες ὑπομένων ἐξευτελιστικά μαρτύρια ἀπὸ τοὺς ναζι.

‘Η τραγωδία τῶν ‘Εβραίων

τοῦ Γ.Θ. ΒΑΦΟΠΟΥΛΟΥ

Η έννοια τῆς Ἀντίστασης εἶχε διαμορφωθεῖ σέ συνάρτηση μέ τήν έννοια τῆς Κατοχῆς. Ὅπως ὁ ὁρος «Κατοχή» ἦταν ἡ ἐκφραση ἑνός συμπλέγματος περιστατικῶν, πού πῆγαν ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ ξένου κατακτητῆ, κατὰ τόν ἴδιο τρόπο καί ἡ «Ἀντίσταση» ἦταν ἕνας ὁρος, πού τόν συνέθεταν περιστατικά βγαλμένα ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ κατακτημένου λαοῦ. Ἡ πείνα, ἡ βία, ἡ προδοσία, ὁ τρόμος, οἱ τουφεκισμοί, ἦσαν τά μεγάλα κεφάλαια τοῦ χρονικοῦ τῆς γερμανικῆς Κατοχῆς. Τό μίσος, ἡ δολιοφθορά, τό γενναῖο φρόνημα, τό χτύπημα τοῦ ἐχθροῦ, ἡ πίστη στή νίκη, ἡ προσδοκία τῆς ἐλευθερίας, ἦσαν τά κεφάλαια τῆς ἐλληνικῆς Ἀντίστασης. Τούτῃ ἡ πολυπλόκαμη Ἀντίσταση εἶχε πλέξει, πάνω ἀπό τήν πόλη καί μέσα στήν πόλη, ἕνα πυκνό δίχτυ κι ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ὁ καθένας μέ τόν τρόπο του, ἐργαζότανε γιά τό μεγαλύτερο πύκνωμά του. Ἡ Ἀντίσταση εἶχε φωλιάσει μέσα στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων καί μέσα στά σπίτια. Καί προχωροῦσε σέ ὑπόγεια μέ κρυφές καταπακτές, ὅπου οἱ «συνωμότες τῆς ἐλευθερίας» κατὰστρωναν τά σχέδια γιά τήν ἐξουθένωση τοῦ ἐχθροῦ, σύμφωνα μέ τίς μυστικές ἐντολές τῶν Συμμάχων. Ὅλες τούτες οἱ ἀπόκρυφες ἐνέργειες τῆς Ἀντίστασης ἐπαιρναν κάποτε τήν ἐκφρασή τους σέ μιά φονική ἐνέδρα πρὸς κάποια ἐχθρική φάλαγγα καί τότε οἱ τοῖχοι τῆς πόλης γέμιζαν μέ τούς καταλόγους τῶν τουφεκισμένων καί τὰ χωριά μέ καπνοῦς καί ἐρείπια. Ὑπῆρχε μιά ὁμοιομορφία σχεδόν τῶν τρόπων τῆς Ἀντίστασης σ’ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας, γιατί ὁμοιομορφοί ἦσαν κι οἱ τρόποι πού ἐπιβαλλόταν ἡ ἐχθρική Κατοχή. Μονάχα ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε τή θλιβερή, τήν ἀνατριχιαστική μοῖρα, νά δοκιμάσει καί μιά καινούργια μορφή τῆς Κατοχῆς, πού ἦταν ἡ ὀριστική καταδίκη τοῦ χιτλερισμοῦ στή συνείδηση τῆς ἀνθρωπότητος. Ἦταν ἡ μεγάλη τραγωδία, πού κρατᾷ ἕνα ὁλόκληρο κεφάλαιο στήν ἱστορία τοῦ δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου, μέ τόν ἀπαίσιο τίτλο: «Ἡ ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων».

Τούς πρώτους μῆνες τῆς Κατοχῆς τίποτε δέν πρόλεγε τήν τραγωδία τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ἔξυπνος αὐτός λαός, μ’ ὅλη τήν οἰκτιρία τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς αὐτοάμυνας, πού μορφώθηκε στή συνείδησή του,

ὕστερ’ ἀπό τόσους διωγμούς μέσα στό χώρο τῆς ἱστορίας, δέν εἶχαν ὑποπτευθεῖ τήν πανουργία τῶν χιτλερικών. Ἀν τήν εἶχαν ὑποπτευθεῖ, ἕνα μεγάλο μέρος Ἑβραίων θά μπορούσε νά εἶχε σωθεῖ, μέ τή διαρροή του σέ ἀπρόσιτα μέρη τῆς χώρας, ὅταν ἀκόμα δέν εἶχαν ὀργανωθεῖ ἡ Κατοχή, μέ τίς μυστικές τῆς ὑπηρεσίες. Ἡ φαινομενική ἀδιαφορία τῶν Γερμανῶν εἶχε κοιμίσει τούς Ἑβραίους, σέ σημείο πού μερικοί ἀπ’ αὐτούς ν’ ἀναθαρρήσουν καί νά σκεφθοῦν καί συνεργασία ἀκόμα μαζί τους. Καί μέ τὰ πρώτα κρούσματα ἀντισιμιτισμοῦ, πού περιορίζονταν μονάχα στό κῶλλημα μιάς ταινίας στά καταστήματά τους, μέ τήν ἐνδειξη «ἐβραϊκόν», δέν εἶχαν ἀκόμη χάσει τήν αἰσιοδοξία τους. Ἡ ἀπαισιοδοξία ἄρχισε μέ τή διάκριση τῶν ἐριφίων ἀπό τὰ πρόβατα, μέ τό ὑποχρεωτικό καρφίτσωμα στό πέτο τοῦ σακκακιοῦ τούς ἐνός κίτρινου ἀστεριοῦ, σέ μέγεθος παλάμης μικροῦ παιδιοῦ, γιά νά κλιμακωθεῖ ἀργότερα σέ ἀγωνία καί ἀπόγνωση, γιά νά φθάσει στό τέλος στή φρίκη τοῦ θανάτου. Ὅλοι ἐμεῖς πού εἶχαμε τό θλιβερό προνόμιο ν’ ἀνηκουμὲ στήν «ἀρία φυλή», χάσαμε τό δικαίωμα νά χαιρετοῦμε στό δρόμο τούς Ἑβραίους φίλους μας, γιατί τό κίτρινο ἐκεῖνο ἀστέρι τοῦ Δαυῖδ ἦταν σφραγίδα τιμωρίας καί καταδίκης. Ἀνταλλάξαμε μονάχα βλέμματα γεμάτα θλίψη, κ’ ἦταν σά νά τούς λέγαμε νά μὴ χάνουν τό θάρρος τους. Καί τότε ἀκόμα πολλοί ἀπ’ αὐτούς δέν εἶχαν συνείδηση τῆς μεγάλης τελικῆς συμφορᾶς πού τούς περίμενε. Γιατί περπατοῦσαν στό δρόμο σχεδόν ἀγέρωχοι, περφηανοί γιά τήν τιμή τούτης τῆς διάκρισης.

Ἐπειτα ἀπαγορεύθηκε στοὺς Ἑβραίους νά χρησιμοποιοῦν τὰ τράμ καί τὰ λεωφορεῖα. Πολλοί ἀπ’ αὐτούς ἐπρεπε νά διανύσουν χιλιόμετρα ὁλόκληρα, γιά νά φθάσουν στή δουλειά τους. Κ’ ἦρθε ἡ μέρα, πού τούς ἀπαγορεύθηκε καί ἡ κυκλοφορία στοὺς δρόμους. Διατάχθηκαν ν’ ἀδειάσουν τὰ σπίτια τους, ὅσα βρίσκονταν στό κέντρο τῆς πόλης, καί νά συμπυκνωθῶν, μέ τούς ὁμοφύλους τους, στίς ἀκραίες συνοικίες. Τά ἐβραϊκά καταστήματα κατασχέθηκαν. Καί, γιά νά τηρηθεῖ μιά ἐπίφαση νομιμότητος, ἄρχισε νά γίνεται ἡ ἀπογραφή τῶν ἐμπορευμάτων, μέ τήν παρουσία τῶν ἰδιοκτητῶν τους, πού τώρα κατέβαιναν, γιά τοῦτο μονάχα τό σκοπό, συντεταγμένοι κατὰ ὁμάδες. Καί σέ κάθε ὁμάδα εἶχε ταχθεῖ ἕνας ὑπεύθυνος Ἑβραῖος, μέ μιά διακριτική ταινία στό χέρι. Κ’ ἦταν τούτος ἕνα ὑποκείμενο τοῦ ὑπόκοσμου, πρόθυμος νά γλύψει τήν μπότα τοῦ κατακτητῆ, ἐ-

τοιμος νά προδώσει τοὺς ὁμοφύλους του, νά τοὺς χτυπήσει ἀκόμη μέ τό μαστίγιο πού τοῦχαν δώσει, μόνο καί μόνο γιά νά σώσει ἀπό τόν ἀφανισμό τό δικό του ἄθλιο σαρκίο. Κανένας ἀπό τούτους τοὺς ἐξωμότες δέν μπόρεσε στό τέλος νά σωθεῖ. Κουβαλοῦσαν τήν κατάδική τους μέσα στό ἴδιο τους τό αἷμα.

Τό ἐπόμενο στάδιο τοῦ διωγμοῦ ἦταν ἡ συγκρότηση ἑβραϊκῶν ταγμάτων ἐργασίας. Ἐνα πυρωμένο πρωινό τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1942, ὅλος ὁ ἀρσενικός πληθυσμός τῶν Ἑβραίων εἶχε συγκεντρωθεῖ στήν πλατεία Ἐλευθερίας. Κάτω ἀπό ἕναν τυραννικό ἥλιο, τοὺς ἐπέβαλαν νά κάμουν σουηδικές ἀσκήσεις, νά περπατοῦν μέ τά γόνατα κάτω στή γῆ, νά στέκονται μέ τό ἕνα πόδι στόν ἀέρα. Ἡ κάθε ἀδεξιότητα πληρωνόταν μ' ἕνα μαστίγωμα. Εἶχε γεμίσει ὁ χώρος ἀπό λιπόθυμους γέροντες καί παιδιά, πού δέν μπόρεσαν ν' ἀντέξουν στό μαρτύριο. Ὁ ἐξευτελισμός τοῦτος τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας ἀπέβλεπε στήν καταρράκωση τοῦ ἠθικοῦ τῶν Ἑβραίων. Οἱ νέοι ἄντρες, στηριγμένοι σέ μιά κολώνα μίσους, πού κρατοῦσαν μέσα τους, μπόρεσαν νά μὴν πέσουν καταγῆς. Ἀπό τούτους συγκροτήθηκαν τά τάγματα ἐργασίας. Καί στάλθηκαν σέ διάφορα βαριά ἐργα τῆς ὑπαίθρου καί σπέρνανε κάθε μέρα τή γῆ μέ κουφάρια, σκελετωμένα ἀπό τήν ἐξαντλήση. Οἱ γέροι, τά παιδιά, οἱ ἄρρωστοι κι οἱ γυναῖκες εἶχαν τώρα συγκεντρωθεῖ στό στρατόπεδο τοῦ Χίρς. Κι ἦταν τοῦτο τό στρατόπεδο μιά συνοικία περιχαρᾶ κωμένη μέ συρματοπλέγμα κι εἶχε τ' ὄνομα τοῦ Βαρώνου Χίρς, ἐνός πλούσιου Ἑβραίου τοῦ παλιοῦ καιροῦ, πού εἶχε χτίσει τό ὁμώνυμο νοσοκομεῖο κι ἄλλα ἱδρύματα, γιά τήν προστασία τῶν φτωχῶν Ἑβραίων.

Ἀπεικόνιση τοῦ Ἑβραϊκοῦ μαρτυρίου τῶν στρατοπέδων συγκεντρώσεως.

Αὐτοὺς τώρα τοὺς δύστυχους Ἑβραίους ἀγωνιζόταν νά σώσει ἀπό τόν ἀφανισμό ἕνας καλοκάγαθος Ἀρχираββίνος, ὁ δόκτορ Κόρετς, πού εἶχεν ἔρθει στή Θεσσαλονίκη ἀπό τήν Πολωνία, λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τόν πόλεμο. Ὁ ἀληθινὰ πολιτισμένος ἐκεῖνος Ἀρχираββίνος εἶχε κατακτήσει τήν ἀγάπη καί τῶν Χριστιανῶν, γιατί ἡ πρώτη του μέριμνα ἦταν νά πολεμήσει τίς παλιές προκαταλήψεις καί νά ριζώσει στήν ψυχὴ τῶν Ἑβραίων τὴ συνείδηση τοῦ Ἑλλήνα πολίτη. Τούτῃ ἡ ἑλληνικὴ συνείδηση εἶχεν ἀναδείξει πολλοὺς Ἑβραίους ἥρωες στὸν πόλεμο τῆς Ἀλβανίας κι εἶχε πληθύνει τὴν τάξη τῶν ἀναπήρων τοῦ πολέμου. Ὁ δόκτορ Κόρετς, μέ μερικά μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος, εἶχαν κάποια ἐλευθερία στίς κινήσεις

Ὁ Ραββίνος Χαΐμ Χαμπίμπ τῆς Θεσσαλονίκης.

τους, γιατί ἦταν πολύ χρήσιμη στοὺς Γερμανοὺς ἡ μεσολάβησή τους, γιά τὴ σύναξη τῶν λύτρων. Εἶχαν προσφερθεῖ πολλές χιλιάδες χρυσές λίρες γιά τὴ σωτηρία τῶν Ἑβραίων τοῦ στρατοπέδου Χίρς. Ὁ δόκτορ Μέρτεν ἦταν ὁ πρωταγωνιστὴς στίς διαπραγματεύσεις ἐκεῖνες. Κι ὅταν πιά εἶχεν ἐξαντληθεῖ ἡ χρησιμότητα τοῦ Ἀρχираββίνου Κόρετς, φορτώθηκε τοῦτος σ' ἕνα βαγόνι καί στάλθηκε στήν Πολωνία, γιά νά πεθάνει. Κι οἱ τάλαιπωροὶ Ἑβραῖοι, μαζί μέ τό χρυσάφι τους, εἶχαν χάσει πιά καί τό μοναδικό τους προστάτη. Δέν ἔμεινε τώρα παρά καί τό δικό τους φόρτωμα στὰ βαγόνια τοῦ θανάτου.

Ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια τό ἀπαιτεῖ νά σημειωθεῖ καί μιά διαφορετικὴ ἐκδοχή, γιά τό ρόλο τοῦ Ἀρχираββίνου στή σωτηρία τῶν Ἑβραίων. Κατηγορήθηκε ὁ δόκτορ Κόρετς ἀπὸ πολλοὺς ὁμοφύλους του ὅτι εἶχε ἀντικρύσει μέ πολλὴν ἀφέλεια τὴ χιτλερικὴ δολιότητα. Μεγαλωμένους στὰ πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας, πίστευε στήν ἐντιμότητα τῶν παλιῶν Γερμανῶν. Κι ἀκόμα πίστευε στή διαβεβαίωση τοῦ Μέρτεν πὼς ἦταν δυνατό νά σωθοῦν οἱ Ἑβραῖοι, μέ τὴν καταβολὴ λύτρων. Οἱ Ἑβραῖοι τοῦ καταλόγισαν τὴν εὐθύνῃ ὅτι τοὺς κοίμισε μέ τὴν ἀφελῆ αἰσιοδοξία του κι ἔχασαν ἔτσι πολὺτιμο χρόνο γιά τὴ σωτηρία τους. Ὅμως, γιά τίς ἀγνές προθέσεις τοῦ Ἀρχираββίνου, συνηγοροῦν τά δάκρυα πού εἶχε χύσει μπρὸς τὸν Ἑλλήνα πρῶθυπουργό τῆς Κατοχῆς. Κ' ἐπειτα ὁ ἴδιος ὁ θάνατός του στὰ στρατόπεδα τῶν χιτλερικῶν βασανιστηρίων.

Ἡ χιτλερική δολιότητα καί στίς στερνές τοῦτες στιγμές τῆς μεγάλης τραγωδίας, προσπάθησε νά παραπλανήσει τοὺς Ἑβραίους. Ἦθελε νά ἀποφύγει τίς ὁμαδικές αὐτοκτονίες τῶν Ἑβραίων, τὸ σύρσιμο τῶν γυναικῶν μέσα στοὺς δρόμους. Καί σχεδὸν τοὺς εἶχε πείσει πὼς ἦταν ἀνάγκη νά μεταφερθοῦν σὲ στρατόπεδα τῆς Γερμανίας, ὅπου θάσαν πιὸ σίγουροι, ὅπου θά μπορούσαν, μὲ τὴ δουλειά τους, νά ξαναρχίσουν μιὰ νέα ζωή. Καί τοὺς ἐπέτρεψε νά πάρουν μαζί τους λίγα ρούχα, λίγα πράγματα, ὅσα τέλος πάντων θά μπορούσε ὁ καθένας νά κουβαλήσει. Καί σύμφωνα μ' ἓνα πρόγραμμα, ἀρχισε ἡ νέα «Ἐξόδος» τῶν Ἑβραίων, ὅχι τοῦτη τὴ φορά πρὸς τὴ σωτηρία, ἀλλὰ πρὸς τὸ βέβαιο θάνατο.

Κάθε μέρα, μιὰ φάλαγγα ταλαιπωρημένων ἀνθρώπων, γέροι πού σερνόντανε σχεδὸν παράλυτοι, παιδιὰ πού κρατοῦσαν τὸ χέρι τῆς μάνας τους μ' ἐντρομα μάτια, γυναῖκες ἄφωνες ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς μεγάλης συμφορᾶς, διασχίζανε τὴν Ἑγνατία, ἀγκομαχώντας κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο ἐνὸς δέματος καί τραβοῦσαν, σὲ σιωπηλὴ παρέλαση, πρὸς τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ. Κι ἡ κουστωδία τῶν Ἑς - Ἑς, μὲ βλοσυρὸ μάτι, περιχαράκωνε τοῦτη τὴ συνοδεία τῆς συμφορᾶς, ἔτοιμη νά καταφέρει τὸν ὑποκόπανο τοῦ τουφεκιῦ σ' ἓνα βραδυποροῦντα ἢ σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄφωνους θεατὲς τῶν πεζοδρομίων, πού θάχε τὴν ἀποκοτιά, ἔστω καί μ' ἓνα νεῦμα, νά δείξει κάποια συμπάθεια.

Στεκόμουν, μὲ τὴν ἀνάσα κομμένη, στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου κι ἐκλαιγα μέσα μου γιὰ τοῦτη τὴν καινούργια μορφή τῆς δυστυχίας, πού μαζί μὲ τὸ σῶμα σκοτώνει καί τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Μὰς κοίταζαν περίλυποι οἱ δύστυχοι τοῦτοι μελλοθάνατοι κι ἐμεῖς μόλις πού σαλεύαμε τὰ χεῖλη, φωνάζοντας μονάχα μὲ τὴν ψυχὴ μας: «Στὸ καλὸ, ἀδέφια τοῦ πόνου, στὸ καλὸ, φτωχὲ Ἀβραάμ, πού μοῦφερνες τὸ γάλα κάθε πρωί, στὸ καλὸ, Ραχὴλ, μὲ τὸ ξυρισμένο τῶρα κεφάλι, πού κάποια τρελλὴ νύχτα τῆς νιότης μας, στὸ χορὸ τῆς «Ἀνεμώνης», τὰ μεγάλα σου μαῦρα μάτια μὰς εἶχαν πεῖ τὸ μυστικὸ τραγούδι τοῦ ἔρωτα. Στὸ καλὸ, στὸ καλὸ».

Στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ παιζόταν ἡ τελευταία πράξη τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ. Τώρα ἡ δολιότητα εἶχε παραχωρήσει τὴ θέση τῆς στὸν κυνισμό. Οἱ Γερμανοὶ μαζεῦναν τοὺς δύστυχους μελλοθάνατους σὲ μιὰ μεγάλη ἀποθήκη, ἀπ' ὅπου βγαίνανε χωρὶς ἐφόδια, μὲ μόνο τὸ φτωχὸ τους ρούχο, ἀφοῦ εἶχαν ὑποστεί καί τὴ στερνὴ ταπείνωση τῆς ἐρευνας καί στὰ πιὸ ἀπόκρυφα μέρη τοῦ κορμιοῦ

τους. Καί στοιβάζανε κατόπι στὰ φορτηγὰ βαγόνια τοῦ τοῦ θλιβεροῦ φορτίου, ἀπ' ὅπου εἶχε λείψει καί τὸ στερνὸ ἀπόθεμα δύναμης, γιὰ μιὰν ἔστω κι ἀπεγνωσμένη ἄμυνα. Κι ἀφοῦ πετοῦσαν οἱ δῆμιοι μέσα στὸ βαγόνι ἓνα μετὰλλινο δοχεῖο γιὰ τὴ συλλογὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀνάγκης, κλείνανε τίς βαρεῖες θύρες καί δίνανε τὸ σύνθημα γιὰ τὸ ξεκίνημα πρὸς τὸ θάνατο. Κι ἀνοίγαν οἱ βαρεῖες τοῦτες θύρες μονάχα στοὺς ἐνδιάμεσους σταθμούς, γιὰ ν' ἀνασυρθοῦν οἱ πεθαμένοι. Θεέ τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα τί ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ λαοῦ σου;

Λίγα χιλιόμετρα πρὶν ἀπὸ τὴ Λαμία, τὸ τραῖνο εἶχε πάλι σταθεῖ, κοντὰ σὲ μιὰν ἐρμηιά, ὅπου ἡ ψυχὴ μου δοκιμάσθηκε ἀπὸ τὴ φοβερὴ σκηνὴ μιᾶς δαντικῆς κόλασης. Δὲν εἶναι σχῆμα λόγου τοῦτη ἡ πολυμεταχειρισμένη ἐκφραση. Ἐκεῖ κάτω στὴ μικρὴ χαράδρα, μπροστὰ στὸ σταματημένο τραῖνο, παιζόταν ἡ τελευταία πράξη ἐνὸς ἐπεισοδίου ἀπὸ τὴν κόλαση τοῦ μεγάλου Φλωρεντίνου. Ἦσαν στημένα μερικὰ παραπήγματα, ὅπου πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες ἴσως στεγαζόταν κάποιο «τάγμα ἐργασίας» τῶν ταλαιπωρῶν Ἑβραίων. Τώρα εἶχαν ἀπομείνει κάμποσα ζωντανὰ ξεφτίδια, πού φαίνεται πὼς κάποτε ἦσαν ἀνθρώποι. Σκελετωμένα σώματα, μὲ ἴχνη πάντως τους ἀπὸ κουρέλια, μόλις πού σαλεύανε ἀπὸ τὴν ἀνημποριά. Καί τὰ πρόσωπα, δίχως ἀνθρωπιά, ἐμοιάζαν μορφές πληγωμένων ζώων πού ξεψυχοῦσαν. Προσπαθοῦσαν νά περπατήσουν καί τρίκλιζαν, σκοντάφτανε πάνω στίς πέτρες καί τότε ἔτρεχε ὁ φύλακός τους, ἓνας Ἑβραῖος ἐξωμότης, καί κατέβαζε μ' ὀρμὴ στὸ κουρελιασμένο σῶμα τὸ γερμανικὸ του μαστίγι. Κι οἱ στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς καπνίζανε μὲ ἀπάθεια κι οὔτε κἀν καταδέχονταν νά ρίξουν ἓνα βλέμμα ἐπιδοκιμασίας, πού τόσο πολὺ τὸ ἀπότητοσε ὁ ὁμόφυλος ἐξωμότης.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα ἐκεῖνα ὑπολείμματα, στέκονταν ἀσάλευτα ἀντίκρυ στὸ τραῖνο, μ' ἓνα βλέμμα κι ἐκεῖνο ἀσάλευτο, μὲ τὴν ἀντρικὴ τους φύση γυμνὴ μπρὸς στὰ μάτια τῶν ἐπιβατῶν. Εἶχαν ἀπολείψει τοὺς ζωντανούς ἐκεῖνους νεκρούς ἡ ἀνθρωπιά, ἡ ἀπάθεια τοῦ ζώου τοὺς εἶχε φορέσει τὴ μάσκα τῆς, ἡ φυσικὴ «αἰδώς», πού ξέρει αὐθόρμητα ν' ἀντιδρᾷ, ἦταν κι ἐκεῖνη πεθαμένη μέσα τους. Καί πάρα κάτω, στὸ βάθος τῆς μικρῆς χαράδρας, ἓνα στενόμακρο σανίδι ζευγάρωνε τίς δύο τῆς πλευρές. Κι ἦσαν ὑποχρεωμένες τοῦτες οἱ κινούμενες σκίες, μὲ τὴν ἀπειλὴ τοῦ τουφεκιῦ, νά κατεβαίνουν ὡς τὴ μικρὴ χαράδρα, νά στέκονται πάνω στὸ σανίδι κι ἀπὸ κεῖ νά κάμνουν τὴ φυσικὴ τους ἀνάγκη. Κι ἡ χαράδρα ἦταν τόσο βαθὺς ὁχετός, ὅπου εἶχαν ταφεῖ πολλοὶ «κεκμηκότες» Ἑβραῖοι, ὅπου μ' ἓνα παραπάτημα πέφτανε τοῦτα τὰ ἀνθρώπινα κουρέλια. Οἱ μεγάλοι σφαγεῖς τῆς ἱστορίας ποτέ δὲν εἶχαν ἐπινοήσει ἓναν τέτοιου εἶδους τάφο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Τοῦτο φαίνεται πὼς ἦταν προνόμιο τοῦ δικοῦ μας «πολιτισμένου» αἵωνα.

Εἶχα κουρνιάσει σὲ μιὰ γωνιά τοῦ βαγονιοῦ, μὲ κλεισμένα τὰ μάτια ἀπὸ ντροπὴ καί ὀδύνη. Ἐνοιωθα πὼς ἤμουν κι ἐγὼ ἓνας συνένοχος στὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἐγκλημα, γιατί δὲν εἶχα τὴ δύναμη νά φωνάξω γιὰ τὸ σκότωμα τοῦτο τῆς ἀνθρωπιάς, γιατί δὲν εἶχα τὸ κουράγιο ν' ἀκολουθῶ τοὺς συνανθρώπους μου τοὺτους στὸν τάφο τῆς μεγάλης ντροπῆς. Κι ἡ ντροπὴ μαζί μὲ τὴν ὀδύνη μου κορυφώθηκαν, ὅταν ἐννοιῶσα νά φεύγει τὸ τραῖνο ἀπὸ τὴ σκηνὴ τῆς δαντικῆς τραγωδίας. Καί νά συναποκομίζει τὸ ἄλλο φθινὸ ἀνθρώπινο φορτίο, ποῦχε τὸ μέγα προνόμιο νάχει πάνω του κολλημένη τὴν ἐτικέτα τῆς «ἀρίας φυλῆς».

(Ἀπὸ τίς «Σελίδες Αὐτοβιογραφίας», τόμος Β', σελ. 168 κ.ε.ζ.)

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο:
Ο Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ο δήμιος των Εβραίων στα χέρια της δικαιοσύνης του λαού του Ισραήλ.

“Ένας δήμιος μιλάει για τους Έβραίους της Ελλάδας!”

Ο ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΒΟΥΛΦ ΚΑΙ Η ΕΞΑΓΟΡΑ ΤΗΣ ΓΚΕΣΤΑΠΟ • ΤΟ «ΚΟΛΠΟ» ΤΟΥ ΤΥΦΟΕΙΔΟΥΣ ΠΥΡΕΤΟΥ • ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΜΕ ΙΤΑΛΟΥΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ

του Α. ΚΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

‘Από τό ημερολόγιο του “Αντολφ “Αϊχμαν

Τό δράμα των Εβραίων της Ελλάδας, κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής και τα τεχνάσματα, που προσπαθήσαν να χρησιμοποιήσουν μερικοί από αυτούς για να σωθούν, αποκαλύπτει ο “Αντολφ “Αϊχμαν στα απομνημονεύματά του, που κυκλοφόρησε στη Γερμανία ή γυναίκα του μέσω, του έκδοτικού οίκου Ντρυφφελ.

Όπως δήλωσε η γυναίκα του διώκτη των Εβραίων, ο οποίος κατάφερε μετά τον πόλεμο να διαφύγει στην Αργεντινή, όπου εντοπίστηκε και εκτελέστηκε στο Ισραήλ, το βιβλίο αυτό τό είχε γράψει ο “Αϊχμαν από τό 1951 ως τό 1959.

Ο έκδοτης διαβεβαιώνει, ότι πρόκειται για τά αυθεντικά απομνημονεύματα του “Αϊχμαν. Ένα μεγάλο μέρος από αυτά τό είχε υπαγορεύσει αρχικά σέ μαγνητόφωνο και κατόπιν διόρθωσε ο ίδιος τό καθαρογραμμένο κείμενο, πού τό συμπλήρωσε σέ πολλά σημεία. Ο έκδοτικός οίκος διαθέτει τίς μαγνητοταινίες και τά χειρόγραφα. Σύμφωνα μέ ένορκo βεβαίωση της γυναίκας του, πού δημοσιεύεται στόν πρόλογο του βιβλίου, ο “Αϊχμαν άφησε έντολή νά δημοσιευθούν τά απομνημονεύματά του μετά τό θάνατό του.

Η εξιστόρηση των γεγονότων αρχίζει μέ τή δήλωση του “Αϊχμαν, ότι τά όσα γράφει αποτελούν τή μοναδική άλήθεια για “ένα τρομερό κεφάλαιο του τελευταίου πολέμου”. Η δήλωση αυτή φέρει ημερομηνία 9 Φεβρουαρίου 1959.

Ο φανατικός ναζιστής, άφού μιλάει πρώτα για τή ζωή του, τή σταδιοδρομία του στην Γκεστάπο και τόν ρόλο του μέσα στόν μηχανισμό της χιτλερικής Αστυνομίας, περιγράφει κατόπιν τά ποικίλα μέτρα για τήν “λύση του εβραϊκού προβλήματος” και παραθέτει λεπτομέρειες για τίς δραστηριότητες της “Υπηρεσίας του στις διάφορες χώρες.

Σύμφωνα μέ τά στοιχεία του “Αϊχμαν, ο αριθμός των Εβραίων, πού μεταφέρθηκαν από τήν Ελλάδα μέ τή δική του “τεχνική βοήθεια” στα διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης και έχασαν τή ζωή τους, άνέρχεται “μόνο” σέ 30.000. Στην πραγματικότητα τά θύματα αυτά είναι περισσότερα. Αλλά ο ναζιστής έγκληματίας νόμιζε, φαίνεται, ότι ή μείωση του αριθμού τους θά περιόριζε τίς ευθύνες του και θά ελάφρυνε τή θέση του.

ΟΙ ΔΩΡΟΔΟΚΙΕΣ

Από τήν άλλη μεριά ο “Αϊχμαν αποδίδει σημασία στό νά δείξει, ότι ή υπηρεσία του εργαζόταν καλά και άποτελεσματικά. “Έτσι σπεύδει από τήν αρχή νά διαψεύσει τίς πληροφορίες, ότι πολλοί Έβραίοι από τήν Ελλάδα, πού επρόκειτο νά μεταφερθούν για άναγκαστική εργασία στη Γερμανία, κατάφεραν νά “άπαλλαγούν της ύποχρεώσεώς τους” μέ τήν πληρωμή σημαντικών ποσών στους εκπροσώπους του στην Ελλάδα. “Κάτι τέτοιο”, γράφει, “μού είναι τελείως άγνωστο”.

Σχετικά μέ τίς θρυλούμενες δωροδοκίες Γερμανών αξιωματικών από Έλληνες Έβραίους έχει άναφερθεί και τό όνομα κάποιου Α. Βούλφ, πού είχε πάει στην Ελλάδα σάν ειδικός άπεσταλμένος της “υπηρεσίας “Αϊχμαν”. “Αν ή μεταπολεμική φιλολογία” παρατηρεί ο δήμιος έκατομμύριον Έβραίων, “ισχυρίζεται ότι αυτός ο Βούλφ είχε σταλεί σάν εκπρόσωπος της υπηρεσίας μου στην Ελλάδα και ότι άργότερα πήγα και έγώ ο ίδιος εκεί, θά πρέπει νά διευκρινίσω: πρώτο ότι ή υπηρεσία μου δέν είχε κανένα “σύμβουλο” μέ τό όνομα Βούλφ, ούτε υπήρχε κανένας αξιωματικός των “Ες - “Ες μέ τό όνομα αυτό στην Ελλάδα. Δεύτερο, ότι για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή μου πάτησα ελληνικό έδαφος τό 1937, όταν έκανα ένα ταξίδι στη Μέση Ανατολή. Τέτοιοι ισχυρισμοί των μεταπολεμικών συγγραφέων έπιτρέπουν πολλά συμπεράσματα για τήν φιλαληθείά τους”.

Και για νά άποκλείσει τελείως τό ένδεχόμενο νά καθόρθωσαν μερικοί από τους Έλληνες Έβραίους νά σωθούν πληρώνοντας κάποιο χιτλερικό όργανο, ο “Αϊχμαν προσθέτει, ότι ο άγνωστός του Βούλφ μπορεί ίσως νά άνηκε σέ κάποιο γραφείο της Κεντρικής “Υπηρεσίας “Ασφαλείας του Ράιχ. “Όπωςδήποτε όμως δέν θά είχε δικαίωμα ύπογραφής και θά ήταν τελείως άναρμόδιος νά παίρνει τόσο μεγάλες άποφάσεις.

Η έξαγορά της “συνειδήσεως” των εκπροσώπων του ναζισμού μέ χρήματα δέν ήταν ο μόνος τρόπος πού προσπαθούσαν νά χρησιμοποιήσουν οι Έβραίοι για νά άποφύγουν τό ταξίδι χωρίς γυρισμό. Ο “Αϊχμαν περιγράφει στό βιβλίο του και ένα τέχνασμα, πού δοκίμασαν πολλοί

‘Εβραίοι της Ελλάδας για να επιτύχουν τη σωτηρία του. Χωρίς αποτέλεσμα όμως. Γιατί επενέβη ο ίδιος και ματαίωσε τα σχέδιά τους.

«Θυμάμαι», γράφει «ότι κάποτε έγινε μία προσπάθεια στην Ελλάδα να εμποδισθεί ή μεταφορά Έβραίων με την επίκληση κάποιας δήθεν επιδημίας (τυφοειδούς πυρετού). Έδωσα εντολή να εξετασθεί η περίπτωση και αποφάσισα τελικά να γίνει η μεταφορά γιατί διαπίστωσα, ότι δεν υπήρχε καμία επιδημία. Αν δεν τό έκανα αυτό θά είχαμε ξαφνικά ανάλογες «επιδημίες» και σε όλες τις άλλες χώρες. Από τα στρατόπεδα, στα όποια οδηγήθηκαν αυτές οι δήθεν μολυσμένες «φουρνιές», δεν αναφέρθηκε ούτε μία περίπτωση τυφοειδούς πυρετού. Αυτό δεν μπορεί να τό άμφισβητήσει κανείς, λέγοντας ίσως, ότι οι Έβραίοι πού άρρώσταιναν, στέλνονταν κατ' ευθείαν για εξόντωση. Γιατί εκεί υπήρχαν και άλλοι Έβραίοι διαφόρων έθνικοτήτων, πού έμειναν τελικά στη ζωή και δεν άκουσαν τίποτα για τυφοειδή πυρετό και για εκτέλεση των άρρώστων».

ΓΙΑΤΙ ΕΠΕΤΡΕΠΑΝ

Επιτυχία είχε αντίθετως μία άλλη μέθοδος σωτηρίας των Έβραίων της Ελλάδας και συγκεκριμένα των γυναικών: τελούσαν γάμους με Ιταλούς αξιωματικούς. «Είναι αλήθεια» παρατηρεί ο Άιχμαν στά απομνημονεύματά του «ότι πολλοί Ιταλοί αξιωματικοί παντρεύονταν πλούσιες Ελληνίδες Έβραίες και τίς πήγαιναν μετά στην Ιταλία. Τέτοιοι στην πραγματικότητα εικονικοί γάμοι έναντι καταβολής τρομακτικών ποσών έδιναν και έπαιρναν. Τίς πío πολλές φορές οι γάμοι αυτοί διαλύονταν κατόπιν, άμέσως, μόλις τά ζευγάρια έφταναν σε σίγουρο ξένο έδαφος».

Τό έρώτημα είναι γιατί οι ναζί επέτρεπαν τούς γάμους αυτούς, άφου ήξεραν τί κρυβόταν πίσω από την τέλεσή τους. Την άπάντηση δίνει ο Άιχμαν με την «καθησυχαστική» πληροφορία, ότι ήσαν σχετικά λίγοι και ότι δεν είχαν φθάσει σε σημείο να δημιουργήσουν πρόβλημα. «Πί-

σω από την πλάτη των Έβραίων», συμπληρώνει, με ύποκριτική συμπόνοια, «παιζόταν, ότι μπορεί να φαντασθεί κανείς: οικονομικά συμφέροντα, μεταξύ των άλλων και των Ιταλών, ποικίλες δραστηριότητες των μυστικών υπηρεσιών, ενέργειες των αντάρτων κ.λπ. Οι εικονικοί γάμοι πάντως δεν έφερναν έμπόδια στη γενικότερη εφαρμογή των μέτρων μας. Οι διάφοροι «σύμβουλοι», πού υπηρετούσαν στην Ελλάδα, θά είχαν στείλει άσφαλώς πολλές δακρύβρεκτες εκθέσεις, αν έβλεπαν οποιοδήποτε κίνδυνο στους γάμους αυτούς».

Όπωςσδήποτε ο Άιχμαν δεν δείχνει να έτρεφε ιδιαίτερη συμπάθεια προς τούς Έλληνες Έβραίους όπως άποκαλύπτει ένας ύπαινιγμός του για τη συμπεριφορά μερικών από αυτούς στη «Τερέζιενστατ», τό γνωστό στρατόπεδο, πού τό χρησιμοποιούσαν οι ναζί σαν βιτρίνα για να εξαπατούν τον Έρυθρό Σταυρό και να άποδεικνύουν, ότι μεταχειρίζονταν καλά τούς κρατούμενους τους. «Ένας αριθμός από τούς Έλληνες Έβραίους», γράφει «μεταφέρθηκε στην Τερέζιενστατ, πράγμα πού έμεινε στη μνήμη μου, γιατί έκαναν εκεί ιδιαίτερη εντύπωση — ίσως γιατί ήσαν οι πío πονηροί έμποροι από τούς άλλους. Τό συμβούλιο των γερόντων της Τερέζιενστατ ήταν δυστυχισμένο, πού ύποχρεώθηκε να δεχθεί αυτούς τούς Έλληνες Έβραίους. Άργότερα τούς μεταφέραμε στο Άουσβιτς».

Σε πολλά σημεία του βιβλίου του ο Άιχμαν έπικαλείται άγνοια όρισμένων περιστατικών, τά όποια όμως θυμάται και περιγράφει. Αυτό συμβαίνει π.χ. με τη μεταφορά μιās «φουρνιάς» Έβραίων από τη Ρόδο τον Αύγουστο του 1944, λίγες δηλαδή εβδομάδες πρίν άρχίσει η ύποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα. «Για τό θέμα αυτό» λέει, «δεν μπορώ να πώ πολλά πράγματα. Γιατί από τό Μάρτιο ως τό Δεκέμβριο του 1944 βρίσκόντουσαν στην Ούγγαρία και εμφανίζονταν πού και πού στο Βερολίνο για να λύσω προβλήματα σχετικά με τούς Έβραίους της Ούγγαρίας. Με τά άλλα θέματα της ύπηρεσίας μου δεν είχα καιρό να άσχοληθώ. Βέβαια ο άναπληρωτής μου, πού ήθελε πάντα να ξέρει τίς απόψεις μου για να κατοχυρώνει τη θέση του, θά με είχε ενημερώσει.

Συγκέντρωση στην πλατεία Έλευθερίας της Θεσσαλονίκης. Άπαρχή του διωγμού.

Σήμερα όμως δεν μπορώ να θυμηθώ ένα τέτοιο θέμα σαν τη μεταφορά των Έβραίων από τη Ρόδο».

‘Ο ‘Αιχμαν ισχυρίζεται στα απομνημονεύματά του, ότι ή μεταφορά Έβραίων από την Ελλάδα γινόταν «κάτω από ιδιαίτερη πίεση από πάνω, από την πλευρά της κυβέρνησεως». Για τόν λόγο αυτό χρειάσθηκε να στείλει στην Ελλάδα τό συνεργάτη του Βισλιτσένυ, για να ενισχύσει τόν ‘Αλόις Μπρούννερ, πού ήταν ό κανονικός αντιπρόσωπος τής υπηρεσίας του, τής διευθύνσεως IV Β4, στην Ελλάδα. «Θυμάμαι ακόμη», συνεχίζει, «ότι αναγκάσθηκα να στείλω στην Ελλάδα πολλούς από τούς άνδρες μου».

Σέ ιδιαίτερο «ένδιαφέρον» τής κυβερνήσεως του Βερολίνου για τούς Έβραίους τής Ελλάδας αποδίδει ό ‘Αιχμαν τή συνέχιση των μεταφορών τους στη Γερμανία, ως τό τέλος σχεδόν τής παραμονής των χιτλερικών στρατευμάτων στην Ελλάδα. ‘Η Βέρμαχτ είχε διαθέσει μάλιστα για τή δουλειά αυτή φορτηγά τραίνα. «‘Από δικής μου πλευράς», καταλήγει ό ‘Αιχμαν, «έστειλα εκεί τούς καλύτερους άνδρες μου, τόν Βισλιτσένυ για τίς διαπραγματεύσεις καί τόν Μπρούννερ καί τόν Μπούργκερ για τίς τεχνικές λεπτομέρειες τής επιχειρήσεως».

(‘Από τήν έφημερίδα «‘Ακρόπολις», 24.4.1983).

Μέ μπαγκάζια καί κουβέρτες άνυποψίαστοι για τό «ταξίδι».

Έβραίοι στην πορεία χωρίς γυρισμό.

Όλοκαύτωμα

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Τό κύριο σιδηροδρομικό δίκτυο των αποστολών των έκτοπίσεων των Έβραίων πρὸς τὸ στρατόπεδο Ἀουσιβιτς, ἀπὸ τὸν Μάρτιο 1942 μέχρι τὸν Νοέμβριο 1944.

Στὸ χάρτη σημειώνονται μεταξὺ ἄλλων τὸ δίκτυο τῶν έκτοπίσεων τῶν Ἑλλήνων Ἑβραίων.

Ἡ Ἑβραϊκή παρουσία στήν Ἑλλάδα

Η πρώτη γνωστή εγκατάσταση Ἑβραίων ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους ἔγινε στὰ μέσα τοῦ τρίτου αἰώνα π.κ.π. Εἶναι πολύ πιθανόν, ὅμως, Ἑβραῖοι νὰ εγκαταστάθηκαν ἢ νὰ μεταφέρθηκαν βιαίως στήν Ἑλλάδα, μέσω Κύπρου, Μικρᾶς Ἀσίας καί τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου σέ ἀκόμη παλαιότερους χρόνους.⁽¹⁾ Ὁ πρῶτος ἐπώνυμος Ἕλληνας Ἑβραῖος εἶναι ὁ «**Μόσχος, υἱός Μοσχίωνος τοῦ Ἑβραίου**». Τό ὄνομα αὐτό ἀναφέρεται σέ μιὰ ἀρχαία ἐπιγραφή, χρονολογούμενη ἀπό τό 300-250 π.κ.π., πού βρέθηκε στόν Ὁρωπό. Προφανῶς πρόκειται γιά τό ὄνομα κάποιου δουλοπάροικου. Ἡ περίοδος αὕτη συμπίπτει μέ τή βασιλεία τοῦ Ἀρείου Α' στή Σπάρτη, (309-265), ὁ ὁποῖος εἶχε ἀλληλογραφία μέ τόν Ἰουδαῖο ἀρχιερεά Ὀνία.⁽²⁾ Ἄν ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι ἀκριβής, θά πρέπει νά υποθέσουμε ὅτι ἡ διεξαγωγή μιᾶς παρόμοιας ἀλληλογραφίας συνεπάγετο κάποιο βαθμό ἐπικοινωνίας καί ἐπισκέψεων Ἰουδαίων στήν Ἑλλάδα. Σέ αὐτούς τούς ταξιδιώτες θά πρέπει, συνεπῶς νά ὀφείλεται ἡ ἴδρυσή μιᾶς τοπικῆς Ἑβραϊκῆς κοινότητας στήν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἑβραϊκή κοινότητα ἀναπτύχθηκε περαιτέρω μετά τήν ἐξέγερση τῶν Ἀσμοναίων, ὅταν μέγας ἀριθμός Ἑβραίων ὁδηγήθηκαν στή δουλεία. Δύο ἐπιγραφές ἀπό τοὺς Δελφούς⁽³⁾, χρονολογούμενες ἀπό τά μέσα τοῦ δευτέρου αἰώνα π.κ.π. ἀναφέρονται σέ Ἑβραίους δούλους. Μεταξύ τῶν Ἑβραίων φυγάδων πού ἐφθασαν στή Σπάρτη, κατά τήν περίοδο τοῦ Ἀντίοχου Δ' τοῦ ἐπιφανοῦς ἦταν καί ὁ ἀρχιερεάς Ἰάσων.⁽⁴⁾

Ἀπό τήν κατάσταση τῶν πόλεων πού μνημονεύεται στό βιβλίο Α' Μακκαβαίων 15:23 — χρονολογούμενη κατά πᾶσα πιθανότητα ἀπό τό 142 π.κ.π. — διαφαίνεται ὅτι Ἑβραῖοι ζοῦσαν τήν ἐποχή ἐκείνη στή Σπάρτη, τή Δῆλο, τή Σάμο, τή Ρόδο, τήν Κῶ καί Γορτυνία (Κρήτης) καί τήν Κύπρο. Μία παρόμοια κατάσταση Ἑβραϊκῶν κοινοτήτων

στήν Ἑλλάδα μᾶς παρέχει ὁ Φίλων⁽⁵⁾. Ἡ κατάσταση αὐτή ἀντικατοπτρίζει, πιθανότατα, τήν κατάσταση κατά τόν πρῶτο αἰώνα π.κ.π.

Μεταξύ τῶν περιοχῶν ὅπου ὑπάρχουν Ἑβραῖοι, ὁ Φίλων καταγράφει τή Θεσσαλία, τή Βοιωτία, τή Μακεδονία, τήν Αἰτωλία, τήν Ἀττική, τό Ἄργος καί τήν Κόρινθο. Ἑβραϊκές παροικίες ἀναφέρονται ἐπίσης στήν Εὐβοία, τήν Κρήτη καί τήν Κύπρο.

Τό γεγονός ὅτι στή Δῆλο ὑπῆρχε μιὰ ἀρκετά μεγάλη Ἑβραϊκή παροικία, μαρτυρεῖται καί ἀπό ἐπιγραφές πού ἀνακαλύφθηκαν ἐκεῖ, ὁρισμένες ἀπό τίς ὁποῖες προέρχονται ἀπό τήν ἐκεῖ Συναγωγή.⁽⁶⁾ Μποροῦμε νά υποθέσουμε ὅτι ἡ κοινότητα τῆς Ρόδου εὐρίσκετο σέ στενὴ ἐπικοινωνία μέ τόν Ἰουδαῖο βασιλιά Ἡρώδη, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστό ὅτι ἤλθε ἀρωγός τῶν Ροδίων⁽⁷⁾. Ἐπίσης οἱ Ἑβραῖοι τῆς Κρήτης μνημονεύονται ἀπό τόν Ἰώσηπο πού ἡ δεύτερη γυναίκα του εἶναι γνωστό ὅτι κατάγετο ἀπό τήν Κρήτη.⁽⁸⁾

Ὁ Ἑβραϊκός πληθυσμός τῆς Ἑλλάδος πολλαπλασιάσθηκε κατά τή διάρκεια καί μετά τόν τερματισμό τοῦ Ἑβραϊκοῦ Πολέμου τοῦ 66-70 κ.π. Σέ μία περίπτωση ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει ὅτι ὁ Βεσπασιανός ἐστειλε 6.000 νέους ἀπό τήν Παλαιστίνη γιά νά ἐργασθοῦν στόν Ἰσθμό τῆς Κορίνθου.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Διασπορᾶς γρήγορα ξεχάσαν τήν Ἑβραϊκή καί υἱοθέτησαν τήν Ἑλληνική γλώσσα (ἐκτός ἀπό τή λατρεία), χρησιμοποιώντας τή μετάφραση τῶν Ἑβδομήκοντα.

Κατά τή διάρκεια τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου οἱ Ἑβραῖοι δέν ὑπέστησαν κανέναν ἰδιαίτερο διωγμό. Οἱ ἀρχαῖες Ἑβραϊκές παροικίες ἀπετέλεσαν τίς βάσεις τῶν μετέπειτα ὀργανωμένων Ἑβραϊκῶν κοινοτήτων πού ἀναπτύχθηκαν σέ ὅλη τή Ρωμαϊκή καί μετέπειτα Βυζαντινὴ αυτοκρατορία.

Ἀρχαία καί Μέση Βυζαντινὴ Περίοδος (330-1204)

Ο Ἑβραϊσμός τοῦ Βυζαντίου κατά τόν ἔβδομο αἰώνα διατήρησε, προφανῶς, τή θέση πού κατεῖχε κατά τήν Ρωμαϊκὴ περίοδο. Παρόλον ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ὑπαίθριος ὑπέστη πολλά θεινὰ ἀπὸ τίς ἐπιδρομὲς τῶν Σλάβων, τὰ ἀστικά κέντρα, ὅπου ἦσαν κυρίως ἐγκατεστημένοι οἱ Ἑβραῖοι δέν ἐπηρεάσθηκαν πολὺ. Ἡ ἱστορία τῶν Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ ἀδιάκοπη παρουσία ὅπως ἐπίσης καί ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων στή Ρόδο, τήν Κύπρο καί ἄλλες περιοχές.

Ἡ ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὸν περιορισμὸ τῶν δικαιωμάτων τῶν Ἑβραίων. Ὁ Αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος (306-337) ἀρνήθηκε στοὺς Ἑβραίους νὰ προσηλυτίзουν, ἀπαγόρευσε τοὺς μικτοὺς γάμους καί τήν κατοχὴ δούλων ἀπὸ Ἑβραίους. Ἡ νομικὴ ὑπόσταση τοῦ Ἑβραίου ὀριστικοποιήθηκε μέ τὴ θέσπιση ἐιδικῶν διατάξεων ἀπὸ τὸν Θεοδοσίο Β' (408-450) πού συμπεριελήφθησαν στὸν **Κώδικα τοῦ Θεοδοσίου**, (438).

Ἡ Ἑβραϊκὴ κοινότητα ἀναγνωρίσθηκε διὰ νόμου, σέ μὴ φιλικὸ ὅμως πλαίσιο. Ἡ θρησκευτικὴ λατρεία, ὅμως, προστατεύθηκε. Κατὰ τὸν ἔκτο αἰώνα ὁ Ἰουστινιανός Α' (527-565), παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρξε περισσότερο ἐπιθετικὸς, διατήρησε τήν βασικὴν κατάσταση ὡς εἶχε. Ὁ Λέων (717-741), στήν ἐπόμενη σύνταξη νόμων, «**Ἐκλογή**», (740), δέν ἀναφέρει τοὺς Ἑβραίους. Ἡ διατήρηση τῆς νομικῆς ὑποστάσεως τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος ἦταν κάτι τό πολὺ σημαντικό, καθόσον οἱ Χριστιανοὶ αἱρετικοὶ δέν ἀπολάμβαναν καμμιάς νομικῆς προστασίας. Ἡ τυπικὴ, ἔστω, προστασία πού εἶχε ὁ Ἑβραῖος, σήμαινε ὅτι εἶχε κάποια θέση στὰ πλαίσια τῆς τότε κοινωνίας.

Τό 632 ὁ Ἡράκλειος διέταξε τὸν βίαιο προσηλυτισμὸ ὅλων τῶν Ἑβραίων τοῦ Βυζαντίου. Ἡ πολιτικὴ αὕτη πού ἀπέβλεπε στήν ἐνίσχυση τῆς ἐνότητος τῆς αυτοκρατορίας ἐπεκτάθηκε καί πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς αἱρετικούς. Εἰδικὰ γιά τοὺς Ἑβραίους, ὁ νόμος αὐτὸς ποτὲ δέν ὑλο-

ποιήθηκε. Τὸ 721 ὁ Λέων Γ' ἐξέδωσε νέο διάταγμα γιὰ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν Ἑβραίων. Καὶ αὐτὸς ὁ νόμος, ὅμως, δὲν ἐνεργοποιήθηκε. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ τελευταίου διατάγματος ἀπετέλεσαν τὰ διάφορα μεσσιανικά κινήματα πού ἐκδηλώθηκαν στὴν Ἀνατολή καὶ τὰ ὁποία ἀσκήσαν σημαντικὴ ἐπιρροή στοὺς Ἑβραίους. Παρόλες αὐτὲς τὶς κρατικὲς ἐνέργειες ἐναπόμεινε ἱκανοποιητικὸς χώρος δράσεως γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ Δεύτερη Σύνοδος τῆς Νικαίας, τὸ 787, ἀναθεώρησε τὴν πολιτικὴ τοῦ Λέοντος καὶ διακήρυξε ὅτι οἱ Ἑβραῖοι μποροῦν νὰ πρεσβεύουν ἀνοικτὰ τὴ θρησκεία τους. Ὁ Βυζαντινὸς κώδικας «Βασιλικά», πού ἐξεδόθη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Βασιλείου Α' (867-886), δὲν θέσπισε καμμιά οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ στὴ θέση τῶν Ἑβραίων ἀπὸ ἐκείνη πού διατύπωνε ὁ Ἰουστινιανός. Γενικά, ἡ θρησκευτικὴ ὑπόσταση τοῦ Ἑβραίου ἀνεγνωρίζετο καί, ὑπὸ κάποια ἐννοια, διέθετε κοινοτικὴ αὐτοτέλεια.

Τὰ τελευταῖα 250 χρόνια, πρὶν ἀπὸ τὴν Τετάρτη Σταυροφορία ὑπῆρξαν, ὅπως φαίνεται μιά σχετικὰ εἰρηνικὴ περίοδος γιὰ τοὺς Ἑβραίους τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ δὲ θέσις τους βελτιώθηκε. Ἐπιβεβαιωτικὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι, ὅταν ὁ μοναχὸς Νίκων (10ος αἰώνας) προέτρεψε τοὺς κατοίκους τῆς Σπάρτης νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Ἑβραίους, τὰ λόγια του δὲν εἶχαν τὴν προσδοκώμενη ἀπήχηση. Τὸ 1062 ἐκδόθηκε στὴ Χίο διάταγμα γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Ἑβραίων ἐκείνων πού εἶχαν πρόσφατα ἐγκατασταθεῖ στὴ νήσο. Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Α' Σταυροφορίας, τὸ 1096, πολλὲς ἐβραϊκὲς συνοικίες λεηλατήθηκαν. Ὁ γενικὸς πανικὸς πού ἀκολούθησε, ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἐμφάνιση στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Ἀνδριανούπολη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις ἐνὸς ἐντονοῦ μεσσιανικοῦ ἀναβρασμοῦ. Ἑβραῖοι ἀπὸ διάφορες πόλεις ἐγκατέλειψαν τὰ σπίτια τους καὶ κατευθύνθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ ὅπου σκόπευαν νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴν Ἁγία Γῆ. Τόσο ἡ κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης ὅσο καὶ οἱ ἀρχές τῆς πόλεως καὶ ὁ Ἐπίσκοπος ἐπέδειξαν θετικὴ στάση ἀπέναντι στοὺς πρόσφυγες καὶ τοὺς συμπαράσταθηκαν.

Κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθήκες

Οἱ νομικοὶ περιορισμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων τὴν περίοδο αὐτὴ ἀφοροῦσαν τὸν ἀποκλεισμὸ τους ἀπὸ τὶς κυβερνητικὲς ὑπηρεσίες καὶ τὸ στρατό. Παρόλα αὐτὰ Ἑβραῖοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς φοροεισπράκτορες στὴν Κύπρο, κατὰ τὶς δύο πρώτες δεκαετίες τοῦ 12ου αἰώνα. Ἀπαγορεύετο στοὺς Ἑβραίους νὰ κατέχουν δούλους — γεγονός πού δὲν τοὺς ἔθιγε ἰδιαίτερα. Ἀναφορικὰ μὲ τὰ οἰκονομικὰ θέματα, δὲν ὑπῆρξαν εἰδικοὶ περιορισμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων. Τοὺς ἐπετρέπετο ἡ εἰσπραξίς τόκων κατὰ τὶς ἐμπορικὲς συναλλαγές καὶ ἡ ἀγορὰ γῆς ἐκτὸς ἀπὸ ἐκτάσεις πού ἀνήκαν στὴν ἐκκλησία. Παρόλα αὐτὰ, οἱ τομεῖς αὐτοὶ τελοῦσαν πάντοτε ὑπὸ ἀπόλυτο ἐλεγχὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξάλλου, οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες σὲ ὑποθέσεις πού ἀφοροῦσαν Χριστιανούς· ὑπέρτατη ἀρχὴ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν τους ζητημάτων ἦταν ὁ αὐτοκράτορας· ἀπαγορεύετο ὁ προσηλυτισμὸς στὸν Ἰουδαϊσμό.⁽¹⁰⁾ Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ περιτομὴ ἐπιτρεπόταν, καὶ ἡ ἀργία τοῦ Σαββάτου καὶ οἱ Γιορτές ἦταν σεβαστές. Ἐπιτρεπόταν ἡ λειτουργία τῶν συναγωγῶν, ὅχι ὅμως καὶ ἡ ἀνοικοδόμησι νέων. Ἡ τελευταία ἀπαγόρευση δὲν τηρεῖτο μὲ σχολαστικότητα. Παρόλο ὅτι ὁ Ἑβραῖος ἦταν ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ὑπὸ περιορισμὸ, γενικά ἦταν σὲ καλὴτερη θέση ἀπὸ ἐκείνη τῶν Χριστιανῶν

αἰρετικῶν. Ἀπὸ τὸν ἑβδομο αἰώνα, ἐμφανίζονται Ἑβραῖοι γιατροί, τεχνίτες, ὑφαντουργοὶ (ὅπως στὴ Σπάρτη), βαφεῖς (στὴν Κόρινθο) καὶ κατασκευαστὲς μεταξωτῶν ρούχων (στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Θήβα). Οἱ Ἑβραῖοι ἀσχολοῦντο ἐπίσης στὴ γεωργία καὶ ὀρισμένοι ὑπῆρξαν γαιοκτήμονες.

Στὸν χώρο τῆς λατρείας ἡ Ἑβραϊκὴ παρέμεινε ἡ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων, παράλληλα μὲ κάποια περιορισμένη χρῆση τῆς Ἑλληνικῆς. Τὸν δέκατο αἰώνα ἐμφανίζεται ὁ **Καραϊσμός**⁽¹¹⁾ στὸν Ἑλλαδικὸ χώρο. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεσε ἀφορμὴ γιὰ ἐκτεταμένη λογοτεχνικὴ δραστηριότητα καὶ ἀνέδειξε πολλὰς σπουδαῖες φυσιογνωμίες. Ὁ Ραββῖνος Τούβια μπέν Ἐλιέζερ ἀπὸ τὴν Καστοριά, ἀναδείχθηκε σὲ σημαίνουσα ραββινικὴ προσωπικότητα.

Ὁ ταξιδιώτης Βενιαβὴν ἀπὸ τὴν Τουδέλα, 12ος αἰώνας, συνάντησε Ἑβραίους στὴν Κέρκυρα, τὴν Ἄρτα, τὴν Πάτρα, τὴ Ναύπακτο, τὴν Κόρινθο, τὴ Θήβα, τὴ Χαλκίδα, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Δράμα, καθὼς καὶ στὰ νησιά Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ρόδο καὶ Κύπρο. Στὴ Θήβα ἀναφέρει ὅτι ἡ κοινότητα ἀριθμοῦσε 2.000 ἄτομα, στὴ Θεσσαλονίκη 500 καὶ στὶς ἄλλες πόλεις ἀπὸ 20 μέχρι 400. Στὴν περιοχή τοῦ Παρνασσοῦ συνάντησε 200 Ἑβραίους γεωργούς· μεταξὺ τῶν Ἑβραίων ὑπῆρχαν ὀρισμένοι δουλοπάρικοι. Ὁταν τὸ 1147 ὁ Βασιλεὺς τῆς Σικελίας Ρογήρος ὁ Β' κατέκτησε διάφορες Ἑλληνικὲς πόλεις μετέφερε στὴ γέννητά του Ἑβραίους ὑφάντες γιὰ νὰ ἀναπτύξουν τὴν τέχνη αὐτὴ στὴ χώρα του. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου (1042-1055) ὑπῆρχαν στὴ Χίο 15 ἐβραϊκὲς οἰκογένειες πού τελοῦσαν σὲ κατάσταση μονίμων δουλοπάρικων τοῦ μοναστηρίου Νέα Μονῆ. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Χίου πλήρωναν εἰδικὸ κεφαλικὸ φόρο ὑπὲρ τοῦ μοναστηριοῦ. Τὸν κεφαλικὸ αὐτὸ φόρο πλήρωναν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης. Τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ πλειοψηφία τῶν Ἑβραίων ἀσχολεῖτο μὲ τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς συναλλαγές μὲ χώρες τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τετάρτη Σταυροφορία καὶ μεταγενέστερη Βυζαντινὴ Περίοδος (1204 - 1453)

Τὴν ἐποχὴ τῆς Τετάρτης Σταυροφορίας οἱ σημαντικότερες Ἑβραϊκὲς κοινότητες ὑπῆρχαν στὴν Κρήτη, τὴν Κόρινθο, τὴν Κορώνη, τὴ Μεθώνη, τὴν Πάτρα καὶ τὴ Χίο. Οἱ Ρωμανιώτες Ἑβραῖοι (ἢ «γκραϊκοί») ἦταν Ἑλληνοφῶνοι. Οἱ κατ' ἐξοχὴν Ρωμανιώτικες κοινότητες ἦταν στὴν Ἡπειρο τὴ Θεσσαλία, τὴν Κρήτη καὶ τὴ Χαλκίδα. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα ἀρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται στὴν Ἑλλάδα Ἑβραῖοι πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰώνα, ἀπὸ τὴν Πορτογαλία καὶ τὴ Σικελία. Στὶς κοινότητες τῶν πόλεων Τρίκαλα, Λάρισα, Βόλος καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τὴ Θεσσαλονίκη, οἱ Ἰσπανικῆς καταγωγῆς Ἑβραῖοι, «Σεφαραδίμ», ἐπέβαλαν τὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά τους. Ὅταν τὸ 1376 ἔλαβαν χώρα οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν Ἑβραίων τῆς Οὐγγαρίας, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγκατεστάθηκαν στὴν Καβάλα καὶ τὸ Σιδηρόκαστρο. Ἐνα δεύτερο μεταναστευτικὸ ρεῦμα ἀπὸ Οὐγγρους Ἑβραίους παρουσιάστηκε τὸ 1525. Μία τρίτη ομάδα Ἑβραίων ἦταν ἐκείνη τῶν Ἰταλοφῶνων Ἑβραίων τῆς Κερκύρας, οἱ πρόγονοι τῶν ὁποίων κατέγονταν ἀπὸ τὴν Ἀπουλία τῆς νοτίου Ἰταλίας.

Κατὰ τὸν 16ο καὶ 17ο αἰώνα ὁ Ἑβραϊκὸς πληθυσμὸς αὐξήθηκε μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν Ἰσπανῶν Μαρράνο. Μετὰ τοὺς διωγμοὺς τοῦ 1648 στὴν Πολωνία, ἀρκετοὶ Ἑβραῖοι ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ συναγωγές στὶς διάφορες κοινότητες ἦταν ὀργανωμένες καὶ ἀκολουθούσαν τὸ τυπικὸ τῆς χώρας προελεύσεως τῆς πλειοψηφίας τῶν

μελῶν τους. Στὴν Πάτρα π.χ. τὸν 16ο αἰῶνα ὑπῆρχαν οἱ ἐξῆς Κεῖλδοι: «Κεῖλὰ Γιεβανίμ» («Συναγωγή τῶν Ἑλλήνων» — δηλ. ἑλληνοφῶνων Ρωμανιωτῶν), Κεῖλὰ Γιασάν («Ἀρχαία Συναγωγή» — Σικελιανῆς καταγωγῆς), Κεῖλὰ Χαντάς («Νέα Συναγωγή», προσφύγων ἀπὸ τὴν Νάπολι κι ἄλλες Ἰταλικές πόλεις) καὶ Κεῖλὰ Σεφαραδίμ.

᾽Οθωμανικὴ κυριαρχία

Απὸ τὸν 16ο αἰῶνα ἡ Θεσσαλονικὴ ἀναδεικνύεται ὡς ἡ πολυαριθμότερη Ἑβραϊκὴ κοινότητα σὲ ὅλο τὸν ἑλλαδικὸ χώρο καὶ σὲ σπουδαῖο κέντρο τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Διασποράς. Τῇ θέσῃ αὐτῇ ἡ Θεσσαλονικὴ διατήρησε μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἀλλες σημαντικὲς κοινότητες ὑπῆρχαν στὴ Ναύπακτο, τὴν Πάτρα, τὴν Ἄρτα καὶ τὴ Θήβα, ποὺ «φημίζονταν γιὰ τὴ σοφία τῆς». Στὴν Κρήτη οἱ Ἑβραῖοι διεδραμάτισαν σπουδαῖο ρόλο στὴ διακίνηση τοῦ ἐμπορίου. Μετὰ τὴν κατάρκτηση τῆς Ρόδου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ 1552, ἤρθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὴ νῆσο ἄρκετοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ Β' (1566-1574) ὁ Δὸν Γιοσέφ Νασσὴ διορίσθηκε διοικητὴς τοῦ Δουκάτου τῆς Νάξου. Τὸ 1669 οἱ Βενετοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Χίου καὶ ἡ ἐκεῖ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο. Σὲ ἀνάμνηση τῆς διασώσεώς τους οἱ Ἑβραῖοι τοῦ νησιοῦ καθιέρωσαν τὸ «Πουρίμ τῆς Χίου», ποὺ συμπίπτει στὶς 8 τοῦ μηνὸς Ἰγιάρ. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο τὸ 1685, πολλοὶ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Πάτρα κατέφυγαν στὴ Λάρισα.

Τὴν περίοδο τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδος ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς μετὰξης καὶ τὴν ὕφαντουργία. Ἐλεγχαν ἐπίσης ἓνα σημαντικό τμήμα τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς χρηματαγορᾶς. Συναλλάσσονταν ἐπίσης μὲ τὴν Ἰταλία, τὴ Γαλλία, τὸ Ἀμστερνταμ, τὸ Ἀμβούργο, τὸ Λονδίνο, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Σμύρνη καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Καστοριάς ἔλεγχαν τὸ ἐμπόριο τῆς γούνας καὶ τῶν μετᾶλων. Στὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Πελοπόννησο ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Ἑβραίων δὲν ἦταν τόσο ἀνθηρὰ. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν γυρολόγοι ἐμποροὶ καὶ φανοποιοί. Στὴ Θεσσαλονικὴ ὅλες οἱ λιμενικὲς δραστηριότητες ἦταν σὲ Ἑβραϊκὰ χέρια, τὸ δὲ λιμάνι ἀργοῦσε τὰ Σάββατα καὶ τῆς ἑβραϊκῆς γιορτῆς.

Ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία (1821) Β' Παγκόσμιος Πόλεμος

Στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως 5.000 Ἑβραῖοι τῆς Πελοποννήσου ἔχασαν τὴ ζωὴ τους, ἐνῶ μεγάλος ἀριθμὸς Ἑβραίων κατέφυγε στὴν Κέρκυρα. Περιστασιακὰ ἐκτοξεύθηκαν ἐναντίον τῶν Ἑβραίων κατηγορίες αἵματος, ὅπως στὴ Ρόδο (1840), τὴν Κέρκυρα (1864). Τὴν ἴδια περίοδο 1.500 περίπου Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἰταλία, τὴν Τουρκία καὶ τὴν Αἴγυπτο. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα οἱ Ἑβραῖοι τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος («παλαιοελλαδίτες») ἀνερχόταν σὲ 10.000 περίπου. Μετὰ τὸν Βαλκανικὸ Πόλεμο (1912-1913) καὶ τὴν προσάρτηση τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τῆς Ἡπείρου, τῆς Χίου καὶ τῆς Κρήτης (1908), ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων πλησίασε τὶς 100.000 άτομα.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ Συνθήκη τῆς Λωζάνης καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας τὸ 1923, πολλοὶ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονικῆς ἀναχώρησαν γιὰ τὴν Παλαιστίνη καὶ γιὰ ἄλλες χώρες. Μέχρι τὴν παραμονὴ τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου οἱ Ἑβραῖοι ἀναδεί-

Ἐνα στιγμιότυπο ἀπὸ τὴ συγκέντρωση τῆς Πλατείας Ἐλευθερίας Θεσσαλονικῆς

χθηκαν σὲ δυναμικὸ παράγοντα τῆς οἰκονομίας, ἐλέγχοντες σὲ μεγάλο ποσοστὸ τὸ ἐμπόριο χάρτου, ὀφθαλμικών, φαρμάκων, ὑαλικῶν, εἰδῶν σιδηρουργίας, ξυλείας. Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἐπίσης ἡ παρουσία τῶν Ἑβραίων στὰ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο εἰσαγωγῶν - ἐξαγωγῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ κράτους ἀναγνωρίσθηκαν ἴσα πολιτικά δικαιώματα στοὺς Ἑλληνες Ἑβραίους. Τὸ 1882 οἱ Ἑβραϊκὲς κοινότητες ἀνεγνωρίσθηκαν ὡς νομικὰ πρόσωπα. Στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ Alliance Israélite Universelle διατηροῦσε ἀριθμὸ σχολείων στὴν Ἑλλάδα. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς Ἑβραϊκῶν σχολείων ἦταν συγκεντρωμένα στὴ Θεσσαλονικὴ, ὅπου ἐκτός ἀπὸ τὴ Σχολὴ Alliance, λειτουργοῦσαν 12 κοινοτικὰ σχολεῖα καὶ πολλὰ ἰδιωτικά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἰωήλ 4:6, Ἡσαΐα 66:19
2. Α' Μακ. 12:20-21, Ἰώσηπος Ἀρχ. 12:225
3. Frey Corpus, 1, (1936), ἀρ. 709,710
4. Β' Μακ. 5:9
5. Legatio ad Galum, 281-282
6. Frey Corpus 1 (1936), ἀρ. 725-731. βλ. ἐπίσης Ἰώσηπο, Ἀρχ. 14:231-232, ὅτι οἱ Ἑβραῖοι τῆς Δήλου εἶχαν ἐπίσης Ρωμαϊκὴ ὑπηκοότητα.
7. Ἰώσηπος, Πόλεμοι 1:424, 7:21, Ἀρχαιολογία 16:147.
8. Ἰώσηπος, Βίοι 427
9. Ἰώσηπος, Πόλεμοι 3:540
10. βλ. J. Starr, The Jews in the Byzantine Empire.
11. Ἰουδαϊκὴ αἵρεσις τοῦ 8ου αἰῶνα. Ἀπορρίπτει τὸν Ραββινικὸ Ἰουδαϊσμό, ὅπως ἀναπτύχθηκε σύμφωνα μὲ τὴν Ταλμουδικὴ παράδοση, ἀποδεχόμενη μόνο τὸ κείμενο τῆς Γραφῆς.
12. βλ. Περιοδικὸ «Χρονικά», Νοέμβριος 1983
13. Τὰ περισσότερα στοιχεῖα ποὺ καταχωροῦνται σ' αὐτὸ τὸ ἀρθρο εἶναι παρμένα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica».

ΣΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΜΝΗΜΗΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΟΙ ΙΣΡΑΗΛΙΤΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΗΓΕΙΡΑΝ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΕΙΣ ΔΙΑΙΩΝΙΣΙΝ ΤΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑ ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΤΩΝ ΔΟΛΟΦΟΝΗΘΕΝΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ 1943 ΕΙΣ ΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΘΑΝΑΤΟΥ ΟΜΟΥ ΜΕ 6.000.000 ΟΜΟΘΡΗΣΚΟΥΣ ΤΩΝ. ΕΙΘΕ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ ΤΩΝ ΑΘΩΩΝ ΑΥΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΦΥΛΕΤΙΚΟΥ ΜΙΣΟΥΣ ΝΑ ΑΠΟΒΗ ΔΙΔΑΓΜΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΣΗ ΤΑΣ ΚΑΡΔΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΑΓΑΠΗΣ ΙΝΑ ΒΑΣΙΛΕΥΗ ΕΦ' ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΓΕΝΟΥΣ Η ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΣΥΝΗ

1942: 'Η συγκέντρωση των 'Εβραίων στην πλατεία 'Ελευθερίας της Θεσσαλονίκης γιά νά δουλέψουν σέ καταναγκαστικά έργα.

‘Ο άφανισμός των 'Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης

Η εξόντωση των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών της Θεσ/νίκης είναι μιά αίματηρή πτυχή, ένα συνταρακτικό έπεισόδιο από τό δράμα των 6.000.000 'Εβραίων της Εύρώπης πού βρήκαν τραγικό θάνατο στά στρατόπεδα των Ναζί.

Οί Γερμανοί εισηλθαν στή Θεσ/νίκη στίς 9 'Απριλίου του 1941. Δύο ήμέρες μετά τήν είσοδό τους έκλεισαν τίς ήμερήσιες 'Εβραϊκές έφημερίδες: «Λέ Προγκρέ», «Λά 'Ιντεπεντάς» καί «Μεσσατζέρο». Στίς 15 του μηνός κατήργησαν τά μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Κοινότητος καί κατέσχον τά άρχεία της Κοινότητος καί ό,τι άλλο πολύτιμο ύπήρχε στα κοινοτικά γραφεία.

Λίγο μετά τήν κατάληψη της Θεσ/νίκης έφθασε στή πόλη μιά άποστολή της «όμάδος Ρόζενμπεργκ», στην όποία συμμετείχε ό Δρ. Πόλ, της έδρας 'Εβραϊκών έπιστημών του Πανεπιστημίου της Φρανγκφούρτης. Αύτός πήγε σ' όλες τίς έβραϊκές βιβλιοθήκες, κοινοτικές καί ιδιωτικές, καί μάζεψε ό,τι σπάνιο καί πολύτιμο σέ βι-

βλία καί χειρόγραφα, ειδικές έκδόσεις καί συλλογές παλιών έφημερίδων, λαογραφικό ύλικό αναρίθμητων αιώνων καί άνυπολόγιστης άξίας. Κατέσχε, τέλος, όλα τά βιβλία πού ύπήρχαν, σέ έβραϊκά βιβλιοπωλεία, συμπεριλαμβανομένου του μεγάλου καί ιστορικού βιβλιοπωλείου του Μαΐρ Μόλχο.

'Επί ένα καί πλέον χρόνο οί 'Εβραίοι συνέχισαν νά ζοϋν κάτω από δύσκολες καί στενάχωρες συνθήκες. 'Ομως, άκόμα οί Γερμανοί δέν τούς είχαν πειράξει αύτούς τούς 'Ιδιους. 'Εφάρμοσαν ένα κύμα επιτάξεων καί κατασχέσεων έβραϊκών σπιτιών καί περιουσιών, των κοινωτικών κοινοφελών καί φιλανθρωπικών ίδρυμάτων, των έβραϊκών καταστημάτων καί επιχειρήσεων. 'Απαγόρευαν τήν είσοδο στά καφενεΐα καί τά έστιατόρια των 'Εβραίων. Πολλές φορές μάλιστα τούς έδερναν τούς έξευτέλιζαν. Μιά φορά Γερμανοί στρατιώτες εισηλθαν στά κοινοτικά γραφεία καί έδειραν τόν εύσεβή σέ όλους άγαπητό ραββίνο Χαΐμ Χαμπίμπ.

Ό φοβερός χειμώνας του 1941 - 42 έρχεται νά προσθέσει στή δυστυχία τό φαρμακερό κρύο. 'Η πείνα καί τό κρύο κάνουν θραύση μεταξύ των 'Εβραίων. Τά πτώματα των άποβιτανομένων νεκρών σωρεύονται στίς γωνίες καί τά πεζοδρόμια. Στούς δρόμους ακούγονται τά βογητά των λιμασμένων ανθρώπων πού σέρνονται ψάχνοντας στά άπορρίματα νά βροϋν κάτι φαγώσιμο. 'Ομως άκόμη δέν είχε άρχίσει ή συστηματική «βιομηχανική» εξόντωση των 'Εβραίων της Θεσ/νίκης.

Πρός τὰ τέλη του θέρους του 1942 επισκέφθηκε τήν πόλη ὁ διαβόητος "Αἷχμαν, επικεφαλῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς. Τότε, κατὰ τὰ φαινόμενα, πάρθηκε ἡ ἀπόφαση γιὰ τήν «τελική λύση» τῆς ἐβραϊκῆς παρουσίας. Στὴν ἐφημερίδα «'Απογευματινὴ» δημοσιεύεται μιὰ διαταγὴ τοῦ Γερμανοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ ποῦ καλοῦσε ὅλους τοὺς «Ἕλληνες 'Ισραηλίτες, ἡλικίας 18 - 45 ἐτῶν, νὰ συγκεντρωθοῦν τὸ Σάββατο 11.6.1942, στὶς 8 τὸ πρωῒ στὴν πλατεία 'Ελευθερίας.

Ἦταν μιὰ καυτὴ καλοκαιρινὴ ἡμέρα. Ὁ ἥλιος ἔκαιγε σάν φῶνρος, ἀλλὰ στοὺς συγκεντρωμένους ἀπαγόρευαν τὰ γυαλιὰ ἡλίου, τὰ ψαθάκια, ἀκόμη καὶ νὰ μετακινήθουν. Ἀλλοίμονο σὲ ὅποιον τολμοῦσε νὰ καθίσει στὸ πεζοδρόμιο νὰ ξεκουρασθεῖ. Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶτες τοὺς κτυποῦσαν μὲ λύσσα, ἔρριχναν κατεπάνω τοὺς σκυλιὰ ποῦ τοὺς κουρέλιαζαν τὰ ρούχα καὶ τὶς σάρκες τοὺς καὶ τοὺς ἀνάγκαζαν νὰ κάνουν γυμναστικὲς ἀσκήσεις μέχρι λυποθυμίας. Μετὰ τὸ μεσημέρι τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ ἀποχωρῶσιν καὶ «προσκληθῇκαν» νὰ παρουσιασθοῦν πάλι τῇ Δευτέρᾳ 13 'Ιουνίου.

Τότε ἀρχισαν καὶ τὰ καταναγκαστικὰ ἔργα. Τοὺς ὑποχρέωναν νὰ ἐργάζονται σὲ ὄρυχῆα, στὴ διάνοιξη δρόμων καὶ διαδρόμων προσγειώσεως ἐπὶ δέκα ὥρες τὴν ἡμέρα, χωρὶς ἀνάπαυση, καὶ χωρὶς κανένα μέσο, καὶ μὲ πολὺ φτωχὴ σίτιση. Οἱ γιατροὶ Ματαράσσο, Μενασσέ καὶ ἄλλοι ποῦ βρισκόνταν μεταξύ τους, διακρίθηκαν γιὰ τὴν αὐτοθυσία τους ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατολογηθέντες σ' αὐτὰ τὰ ἔργα πέθαναν.

«Η ΒΕΒΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ»

Σ' ἐ κανένα μέρος τοῦ κόσμου οἱ Γερμανοὶ δὲν ἐλεηλάτησαν νεκροταφεῖα. Ὅμως, στὴ Θεσ/νίκη ἐγίνε καὶ αὐτὸς ὁ βανδαλισμὸς, κι αὐτὴ ἡ ἱεροσυλία πάνω σὲ ἓνα χώρο ποῦ ἐκτός ἀπὸ τὴν ἱερότητα, εἶχε καὶ μεγάλη ἱστορικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀξία! Σ' ἓνα χώρο ἀπὸ ὅπου ἀναπηδοῦσε ἡ ἱστορία ἀναριθμητῶν χιλιάδων προσώπων πολλῶν ἐκατονταετηρίδων.

Μὲ τὴ δικαιολογία τῆς διανοίξεως καινούργιου δρόμου οἱ Ναζὶ ἐξεθμελίωσαν χιλιάδες ἱστορικὰ μνημεῖα. Κόκκαλα χιλιάδων 'Εβραίων πετάχθηκαν στὰ ρεῖθρα καὶ στὶς λάσπες τῶν δρόμων. Μόνο σὲ ὀρισμένους 'Εβραίους, μετὰ ἀπὸ πολλὰς δυσκολίες καὶ ἀφοῦ πληρῶσαν ἓναν «εἰδικὸ - φόρο», ἐπέτρεψαν νὰ φυγαδεύσων τὰ κόκκαλα τῶν ἀγαπημένων τους προσώπων καὶ νὰ τὰ ἐνταφιάσουν στὸ νέο κοινοτικὸ νεκροταφεῖο, ἀφοῦ πρῶτα ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὰ πτώματα τὰ χρυσὰ δόντια, τὶς γέφυρες καὶ τὰ σφραγίσματα. Στὶς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1942, τὸ ἐβραϊκὸ νεκροταφεῖο δὲν ἦταν παρὰ ἓνας σωρὸς ἐρειπίων.

«Η ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ»

Στὶς 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1943 ἔφθασαν στὴ Θεσ/νίκη οἱ ὁμάδες τῶν «Ταγματῶν 'Ασφαλείας» τὰ περίφημα SD, μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων τῆς Νυρεμβέργης. Δύο ἡμέρες μετὰ τὴν ἀφιξὴ τους ἀνελάμβαναν ἀπὸ τὴν Γκεστάπο πλήρη δικαιοδοσία καὶ ἀρμοδιότητα γιὰ ὅλα τὰ θέματα ποῦ ἀφοροῦσαν τοὺς 'Εβραίους. Μεταξύ 6 - 17 Φεβρουαρίου ἐξέδωσαν τὶς ἀκόλουθες διατάξεις ποῦ ἀποτελοῦσαν, ἓνα φυλετικὸ ἀντιεβραϊκὸ δεκάλογο καὶ τὶς ὁποῖες κοινοποίησαν μέσω τοῦ ἀρχιραββίνου Κόρετζ:

Ἡ νέα αὐτὴ νομοθεσία διακήρυξε:

1. Κάθε 'Εβραῖος ἀπὸ 5 ἐτῶν καὶ ἄνω ὑποχρεοῦται νὰ φέρει στὸ στήθος τὸ διακριτικὸ κίτρινο «Μαγκέν Δαυῖδ», μεγέθους 10 X 10 ἐκ.

2. Ὅλοι οἱ 'Εβραῖοι, καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἀλλαξοπίστησαν πρὶν δυὸ γενεές, ὑποχρεοῦνται νὰ ἀπογραφοῦν καὶ νὰ πάρουν αὐξοῦντα ἀριθμὸ καὶ ταυτότητα.

3. Σὲ κάθε οἰκία ποῦ διαμένουν 'Εβραῖοι πρέπει νὰ τοιχοκολληθεῖ στὴν ἐξώπορτα διακριτικὴ ἐτικέτα μὲ τὸ «Μαγκέν Δαυῖδ».

4. Ὅλα τὰ ἐβραϊκὰ καταστήματα πρέπει νὰ φέρουν σὲ περιοπτη θέση τὴν ἐπιγραφή «ἐβραϊκὸ κατάστημα», μεγέθους 50 X 30 ἐκ.

5. Ἀπαγορεύεται στοὺς 'Εβραίους ἡ μεταβίβαση τῆς κινήτης ἢ ἀκίνητης περιουσίας τους. Ὅποιος ἀγοράσει ἢ διαφυλάξει ἐβραϊκὰ πράγματα θὰ τιμωρεῖται αὐστηρὰ.

6. Ἀπαγορεύεται στοὺς 'Εβραίους νὰ χρησιμοποιοῦν οἰοδήποτε συγκοινωνιακὸ μέσο.

7. Κατάσχονται οἱ τηλεφωνικὲς συσκευὲς τῶν 'Εβραίων.

8. Οἱ 'Εβραῖοι ὀφείλουν νὰ συγκεντρωθοῦν σὲ ὀρισμένες συνοικίες ποῦ θὰ ἀποτελέσουν κλειστὰ γκέττο.

9. Θὰ ἐκτελεῖται ἐπὶ τόπου κάθε 'Εβραῖος ποῦ θὰ συλλαμβάνεται σὲ ἀπηγορευμένες ὥρες ἔξω ἀπὸ τὸ γκέττο. 10. Σὲ περίπτωσι μικτῶν - γάμων, ἀρὶα μερὶς τῆς οἰκογενείας θεωροῦνται τὰ παιδιὰ τὰ προερχόμενα ἀπὸ ἀριον πατέρα. Δὲν ἐξαιροῦνται τὰ ἐβραϊκὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἔστω κι ἂν ἔχουν βαπτισθεῖ.

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς διατάξεις ἔφεραν τὴν ὑπογραφή τοῦ δρ. Μέρτεν καὶ τοῦ περιβόητου τυχοδιώκτη Βισλιτσένυ. Στὶς 6 Μαρτίου 1943 οἱ 'Εβραῖοι πρωτοφόρεσαν τὸ διακριτικὸ σῆμα μὲ τὸ Μαγκέν - Δαυῖδ.

Verwaltungsamt
Nr. 10

Berlin, den 12. November 1942

Reg.-Nr. 10 100 1000

Einzelbrief

Offizielles Briefkopf

An den

Auswärtige Amt,

zu Bd. von Herrn Gesandtschaftsrat Dr. Klingenfuss.

Per 11.11.42

Wilhelmstr. 74-76.

Betrifft: Endlösung der Juden

Bekannt.

Anlagen: 1.

In der Anlage übersende ich Abschrift:
einer Niederschrift über die Besprechung, die am
27.11.1942 im Reichssicherheitshauptamt stattge-
funden hat, mit der Bitte um Kenntnis- und Stellung-
nahme innerhalb von 4 Wochen.

Im Auftrag:

[Signature]

Ἐνα ἄκρως ἀπόρητο ἔγγραφο τῆς RSHA ποῦ ἀναφέρεται στὴν «τελικὴ λύση» τοῦ 'Εβραϊκοῦ προβλήματος. Ὑπογράφει ὁ διαβόητος «Αἷχμαν.

Τήν ίδια ημέρα όλοι οι Έβραίοι υποχρεούντο νά έγκλεισθούν στά ειδικά προετοιμασθέντα γκέττο, πού ήσαν: α)στών συνοικισμό Βαρώνου Χίρς, παρά τόν σιδηροδρομικό σταθμό, β)στών συνοικισμό 'Αγίας Παρασκευής, γ)στών συνοικισμό Ριζί Βιδάρ, δ)στην περιοχή Καλαμαριάς, και ε)στό τέρμα της όδου 'Εγνατίας παρά τή Συγγρού.

Τώρα όλοι ήσαν σκλάβοι, στην απόλυτη διάθεση των Ναζί.

Στίς 8 Μαρτίου οι Γερμανοί κατάσχουν έπίσημα τά μαγαζιά των Έβραίων. Τό πλήγμα ήταν φοβερό. Τό φάσμα της πείνας πλανάται πάνω από τά κεφάλια τους. 'Η κατάσχεση γίνεται παρουσία των ιδιοκτητών πού παίρνουν στό χέρι ένα χαρτί, μία υποτιθέμενη απογραφή των έμπορευμάτων τους. Τό μέτρο αυτό έχει τήν έννοια της καταληστεύσεως αλλά και του σαδισμού. Οι ναζί άπολαμβάνουν νά βλέπουν τόν άργό θάνατο των Έβραίων.

Τίς πρώτες ημέρες του Μαρτίου διαδόθηκε σέ όλη τή Θεσ/νίκη ότι οι Ναζί έτοιμάζαν κι όλας τόν όμαδικό έκτοπισμό των Έβραίων. Οι διαδόσεις αυτές έμελλε πολύ σύντομα νά αποδειχθούν άληθινές. Τό γκέττο του συνοικισμού Βαρώνου Χίρς περιφράχθηκε και σέ όλες τίς γωνίες τοποθετήθηκαν παρατηρητήρια και φρουρές. Στούς Έβραίους άπαγορεύεται ή έξοδος στούς δέ μή — Έβραίους ή είσοδος στό γκέττο. 'Η διεύθυνση των Έλληνικών Σιδηροδρόμων διετάχθηκε νά έτοιμάσει άμαξοστοιχίες μέ φορτηγά βαγόνια πού θά είχαν προορισμό τήν Πολωνία.

«ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΟ... ΤΕΛΟΣ»

13 Μαρτίου 1943 — ό συνοικισμός Βαρώνου Χίρς περικυκλώνεται από άνδρες της Γκεστάπο και οι πολιτοφύλακες συγκεντρώνουν τόν κόσμο στην πλατεία του συνοικισμού. Έκει περνούν μπροστά από μία παράγκα

όπου τούς παίρνουν τά στοιχειά και σφραγίζουν τίς «κονκάρδες» τους μέ τό σήμα της έξορίας. "Όσα χρήματα τούς έχουν άπομείνει τά καταθέτουν και σέ άντάλλαγμα παίρνουν από ένα τσέκ σέ πολωνικά ζλότι... πληρωτέα στην Κρακοβία! Ήταν και αυτό μία από τίς συνηθισμένες σαδιστικές φάρσες των Ναζί. Τά τραίνα είναι έτοιμα στό μεταξύ γιά νά δεχθούν τά «φορτία» τους.

Τούς σπρώχνουν στά βαγόνια σάν κτήνη. Άρπάζουν τά μωρά και τά έκσφενδονίζουν σάν τόπια. Μέσα στό ίδιο βαγόνι στοιβάζονται άρρωστοι, τραυματίες του άλβανικού μετώπου, τυφλοί, παράλυτοι, έγκυες γυναίκες, ηλικιωμένοι γέροντες άκόμη και οι τρόφιμοι των ψυχιατρείων. Κανέναν δέν ξεχασαν. Βάζουν από όγδόντα σέ κάθε βαγόνι. Οι πόρτες κλείνουν έρμητικά και οι φεγγίτες, πού είναι γιά τόν άερισμό σφραγίζονται μέ σανίδες. Εύτυχώς υπάρχουν άκόμη μερικές χαραμάδες γιά νά μή πεθάνουν οι «έπιβάτες» από άσφυξία και νά φθάσουν στόν προορισμό τους!

'Η πρώτη άποστολή άνεχώρησε στίς 15 Μαρτίου 1943. 'Η συνοικία Βαρώνου Χίρς όμως γρήγορα θά ξαναγεμίσει μέ άλλους Έβραίους του συνοικισμού 'Αγίας Παρασκευής. Στίς 7 Μαρτίου έφυγε και ή δεύτερη άποστολή, ενώ τό γκέττο Χίρς ξαναγέμισε πάλι μέ Έβραίους από τόν συνοικισμό Ριζί Βαρδάρ.

Σύμφωνα μέ τίς στατιστικές των ελληνικών σιδηροδρόμων οι Ναζί έξετόπισαν στην Πολωνία 42.830 Έβραίους Θεσ/νικείς. 'Η 19η και τελευταία άποστολή άνεχώρησε στίς 7 Αυγούστου και περιελάμβανε τά άνθρώπινα άπομεινάρια της τελευταίας καταναγκαστικής εργασίας, τούς όποιους δέν χρειάζονταν άλλο οι Ναζί. "Ολοι φύγανε γιά τό «μακάβριο ταξίδι» πού γιά τούς πολλούς δέν έμμελε νά έχει έπιστροφή.

'Η Θεσ/νίκη, τό φρούριο, ή μητρόπολη των Έβραίων πού επί τέσσερεις αιώνες είδε μέρες άκμής και ευημερίας έμεινε πιά χωρίς Έβραίους...

(Από τό περιοδικό «Χρονικά» Μάρτιος 1978).

Στά βαγόνια στριμωγμένοι άρρωστοι, παράλυτοι, έγκυες, γέροι, ψυχοπαθείς, στιβαγμένοι ό ένας πάνω στόν άλλο.

Μετά τη Βουλγαρική εισβολή επί της Έλληνικής Ανατολικής Θράκης, οι Γερμανοί επέβαλαν τη γερμανική κυριαρχία επί της περιοχής. Υπήρχαν 1.250 Έβραίοι, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν από το Διδυμότειχο.

Στις 3 Μαρτίου 1943 οι Γερμανοί συνέλαβαν τους Έβραίους της Ανατολικής Θράκης, συμπεριλαμβανομένων και τριών που ζούσαν στη νήσο Σαμοθράκη. Πέντε μέρες αργότερα εκτοπίστηκαν σιδηροδρομικώς στο στρατόπεδο Τρεμπλίνκα. Εκτός από 40 Έβραίους της Νέας Όρεσιτιάδος και 33 από το Διδυμότειχο, που κατόρθωσαν να διαφύγουν τη σύλληψη, όλοι οι Έβραίοι

της περιοχής εξοντώθηκαν.

Υστερα ήρθε η σειρά των Έβραίων της υπόλοιπης Θράκης και της Μακεδονίας, που επίσης τελούσε υπό βουλγαρική κατοχή. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν αρχικά στο διαμετακομιστικό στρατόπεδο στα Σκόπια, από όπου εκτοπίστηκαν με 20 σιδηροδρομικές αποστολές στην Τρεμπλίνκα, ή στην πόλη Λόμ και από εκεί, μέσω Βιέννης, στο στρατόπεδο. Στην Τρεμπλίνκα σε διάστημα τριών εβδομάδων αφανίστηκαν οι Ισραηλικές Κοινότητες της Κομοτηνής, της Ξάνθης, της Καβάλας και των Σερρών.

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Το Μάρτιο του 1944, 763 Καστοριανοί Ισραηλίτες εκτοπίστηκαν στο Άουσβιτς. Τό 1948 ζούσαν εκεί 35 Ισραηλίτες, τό δε 1965 μειώθηκαν σε 22 άτομα.

(Από την εγκυκλοπαίδεια «Judaica» τόμος 10, σελ. 814).

Η Έλίζα Ριάδη, που πλησιάζει τά 90 της χρόνια, γεννήθηκε στην Αμβέρσα και είναι γυναίκα του Β. Ριάδη, αδελφού του Αιμιλίου, που υπήρξε καλλιτεχνική φυσιογνωμία της συμπρωτεύουσας. Δούλεψε στόν Έλληνικό και Διεθνή Έρυθρό Σταυρό από τό 1939, μέ ιδιαίτερη υπηρεσία στά γερμανικά στρατόπεδα. Σήμερα θυμάται: «... πληροφορήθηκα ότι στό σταθμό δύο μέρες ήταν 88 Έβραίοι από την Καστοριά δίχως φαί και νερό. Τρέχω και βλέπω ένα φορτηγό γερμανικό μέ ψωμιά γιά τούς Άγγλους. Μέ τό έτσι θέλω τά πήρα και τά πήγα στό σταθμό. Είχα μία δύναμη βέβαια σάν Διεθνής Έρυθρός Σταυρός, αλλά είχα πιά πολύ κουράγιο, όταν έμαθα μάλιστα ότι ετοίμαζαν ειδικό συσσίτιο γιά τά σκυλιά τους, πλέον δέν μέ κρατούσε τίποτα. Σ' αυτά τά θέματα τή ζωή σου δέν πρέπει να την λογαριάζεις, τρομάζει τόν άλλο μέ την απόφαση που βλέπει στά μάτια σου»

(Από την εφημερίδα «Θεσσαλονίκη» 27.10.1979).

«Η πόλις έχει χρέος να τιμήσει την μνήμη 1.000 συμπολιτών μας Έβραίων που εξωλόθρευσαν οι ναζί τόν

Μάρτιο του 1944. Τά άθωα αυτά θύματα της χιτλερικής θηριωδίας υπήρξαν Καστοριανοί φιλήσυχoi κι ή περιουσία τους έμεινε εδώ, περιελθούσα στό χέριο πολλών άλλων, συμπολιτών μας και μή, που ώφεληθήκαν αρκετά.

Ένα άπείριστο μνημείο — κενοτάφιο δέν θά ήταν χαρακτηριστικό του πολιτισμού και των ανθρωπιστικών μας αίσθημάτων;».

(Από την εφημερίδα «Νέα Καστοριά» 7.2.1981).

Η εξόντωση των Έβραίων της Καστοριάς

Τήν νύχτα της 23ης πρός την 24η Μαρτίου 1944 ή Καστοριά σκεπάστηκε από μισό μέτρο χιόνι... Ένα χιόνι μπούχραβο, μαλακό που δέν κράτησε ούτε μιά μέρα!

Μόλις ξημέρωσε ή 24η Μαρτίου όλοι ξαφνιαστήκαμε μέ αρκετά περίεργα και άπρόσμενα φαινόμενα! Τό διψιμο χιόνι (που ή επιφάνειά του μαύριζε ελαφρά εξ αίτιας της στάχτης του ήφαιστείου του Βεζουβίου που έφερε ως εδώ ό άέρας και την αφύσικη παρουσία εδώ εκατοντάδων Γερμανών φαντάρων ΕΣ - ΕΣ). Έκτός άπ' αυτά, ή

ατμόσφαιρα της χιονισμένης Καστοριάς άντηχούσε από τό πρωί από τους θρήνους και όδυμούς των φιλησύχων πολιτών Έβραίων, πού κάτω από απειλές και άγριοφω- νάρες των χιτλερικών κτηνών οδηγούνταν μέ κλωτσιές και ξυλοδαρμούς στον τόπο συγκεντρώσεώς τους — τό κτίριο του Κιαζίμ Μπέη, όπου άλλοτε στεγάζονταν τό Γυμνάσιο Θηλέων δίπλα στο σπίτι Βαλαλά στο τζαμί.

Έκει σ' αυτό τό παλιό εγκαταλειμμένο κτίριο στοι- βάχτηκαν άνηλεώς 950 - 1000 άτυχοι συμπολίτες μας, πού τό μόνο φταίξιμό τους ήταν πώς δέν άρεσαν στον μανιακό Άδόλφο Χίτλερ. Οι συνθήκες κάτω από τίς ό- ποιες συγκεντρώθηκαν στά σβέλτα, οδηγήθηκαν και στοιβάχτηκαν βάνουσα, ήταν κάτι παραπάνω από τραγι- κές. Σεβάσμιοι παπουδες και γερόντισσες, άρρωστοι, αλλόφρονες πατέρες και μητέρες αδύναμα νήπια και δυ- στυχισμένοι άνάπηροι δέχονταν στους δρόμους μας ά- γρια χτυπήματα μέ τούς υποκόπανους από τά άφιονι- σμένα κτήνη του Χίτλερ.

Και οι κλεισμένοι στή θλιβερή εκείνη φυλακή πού φρουρούνταν νυχθημερόν από βλοσυρούς «πεταλά- δες», καταδικάσθηκαν στον θάνατο της πείνας.

Τότε, παρά τή στυγνή τρομοκρατία, έγινε ένα θαρρα- λέο διάβημα στους Καστοριανούς μέ επί κεφαλής τόν Δεσπότη μας — τόν άειμνηστο άγιο Νικηφόρο — στον ζαβοφούραρχο Χίλντεμπραν: Νά δεχθεί γιά νά παρέχε- ται ένα τουλάχιστο φτωχικό γεύμα τήν ήμέρα από ό- σπρια ή πατάτες εκ μέρους του ΕΟΧΑ της Μητροπόλε- ως. Τό θηρίο — παράξενο πράγμα — ίσως είχε και σχετι- κές διαταγές από τούς ανωτέρους του, έστερξε! Και άρ- χισε γιά μέρες άρκετές ή παροχή αυτού του πενιχρού συσσιτίου, πού στή διανομή του επέβλεπε ό άληγομόνη- τος «πατέρας» μακαρίτης τώρα Βασίλης Παπαμιχαήλ.

Άλλά τί νά σου κάνει ένα φτωχικό πιάτο όσπρια μέ έ- λάχιστο λάδι δίχως άλλο τίποτε όλη μέρα! Όλοι λιμο- κτονούσαν και εύλογα οι δυστυχισμένοι διαμαρτύρον- ταν.

Στίς διαμαρτυρίες και τίς ίκεσίες τους μία ήταν ή στε- ρεότυπη άπάντηση.

— Λίρες!

Πρότειναν, άν τούς αποκάλυπταν πού είχαν κρυμμένες τίς λίρες νά τούς άφηναν νά πάρουν λίγα τρόφιμα από τά σπίτια τους μέ συνοδεία βέβαια. Πολλοί πού είχαν πράγματι, λύγισαν και κουβάλησαν λίγο από τό έχει τους πού τά διανέμονταν κατόπιν άδελφικά στο στρατό- πεδο. Τόν εκβιασμό αυτό «λίρες» τόν χρησιμοποίησαν δύο τρείς φορές στο διάστημα της μηνιαίας έδώ κρατή- σεώς τους.

Στό διάστημα των έφιαλτικών αυτών τελευταίων ήμε- ρών τους στή γενέτειρα όχι λίγοι άτυχοι συμπολίτες μας Ίσραηλίτες είδαν μέ άπόγνωση και άπελπισία νά άπά- γωνται τή νύχτα κορίτσια και γυναίκες τους πρός Ικανο- ποίηση των ένστίκτων των άποκτηνωμένων άξιωματικών και φαντάρων... Καί τά δυστυχισμένα αυτά πλάσματα κα- ταταλακωμένα από τά νυχτερινά όργια πού ύφίσταντο από τούς βάνουσους κι άγριους βιαστές τους, επέστρε- φαν τό πρωί συνοδευμένα πίσω στή θλιβερή τους φυλα- κή.

Τραγικές ήταν εκείνες οι μέρες... Τραγικές και δραμα- τικές ανεξήγητες γιά κάθε άνθρωπο πού δέν στερούν- ταν ανθρωπιάς... Μά πώς θά μπορούσε κανείς νά άντι- δράσει, όταν ό κρυφός φόβος όλα τά τύλιγε στή φριχτή κι άνήλεη σιωπή; Ποιά πραγματικά χριστιανική καρδιά δέν πόνεσε γιά τόν άδικο κατατρεγμό τώσων συμπαθών — άλλοθρήσκων έστω — φίλων και συμπολιτών μας;

Κι ήρθε ή δραματική μέρα πού στοιβαγμένα άνάκαρα στα γκρίζα φορτηγά των Γερμανών άπήχθησαν οι άτυ-

Καστοριά: Όψη της Συναγωγής πού δέν υπάρχει πιά

χοι Καστοριανοί Έβραίοι γιά νά οδηγηθούν τελικά στά ανθρωποβόρα κρεματόρια. Άπ' αυτούς ζήτημα 3 - 4 δε- κάδες νά γλύτωσαν. Κι αυτοί, γιά νά μήν άντικρύζουν τά ρημάδια όπου ζούσαν άλλοτε εύτυχισμένοι μέ τούς ά- μοιρους άδικοχαμένους δικούς τους, σκόρπισαν σ' όλα τά μήκη και πλάτη της γής.

Όμως πλάί στή μελαγχολική άναπόληση τώσων μορ- φών και περιστατικών συνανθρώπων από τό πέρασμά τους στήν κοινή μας γενέτειρα, μένει ένα καταστάλαγμα πικρό... Πώς ό «πολιτισμός» και ή ανθρωπότης πολύ άκό- μα απέχει άπ' τό άρχαίο έλληνικό ούμανιστικό πρότυπο πού συνοψίζεται στο άθάνατο ρητό: 'Ως χαρίεν έστ' άν- θρωπος όταν ό άνθρωπος ή!

Ό Χίτλερ και τά άλλα κτήνη του, οι σύγχρονοι μιμηταί και θαυμασταί του κι οι εφαρμόζοντες μέ διάφορα «άλλα μέσα «προπαγάνδας και έξόντωσης» τίς μεθόδους του, είναι γεννήματα της έποχής μας δυστυχώς. Θ' ανατέλ- λει και θά δψει γιά πολύ άκόμη ό ήλιος ώσπου νά εξαν- θρωπισθούμε!

(Δ. Γιαννούση, έφημερίδα «Νέα Καστοριά», 1.7.1983)

Καστοριά: Έξωτερική άποψη παλιάς έβραϊκής οικίας.

Ἐκείνη τὴν φοβερὴ ἡμέρα

Οἱ Ἑβραῖοι ἡσχολοῦντο ἐπίσης μὲ τὸ ἐμπόριο γεωργικῶν προϊόντων καὶ μὲ χρηματιστηριακὴς συναλλαγές. Τὸ 1940 ζοῦσαν στὴ Βέροια περὶ τοὺς 850 Ἑβραῖοι. Ἀπὸ αὐτοὺς 680 ἐξορίστηκαν στὶς 9 Μαΐου 1943 μ.Χ. (Judaica, τ. 7 σελ. 879) στὴν Πολωνία ἀπὸ τοὺς Ναζὶ κατακτητές. Τὸ 1948 ὑπῆρχαν στὴν πόλη 111 Ἑβραῖοι, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐγκαταστάθηκαν τελικὰ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἰσραήλ. Τὸ 1949 ὑπῆρχαν περὶ τὰ 70 ἄτομα, τὸ 1958 36 καὶ περὶ τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 σχεδὸν κανένας (Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 16 σελ. 112).

Σκίτσα ἀπὸ τὸ διωγμὸ τῶν Ἑβραίων τῆς Βέροιας δίνει ὁ συμβολαιογράφος τῆς πόλεως κ. Ν. Σιδηρόπουλος, στὶς ἀναμνήσεις του μὲ τίτλο «Ὁ Δαβίκος» (Περιοδικό «Χρονικά» Ἰουνίος 1981). Γράφει μετὰξὺ ἄλλων:

«Τέλη Μαρτίου 1943, ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ ξεσπίτωμα καὶ τὴν πορεία πρὸς τὸν τελικὸ χαμὸ. Ἐχῳ πάρει ἐντολὴς ἀπὸ τὴν Ὀργάνωση νὰ ξεσηκώσω γιὰ τὸ βουνό καὶ τὴ σωτηρία ὅσους ἔχῳ Ἑβραίους φίλους. Ἐχῳ ἤδη πλευρίσει γι' αὐτὸ τὸν Ἀσέρ Ρουμπέν, τὰ παιδιὰ τοῦ Γιόκεου καὶ ἔβαλα νὰ πλησιάσει τὸν ὁμηλικό του, τὸν Μεντέτ Ἀρών, τὸν ἀδελφὸ μου Ἀριστοτέλη. Βέβαια, θὰ κολλήσω κατάλληλα καὶ στὸν Δαβίκο. Θὰ τὸν διπλωρώσω καὶ θὰ τὸν πιάσω ἀπὸ τοὺς κυρτοὺς ὤμους νὰ τὸν ταρακουνηῶ νὰ μὴ δίνει πίστη στὸν ἀρχιραββῖνο τῆς Θεσσαλονίκης, πού δὲν ποιμαίνει σωστά καὶ σωτήρια τὸ ποίμνιό του. Ὁ Δαβίκος δὲν εἶναι κουτός κι ὁ πατέρας του ἔχει τὸν τρόπο νὰ βολέψει μιά ἀνεμπόδιση φυγὴ στὰ Πιέρια ἢ στὸ Βέρμιο.

Θυμᾶμαι καλὰ ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἀκρες μέσες τοῦ φανέρωσα τὸ στόχο τῆς κουβέντας. Μὲ ἀκουγε σιωπηλός, ἐνῶ κάθε τόσο ἔρριχνε λοξὲς ματιές στὸν τρίτο τῆς παρῆας καὶ τρεμόπαιζε νευρικά τὰ δάχτυλά του ταμπούρ-

Ἡ ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς Βέροιας

Ὁδὸς Χρῆς Μεραρχίας. Στὸ βάθος ἀπέναντι στὸ σπίτι τῶν Ἀζαρία.

λο, στὸν μπάγκο πού ἀραδιάζαμε τὸ φρεσκοξεφουρνισμένο ψωμί.

— Ἐσύ τουλάχιστον βρὲ, Δαβίκο, οὔτε κακαβάνης εἶσαι οὔτε δειλός! Τί περιμένετε πλέον! Δὲν ὑπάρχει ἔλεος γιὰ σὰς στὴν Πολωνία!

— Ἀ! ναί! στὴν Πολωνία, ἔκανε σὰν ἀφηρημένος. Καὶ ξαφνικά κάποιος αὐτοσχέδιοι στίχοι ἐπάνω σ' ἓνα μοτίβο ἐνὸς παλιοῦ βάλς ἐζίτασιόν, βγήκαν ἀπὸ τὸ βραχνό λαρυγγί τοῦ καλοῦ μου φίλου:

Ὅλοι μαζί στὴν Πολωνία
βαπόρια, καΐκια θὰ πάρουμε, θὰ σαλπάρουμε
εὐκαιρία!

Κι εὐθὺς ἀμέσως κάποιος ἄλλος στίχοι μελοποιημένοι, πού μάταια κατάτειναν νὰ μὲ δώσουν νὰ καταλάβω. Κάπως ἔτσι:

Ta gueule mon ami, ta gueule
ca y est d'ej'a!

Καὶ μόνο ἓνα φευγαλέο εὐκαιριακό κλείσιμο ματιοῦ μὲ ἔδωσε νὰ ἐννοήσω πὼς θὰ ἔπρεπε, ἴσως, νὰ σεβαστῶ τοὺς κανόνες τῆς κονσπιράτσιας πού ἀξίωνε, σωστά, ὁ Δαβίκος.

Ὡστε, ὅταν ἀρχῆς Ἀπριλίου, παρακολουθοῦσα μὲ πολλὴ κατῆφεια τὸ θλιβερό ἐκεῖνο πλῆθος τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰεχωβά, πού ὅδευε περίτρομο καὶ προδομένο ἀπὸ παντοῦ, τὸ δρόμο τῶν κρεματόριων τοῦ Μείντανεκ τοῦ Μπούχενβαλντ καὶ τοῦ Ἀουσβιτς, ἓνας στεναγμὸς ἀνακούφισης μετρίαζε τὴ θλίψη μου. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μορδοχαί Ἀζαρία ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸ ἐβελομάνι τοῦ θανάτου...».

“Επειτα από σαράντα χρόνια

«**Μ**ία θλιβερή επέτειο είχανε την Τρίτη οι συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 ολόκληρα χρόνια στις 24 Μαρτίου του 1944 τὰ γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχής είχανε εξαπολύσει τό άγριο πογκρόμ τους κατά των 'Εβραίων τών Τρικάλων. Πρίν ακόμα χαράξει ή αύγή τής μέρας εκείνης ολόκληρη ή περιοχή όπου βρίσκονται πάντοτε τὰ σπίτια τών μελών τής 'Ισραηλιτικής Κοινότητας τής πόλης μας γνωστή μέ τ' όνομα «έβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ όλη τής τήν έκταση από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις. “Ολοι οι δρόμοι πού οδηγούν σ' αυτή ή Γ. Κονδύλη, Πλουτώνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, 'Αθ. Διάκου κ.α. είχανε κλειστεί από καμιόνια καί είχανε στηθεί σέ κάθε γωνία πρόχειρα πολυβολεία, ενώ οι Γερμανοί μέ τ' αυτόματα στά χέρια τους έσπαζαν τίς πόρτες τών σπιτιών καί βγάζανε από αυτά όσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ άγριες φωνές πού θύμιζαν γαυγίσματα σκυλιών. Τούς επιβίβαζαν σέ «κλούβες» πού ήτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεία. Λίγοι εύτυχώς ήτανε οι 'Ισραηλίτες πού πιάστηκαν. Οι περισσότεροι είχανε φύγει από τήν πόλη, άλλοι κρύβονταν στά γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καί άλλοι είχανε καταφύγει στό βουνό ένταχθέντες στίς άνταρτικές ομάδες. ‘Αλλά ανάμεσα σ' αυτούς πού πιάστηκαν ήτανε καί άρκετοί πού είχαν φύγει από καιρό από τήν πόλη μας, αλλά τελικά ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πώς δέν θά τούς ένοχλούσαν οι Γερμανοί. “Ομως τὰ πράγματα εξέλιχθηκαν έντελώς διαφορετικά μέ άποτέλεσμα νά χαθούν σχεδόν στό σύνολό τους στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί στά κρεματόρια. Καί ήτανε αυτοί κυρίως γυναικόπαιδα καί γέροντες. Τήν ίδια μέρα καί ώρα είχε εξαπολυθεί τό πογκρόμ κατά των 'Εβραίων καί στίς άλλες Θεσσαλικές πόλεις. 'Ιδιαίτερα στή γειτονική Λάρισα είχανε πιαστεί πιό πολλοί άπ' έδω 'Εβραίοι οι όποιοι βλέποντες νά πλησιάζει τό τέλος τής γερμανικής κατοχής είχανε πιστέψει πώς δέν θά γινότανε τό άγριο εκείνο πογκρόμ τών ναζιστών».

(‘Από τήν εφημερίδα: «Πρωινός Λόγος», 27.2.1981).

‘Από τίς 15 Μαρτίου 1944 μέχρι τίς 2 ‘Απριλίου πάνω από 10.000 Έλληνο-εβραίοι μεταφέρθηκαν στό ‘Αουσβιτς γιά νά θανατωθούν οι περισσότεροι.

— ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΑΡΙΣΗΣ —

Τό άρχοντικό Σαλβαδώρα 'Αβραάμ. Σώζεται μέχρι σήμερα.

«**Σ**τίς 24 Μαρτίου του 1944, οι Γερμανοί, βοηθούμενοι από έξωμότες σμπίρους, ύπερφαλάγγισαν μέ μπλόκα ολόκληρη τήν έβραϊκή συνοικία τής πόλεως καί τὰ μαύρα καμιόνια τους, έγένεισαν σέ μιάν ώρα από ανθρώπους καί πράγματα, πού γιά νά γίνουν έχρειάσθησαν αιώνων μόχθους, βασανισμούς καί οικονομίες.

Μετά από όλιγοήμερο, στρατοπέδευμα, τὰ θωρακισμένα μέ τὰ στήθη τών άθώων θυμάτων, πού έβαζαν ως προπομπούς οι σαδιστάι του άνθρωπίνου γένους, γιά νά διασφαλίσουν τούς κακούργους καί θρασυδείλους έαυτούς των, πήραν μακριά, τούς 'Εβραίους όμήρους καί τήν Λάρισα καί τήν περιοχή συνείχε τό σύθνηνο καί ή ύστεροφημία εκείνων «Πού δέν πέθαναν ποτέ».

(‘Ακολουθεί τό μαρτυρολόγιο τών όνομάτων τών 'Εβραίων τής Λάρισας).

(Β. Καλογιάννη, «Οι 'Εβραίοι τής Λαρίσης», (Λάρισα, 1956), σελ. 167).

Ἐκείνη τὴν φοβερὴ ἡμέρα

Οἱ Ἑβραῖοι ἠσχολοῦντο ἐπίσης μέ τὸ ἐμπόριο γεωργικῶν προϊόντων καί μέ χρηματιστηριακές συναλλαγές. Τό 1940 ζοῦσαν στή Βέροια περί τούς 850 Ἑβραῖοι. Ἀπό αὐτούς 680 ἐξορίστηκαν στίς 9 Μαΐου 1943 μ.Χ. (Judaica, τ. 7 σελ. 879) στήν Πολωνία ἀπό τούς Ναζί κατακτητές. Τό 1948 ὑπῆρχαν στήν πόλη 111 Ἑβραῖοι, οἱ περισσότεροι ἀπό τούς ὁποίους ἐγκαταστάθηκαν τελικά στή Θεσσαλονίκη καί τό Ἰσραήλ. Τό 1949 ὑπῆρχαν περί τά 70 άτομα, τό 1958 36 καί περί τά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 σχεδόν κανένας (Στοιχεῖα ἀπό τήν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 16 σελ. 112).

Σκίτσα ἀπό τὸ διωγμὸ τῶν Ἑβραίων τῆς Βέροιας δίνει ὁ συμβολαιογράφος τῆς πόλεως κ. Ν. Σιδηρόπουλος, στίς ἀναμνήσεις του μέ τίτλο «Ὁ Δαβίκος» (Περιοδικό «Χρονικά» Ἰουνίος 1981). Γράφει μεταξύ ἄλλων:

«Τέλη Μαρτίου 1943, ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ ξεσπίτωμα καί τὴν πορεία πρὸς τὸν τελικὸ χαμὸ. Ἐχω πάρει ἐντολές ἀπὸ τὴν Ὀργάνωση νά ξεσηκώσω γιὰ τὸ βουνὸ καί τὴ σωτηρία ὅσους ἔχω Ἑβραίους φίλους. Ἐχω ἤδη πλευρίσει γι' αὐτὸ τὸν Ἀσέρ Ρουμπέν, τὰ παιδιὰ τοῦ Γιδέκου καί ἔβαλα νά πλησιάσει τὸν ὁμηλικό του, τὸν Μεντές Ἀρών, τὸν ἀδελφὸ μου Ἀριστοτέλη. Βέβαια, θά κολήσω κατάλληλα καί στὸν Δαβίκο. Θά τὸν διπλωρώσω καί θά τὸν πιάσω ἀπὸ τούς κυρτούς ὤμους νά τὸν ταρακουνηῶ νά μὴ δίνει πίστη στὸν ἀρχιραββῖνο τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ δέν ποιμαίνει σωστά καί σωτήρια τὸ ποίμνιό του. Ὁ Δαβίκος δέν εἶναι κουτός κι ὁ πατέρας του ἐχει τὸν τρόπο νά βολέψει μιά ἀνεμπόδιση φυγὴ στὰ Πιέρια ἢ στὸ Βέρμιο.

Θυμᾶμαι καλά ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ἀκρες μέσες τοῦ φανέρωσα τὸ στόχο τῆς κουβέντας. Μέ ἀκουγε σιωπηλός, ἐνῶ κάθε τόσο ἔρριχνε λοξές ματιές στὸν τρίτο τῆς παρέας καί τρεμόπαζε νευρικά τὰ δάχτυλά του ταμπούρ-

Ὁδὸς Χρῆς Μεραρχίας. Στὸ βάθος ἀπέναντι στὸ σπίτι τῶν Ἀζαρία.

λο, στὸν μπάγκο ποὺ ἀραδιάζαμε τὸ φρεσκοξεφουρνισμένο ψωμί.

— Ἐσὺ τουλάχιστον βρὲ, Δαβίκο, οὔτε κακαβάνης εἶσαι οὔτε δειλός! Τί περιμένετε πλέον! Δέν ὑπάρχει ἔλεος γιὰ σὰς στήν Πολωνία!

— Ἀ! ναί! στήν Πολωνία, ἔκανε σάν ἀφηρημένος. Καί ξαφνικά κάποιος αὐτοσχέδιοι στίχοι ἐπάνω σ' ἓνα μοτίβο ἐνὸς παλιοῦ βάλς ἐζίτασιόν, βγήκαν ἀπὸ τὸ βραχνὸ λαρυγγί τοῦ καλοῦ μου φίλου:

Ὅλοι μαζί στήν Πολωνία
βαπόρια, καΐκια θά πάρουμε, θά σαλπάρουμε
εὐκαιρία!

Κι εὐθύς ἀμέσως κάποιος ἄλλος στίχοι μελοποιημένοι, ποὺ μάταια κατὰτειναν νά μέ δώσουν νά καταλάβω. Κάπως ἔτσι:

Ta gueule mon ami, ta gueule
ca y est d'ej'a!

Καί μόνο ἓνα φευγαλέο εὐκαιριακὸ κλείσιμο ματιοῦ μέ ἔδωσε νά ἐννοήσω πῶς θά ἔπρεπε, ἴσως, νά σεβαστῶ τούς κανόνες τῆς κονσπιράτσιας ποὺ ἀξίωνε, σωστά, ὁ Δαβίκος.

Ὡστε, ὅταν ἀρχές Ἀπριλίου, παρακολουθοῦσα μέ πολλὴ κατῆφεια τὸ θλιβερό ἐκεῖνο πλῆθος τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰεχωβά, ποὺ ὅδευε περίτρομο καί προδομένο ἀπὸ παντοῦ, τὸ δρόμο τῶν κρεματόριων τοῦ Μείντανεκ τοῦ Μπούχενβαλντ καί τοῦ Ἀουσβιτς, ἓνας στεναγμὸς ἀνακούφισης μετρίαζε τὴ θλίψη μου. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Μορδοχαί Ἀζαρία ἀπουσίαζε ἀπὸ τὸ ἐβελομάνι τοῦ θανάτου...».

Ἡ ἐβραϊκὴ συνοικία τῆς Βέροιας

“Επειτα από σαράντα χρόνια

«**Μ**ία θλιβερή επέτειο είχανε την Τρίτη οι συμπολίτες 'Ισραηλίτες. Πρίν 37 ολόκληρα χρόνια στις 24 Μαρτίου του 1944 τὰ γερμανικά ναζιστικά στρατεύματα κατοχής είχανε εξαπολύσει τό αγριο πογκρόμ τους κατά των 'Εβραίων των Τρικαλών. Πρίν ακόμα χαράξει ή αύγή της μέρας εκείνης ολόκληρη ή περιοχή όπου βρίσκονται πάντοτε τὰ σπίτια των μελών της 'Ισραηλτικής Κοινότητας της πόλης μας γνωστή μέ τ' όνομα «εβραϊκά» κυκλώθηκε (μπλοκαρίστηκε) σέ δλη της τήν έκταση από ισχυρές γερμανικές δυνάμεις. “Όλοι οι δρόμοι πού οδηγούν σ' αυτή ή Γ. Κονδύλη, Πλούτωνος, Καραϊσκάκη, Σωκράτους, 'Αθ. Διάκου κ.α. είχανε κλειστεί από καμiónια καί είχανε στηθεί σέ κάθε γωνία πρόχειρα πολυβολεία, ενώ οι Γερμανοί μέ τ' αυτόματα στά χέρια τους έσπαζαν τίς πόρτες των σπιτιών καί βγάζανε από αυτά όσους 'Ισραηλίτες βρίσκανε μέ άγριες φωνές πού θύμιζαν γαυγίσματα σκυλιών. Τούς επιβίβαζαν σέ «κλούβες» πού ήτανε σταθμευμένες σέ διάφορα σημεία. Λίγοι εύτυχώς ήτανε οι 'Ισραηλίτες πού πιάστηκαν. Οι περισσότεροι είχανε φύγει από τήν πόλη, άλλοι κρύβονταν στά γύρω χωριά ντυμένοι χωριάτες καί άλλοι είχανε καταφύγει στό βουνό ένταχθέντες στίς άνταρτικές ομάδες. ‘Αλλά άνάμεσα σ' αυτούς πού πιάστηκαν ήτανε καί άρκετοί πού είχαν φύγει από καιρό από τήν πόλη μας, αλλά τελικά ξαναγύρισαν γιατί πίστεψαν πώς δέν θά τούς ένοχλούσαν οι Γερμανοί. “Όμως τὰ πράγματα εξέλιχθηκαν έντελώς διαφορετικά μέ αποτέλεσμα νά χαθούν σχεδόν στό σύνολό τους στά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καί στά κρεματόρια. Καί ήτανε αυτοί κυρίως γυναικόπαιδα καί γέροντες. Τήν ίδια μέρα καί ώρα είχε εξαπολυθεί τό πογκρόμ κατά των 'Εβραίων καί στίς άλλες Θεσσαλικές πόλεις. ‘Ιδιαίτερα στή γειτονική Λάρισα είχανε πιαστεί πió πολλοί άπ' έδω 'Εβραίοι οι όποιοι βλέποντες νά πλησιάζει τό τέλος της γερμανικής κατοχής είχανε πιστέψει πώς δέν θά γινότανε τό άγριο εκείνο πογκρόμ των ναζιστών».

(‘Από τήν έφημερίδα: «Πρωινός Λόγος», 27.2.1981).

‘Από τίς 15 Μαρτίου 1944 μέχρι τίς 2 ‘Απριλίου πάνω από 10.000 ‘Ελληνοεβραίοι μεταφέρθηκαν στό ‘Αουσβίτς γιά νά θανατωθούν οι περισσότεροι.

Τό άρχοντικό Σαλβαδώρα 'Αβραάμ. Σώζεται μέχρι σήμερα.

«**Σ**τίς 24 Μαρτίου του 1944, οι Γερμανοί, βοηθούμενοι από έξωμότες συμπίρους, υπερφάλαγγισαν μέ μπλόκα ολόκληρη τήν εβραϊκή συνοικία της πόλεως καί τὰ μαύρα καμiónια τους, έγέμισαν σέ μίαν ώρα από ανθρώπους καί πράγματα, πού γιά νά γίνουν έχρειάσθησαν αιώνων μόχθους, βασανισμούς καί οικονομίες.

Μετά από όλιγοήμερο, στρατοπέδευμα, τὰ θωρακισμένα μέ τὰ στήθη των άθώων θυμάτων, πού έβαζαν ως προπομπούς οι σαδιστάι του ανθρωπίνου γένους, γιά νά διασφαλίσουν τούς κακούργους καί θρασυδείλους έαυτούς των, πήραν μακριά, τούς 'Εβραίους όμήρους καί τήν Λάρισα καί τήν περιοχή συνέιχε τό σύθρηνο καί ή ύστεροφημία εκείνων «Πού δέν πέθαναν ποτέ».

(‘Ακολουθεί τό μαρτυρολόγιο των ονομάτων των 'Εβραίων της Λάρισας).

(Β. Καλογιάννη, «Οι 'Εβραίοι της Λάρισας», (Λάρισα, 1956), σελ. 167).

Άριστερά: τὸ Ἰσραηλιτικὸ Σχολεῖο Ἀρτας, ὅπως ἦταν μετὰ τὴ γερμανικὴ κατοχὴ, τὸ 1946. Δεξιά: Κατεστραμμένα ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς «Σεφαραδείμ» τῆς Συναγωγῆς Ἀρτας.

Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀρτας ἦσαν κυρίως ἐμποροὶ ἢ πραγματευτὰδες, πού ἐμπορεύοντο στὰ χωριά. Τὸ 1896 ὁ ἀριθμὸς τοὺς ὑπελογίζετο σέ 800. Τὸ 1940 ὑπῆρχαν ἐκεῖ 389 Ἑβραῖοι κάτοικοι. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς οἱ σχέσεις μὲ τὶς ἀρχές ἦταν καλές καὶ ἡ ζωὴ συνεχίσθηκε ἐπὶ τρία χρόνια σχεδὸν ὁμαλὰ. Ὅμως, στίς 24 Μαρτίου τοῦ 1944 ἀφίχθη στὴν Ἀρτα ἀποστολὴ τῆς Γκεστάπο προμηθεύτηκε ἀπὸ τὸ δημαρχεῖο ὀνομαστικὴ κατέσταση τῶν Ἑβραίων μὲ τὶς διευθύνσεις τοὺς καὶ συνέλαβε 352 Ἑβραίους. Μόνο λίγοι κατῴρθωσαν νὰ διαφύγουν.

Μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα (2 Ἀπριλίου 1944) καὶ μετὰ λίγες ἡμέρες ἐστάλησαν στὸ Ἀουσβιτς, ὅπου καὶ θανατώθηκαν.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση λίγες ἑβραϊκές οἰκογένειες ἐπέστρεψαν στὴν Ἀρτα. Τὸ 1948 ὑπῆρξε κάποια προσπάθεια ἀνασυγκροτήσεως τῆς κοινότητος, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων μειώθηκε ἤδη τὸ 1958 σέ 20 ἄτομα.

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαίδεια Judaica, τόμος 3, σελ. 645)

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων τῆς Ἀρτας ὁ ἐπὶ σειρά ἐτῶν πρόεδρος τῆς ἐκεί κοινότητος Ραφαὴλ Γκιούλης (1909 - 1979) ἐγράψε στὸ περιοδικὸ «Σκουφὰς» τῆς Ἀρτας (1957, ἐτος 7, τόμος 7 :

Τὴν τύχην τῶν ἄλλων Ἑβραίων τῆς Εὐρώπης ἀκολούθησαν καὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀρτης. Τὴν νύκτα τῆς 24ης Μαρτίου 1944 περιεκυκλώθη ἀπὸ γερμανικά στρατεύματα ἡ ἐβραϊκὴ παροικία τῆς Ἀρτης καὶ συνελήφθησαν 480 μέλη αὐτῆς. Ὅλοι οἱ συλληφθέντες ὁδηγήθηκαν γυμνοὶ καὶ ἀνυπόδητοι χωρὶς νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ νὰ πάρουν μαζί τῶν οὔτε χρήματα οὔτε τροφίμα εἰς τὸν κινηματογράφου τῆς Ἀρτης «Ὁρφεύς». Τὴν ἐπομένη ἤρchiσε ἡ δι' αὐτοκινήτων πορεία πρὸς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἐκεῖ ἐγένετο ἡ σχετικὴ διαλογὴ καὶ οἱ μὲν ἱκανοὶ πρὸς ἐργασίαν μετεφέρθησαν εἰς διάφορα στρατόπεδα ἐργασίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι 430 περίπου ἐθανατώθηκαν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1944 ριφθέντες ὁμαδικῶς εἰς θαλάμους ἀσφυξιογόνων ἀερίων. Ἀπὸ τὰ 480 μέλη τῆς Κοινότητός μας, πού ἀπῆχθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐπέστρεψαν μόνο 30 καὶ αὐτοὶ μαζί μὲ ἄλλους 40 περίπου πού εἶχον διαφύγει τὴν ὁμηρίαν ἀπετέλεσαν τὴν νέαν ἰσραηλιτικὴν κοινότητα Ἀρτης».

ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«**Τ**ὰ Γιάννενα ἦταν πάντοτε ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ Ρωμανιότικη κοινότητα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦτο γιὰ πολλοὺς λόγους. Κατ' ἀρχὴν τὰ Γιάννενα ἦταν ἀνέκαθεν ἡ πιὸ πολυάριθμη Ἑβραϊκὴ Κοινότητα πού ἀκολουθοῦσε, στὸ σύνολό της, τὶς ρωμανιότικες παραδόσεις. Οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι Γιαννιώτες καυχῶνται ὅτι κατὰ τὴν ἐνδοξη περίοδο τῆς ἀλλοτε Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸν 19ο καὶ 17ο αἰῶνα, στὰ Γιάννενα ζοῦσαν περὶ τοὺς 7.000 Ἑβραῖοι. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ὁ ἐβραϊκὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως μειώθηκε στίς 4.000, ἐνῶ στὰ τέλη τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνα ὑπῆρχαν 3.000 Ἑβραῖοι. Μετὰ τὸ Βαλκανικὸ Πόλεμο τοῦ 1913, εἶχαν παραμείνει στὴν πόλιν περὶ τὰ 2.000 ἄτομα. Οἱ ὑπόλοιποι εἴτε ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀθήνα εἴτε μετανάστευσαν στὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Παλαιστίνην. Τὸ 1940, ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὴ ναζιστικὴ κατοχὴ, ζοῦσαν στὰ Γιάννενα 1950 Ἑβραῖοι, Ἐξακολουθοῦσε, δηλαδὴ, νὰ εἶναι ἡ μεγαλύτερη ρωμανιότικη κοινότητα στὴν Ἑλλάδα».

(R. Dalven, «Γιάννενα: Μιά Ρωμανιότικη ἢ Ρωμῆικη Κοινότητα», Περιοδικό «Χρονικά», Μάρτιος 1979).

Ἐγκατεστημένοι ὅλοι τοὺς ἀπὸ τὸ 1943 στὰ Γιάννενα ἀκολούθησαν τὴν τραγικὴ μοῖρα τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων, πού

Οἱ τελειόφοιτοι τῆς 9ης τάξεως Δημοτικοῦ τῆς Alliance στὰ Γιάννενα 1933.

τὴν ἡμέρα τῆς 25ης Μαρτίου 1944 ἀπελάθηκαν ἀπὸ τοὺς χιτλερικοὺς Γερμανοὺς. Ἀπὸ τοὺς 1.800 κατοίκους τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος τῶν Γιαννίνων, οἱ νεκροὶ τοὺς ἀνῆλθαν στοὺς 1.700 περίπου, ἀνάμεσά τοὺς δὲ καὶ ὅλοι — πλὴν δύο — οἱ Ἑβραῖοι τῆς Παραμυθιάς»

(B. Κραψίτη, «Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Παραμυθιάς», Περιοδικό «Χρονικά», Δεκεμβρίου 1983).

‘Ο «χασάπης της Βαρσοβίας» στην ‘Αθήνα

«Όταν την 1η Μαρτίου 1941 τὰ πρῶτα Ναζιστικά στρατεύματα ἐφθάσαν στὰ Ἑλληνοβουλγαρικά σύνορα, ἑκατοντάδες Ἑβραῖοι ἀπὸ τὴν Βόρειο Ἑλλάδα κατέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Ἐνα δεῦτερο κύμα προσφύγων, τῆς ἴδιας περίπου ἐκτάσεως, ἐφθάσε στὴν Ἀθήνα στὶς ἀρχὲς τοῦ 1943. Οἱ περισσότεροι Ἑβραῖοι βρῆκαν καταφύγιο μέσα στὴν πόλη, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι διασκορπίστηκαν σὲ ὅλο τὸν νομὸ Ἀττικῆς.

Οἱ Ἱταλοὶ, στὶς ζώνες ἐπιρροῆς τους, ἐπέδειξαν ἀνθρωπιστικὴ στάση καὶ προστάτησαν τοὺς Ἑβραῖους μὲ κάθε δυνατό τρόπο. Ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς συνεργάστηκε μὲ αὐτοθυσίᾳ στὶς προσπάθειες διασώσεως τῶν Ἑβραίων. Στὴν προσπάθεια αὕτη ἐνθαρρύνθηκε ἀπὸ τὶς ἐπανεπιλημμένες ἐκκλήσεις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ.

Μετά τὴν πτῶση τοῦ Μουσολίνι, οἱ Γερμανοὶ ἀνέλαβαν (Σεπτέμβριος 1943) τὴ διοίκηση στὴν Κεντρικὴ καὶ Νότια Ἑλλάδα. Στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1943 ὁ «Χασάπης τῆς Βαρσοβίας» Στρατηγὸς STROOP, ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ S.S. στὴν Ἑλλάδα διέταξε τοὺς Ἑβραῖους Ἑλληνικῆς ὑπηκοότητας νὰ παρουσιασθοῦν στὴ Συναγωγὴ γιὰ ἀπογραφὴ στὶς 7-8 Ὀκτωβρίου καὶ τοὺς ἄλλοδαποὺς στὶς 11-18 Ὀκτωβρίου. Ἀπὸ τοὺς Ἑ-

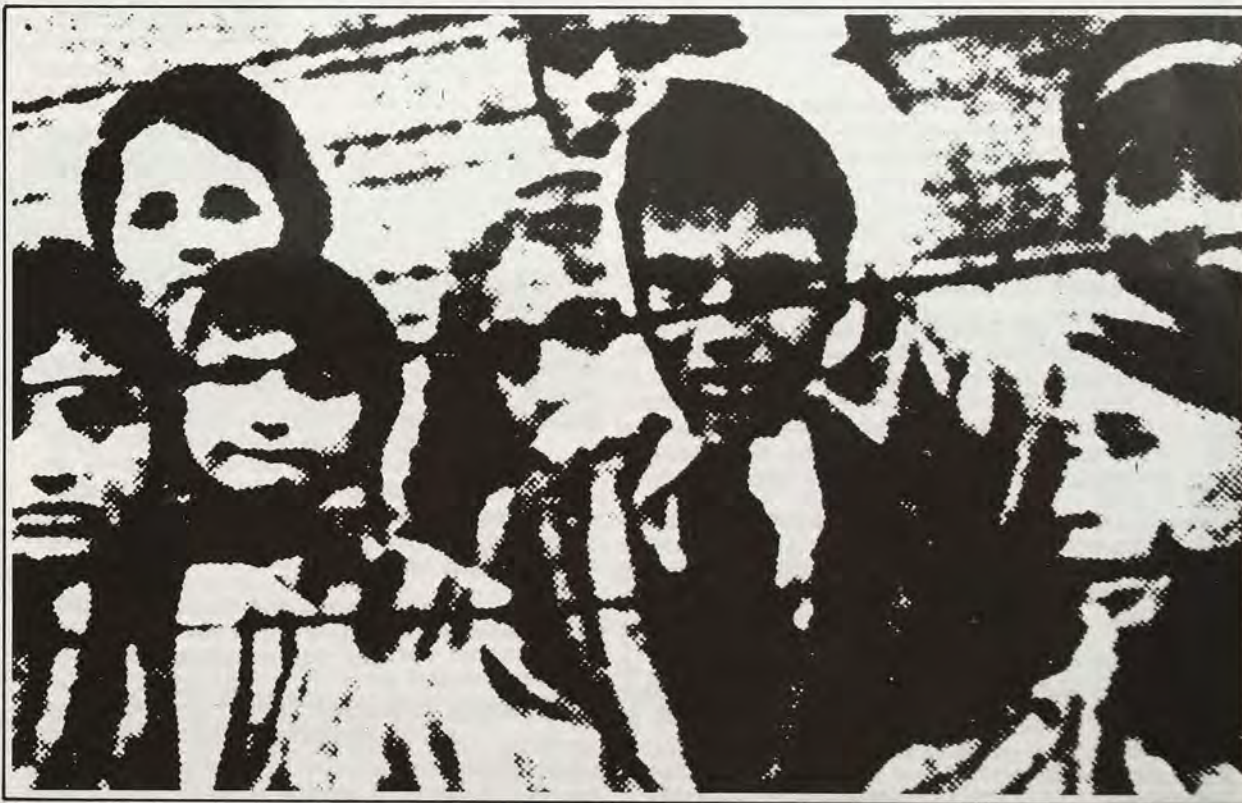
βραῖους Ἑλληνικῆς ὑπηκοότητας περίπου εἴκοσι ἀτομα παρουσιάσθηκαν ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἄλλοδαποὺς σχεδὸν ὅλοι (100-130 ἀτομα).

Πολλοὶ ἦταν ἐκεῖνοι πού κατέστρεψαν κάθε ἀποδεικτικό στοιχεῖο, υἱοθέτησαν Χριστιανικά ὀνόματα καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο κυρίως ἀπὸ τὸν τότε Διευθυντὴ Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν Ἀγγ. Ἐβερτ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐφοδίασε μὲ ψεύτικες ταυτότητες, ἀναζήτησαν καὶ βρῆκαν ἀσφαλὴ καταφύγια.

Στὴν ἀρχὴ οἱ Γερμανοὶ δὲν πείραξαν τοὺς Ἑβραῖους. Ξαφνικά, στὶς 24 Μαρτίου 1944, συνέλαβαν 750 Ἑβραῖους, τοὺς ὁποῖους τελικὰ ἐκτόπισαν στὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Τὴν ἐπομένη μέρα (25-3-1944) συνελήφθησαν ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι πού εἶχαν Ἰσπανικὴ ἢ Τουρκικὴ ὑπηκοότητα. Ὅσοι εἶχαν Τουρκικὰ διαβατήρια ἐπαναπατρίσθηκαν ἀμέσως. 300 περίπου Ἑβραῖοι, μὲ Ἰσπανικὴ ὑπηκοότητα ἐκτοπίσθηκαν σὲ ἓνα στρατόπεδο κοντὰ στὴν πόλη Ἀννόβερο, ἀπὸ ὅπου, μετὰ ἀρκετοῦς μῆνες ἐστάλησαν στὴν Ἰσπανία».

(Institute of Jewish Affairs: «European Jewry ten years after the war», New York 1956, σελ. 164).

Πίσω ἀπὸ τὰ συρματοπλέγματα τοῦ στρατοπέδου

ΔΙΑΤΑΓΗ

1) "Απαντες οι εις την περιοχὴν Γερμανικῆς Διοικήσεως εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά μεταβοῦν ἀνυπερθέτως εἰς τὰς μόνιμους κατοικίας των, ὅπου παρέμενον τὴν 1-6-1943.

2) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἑβραίους νά ἐγκαταλείπουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των ἢ νά ἀλλάσσουν κατοικίαν.

3) Οἱ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὰ προάστια εὐρισκόμενοι Ἑβραῖοι ὑποχρεοῦνται ὅπως προσερχόμενοι ἐντὸς 5 ἡμερῶν εἰς τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν, ἐγγραφοῦν εἰς τὰ ἐκεῖ μητρώα. Κατὰ τὴν ἐγγραφὴν ὀφείλουν νά δηλώσουν τὴν μόνιμον κατοικίαν των. Εἰς τὰς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν περιοχὰς ἡ δῆλωσις πρέπει νά διενεργηθῇ εἰς τὰ ἀρμόδια ἑλληνικὰ δημοτικά ἢ κοινοτικά γραφεῖα.

4) Ἑβραῖοι, μὴ συμμορφούμενοι πρὸς τὰς διαταγὰς ταύτας, θά τουφεκίζονται. Μὴ Ἑβραῖοι, οἱ ὅποιοι ἀποκρύπτουν Ἑβραίους, παρέχουν αὐτοῖς καταφύγιον ἢ βοηθοῦν αὐτοὺς ὅπως δραπετεύσουν, θά μεταφέρωνται εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἐφ' ὅσον δὲν ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς ἐτι βαρυτέρα ποινὴ.

5) Οἱ ξένης ὑπηκοότητος Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά παρουσιασθοῦν τὴν 18-10-1943 καὶ ὠραν 8ην εἰς τὴν ἐβραϊκὴν θρησκευτικὴν κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ ἐγγραφοῦν ἐκεῖ, ὑποβάλλοντες τὰ πιστοποιητικά τῆς ὑπηκοότητός των. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἡ δῆλωσις θά γίνεται πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευομένας ἑλληνικὰς ἀρχὰς.

6) Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκευτικὴ κοινότης Ἀθηνῶν ὀρίζεται, μὲ ἀμεσον ἰσχύν, ὡς μόνη ἀντιπρόσωπος τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑβραίων. Αὕτη ὀφείλει νά καταρτίσῃ ἀνευ ἀναβολῆς συμβούλιον γερόντων καὶ νά ἐπιληφθῇ τῆς δράσεώς της. Περαιτέρω ὁδηγαί δοθήσονται ἐν δέοντι χρόνῳ.

7) Μετὰ τὴν ἐγγραφὴν ἀπαντες οἱ ὑπερβαίνοντες τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας των ἄρρενες Ἑβραῖοι ὀφείλουν νά παρουσιάζωνται ἡμέραν παρ' ἡμέραν εἰς τὰς ἀνω ἀναφερομένας ὑπηρεσίας.

8) Ἀπαγορεύεται εἰς τοὺς Ἑβραίους νά διέρχωνται ἀπὸ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς δημοσίας πλατείας ἀπὸ τῆς 17.00 μέχρι τῆς 07.00 ὥρας.

9) Ἐφιστάται ἡ προσοχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν ὅπως ἐλέγχουν αὐστηρότητα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνω διαταγῆς καὶ συλλαμβάνουν πάραυτα τοὺς παραβαίνοντας αὐτὴν Ἑβραίους ἢ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑποβοηθοῦν αὐτοὺς ὅπως παραβοῦν τὴν διαταγὴν αὐτήν.

ANORDNUNG

1) Alle Juden im Befehlsbereich haben sich unverzüglich in ihren ständigen Wohnitz, den sie am 1.6.1943 bewohnten, zu begeben.

2) Es ist den Juden verboten, ihren ständigen Wohnsitz zu verlassen oder die Wohnung zu wechseln.

3) Die Juden in Athen und Vororten sind verpflichtet, sich binnen 5 Tagen bei der Jüdischen Kultusgemeinde in Athen zu melden und sich dort registrieren zu lassen. Bei der Registrierung ist die ständige Wohnung anzugeben. Außerhalb Athens hat die Meldung bei den zuständigen griechischen Bürgermeister- oder Gemeindevätern zu erfolgen.

4) Juden, die diesen Anordnungen nicht nachkommen, werden erschossen. Nicht Juden, die Juden versteckt halten, ihnen Unterschlupf gewähren oder ihnen zur Flucht behilflich sind, werden in Arbeitslager eingewiesen, falls keine schwerere Bestrafung erfolgt.

5) Juden ausländischer Staatsangehörigkeit haben sich am 18.10.1943 um 08.00 Uhr bei der Jüdischen Kultusgemeinde in Athen einzufinden und sich dort unter Vorlage ihrer Staatsangehörigkeitsnachweise registrieren zu lassen. Ausserhalb Athens hat die Meldung bei den oben angeführten griechischen Behörden zu erfolgen.

6) Die Jüdische Kultusgemeinde in Athen wird mit vollkommener Wirkung zur alleinigen Interessenvertretung aller Juden in Griechenland bestimmt. Sie hat unverzüglich einen Ältestenrat zu bilden und ihre Tätigkeit aufzunehmen. Weitere Anweisungen ergeben zu gegebener Zeit.

7) Nach erfolgter Registrierung haben alle männlichen Juden vom vollendeten 14. Lebensjahre ab sich jeden zweiten Tag bei den oben angeführten Stellen zu melden.

8) Es ist den Juden verboten, Strassen und öffentliche Plätze in der Zeit von 17.00 Uhr bis 07.00 Uhr zu betreten.

9) Die griechischen Polizeibehörden werden angewiesen, die Durchführung obiger Anordnung auf das schärfste zu kontrollieren und zuwiderhandelnde Juden oder Personen, die ihnen bei der Nichtbeachtung der Anordnung behilflich sind, sofort festzunehmen.

10) Als Jude im Sinne dieser Anordnung gilt, wer von mindestens drei der Rasse nach Jüdischen Grosseltern abstammt, ohne Rücksicht auf die derzeitige Religionszugehörigkeit.

Athen, den 4.10.1943

Der Höhere SS- und Polizeiführer

ges. **STROOP**

SS-Brigadeführer und Generalmajor
der Polizei

10) Ἑβραῖος ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς διαταγῆς ταύτης θεωρεῖται πᾶς ὅστις κατάγεται ἐκ τριῶν τουλάχιστον Ἑβραίων τὴν φυλὴν προπατόρων, χωρὶς ἐν προκειμένῳ νά λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν τὸ θρήσκευμα, εἰς τὸ ὁποῖον οὐτος ἀνήκει νῦν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1943
Ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ τῆς ἀστυνομίας Ἑλλάδος
(ὑπογρ.) ΣΤΡΟΟΠ
Διοικητὴς Ταξιαρχίας Ταγμάτων Ἀσφαλείας
καὶ ὑποστράτηγος τῆς Ἀστυνομίας

«Μέ την κήρυξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου υπήρξαν 325 Έβραίοι στη νήσο Εύβοια. Όταν εισήλθαν οι Γερμανοί, πολλοί κρύφτηκαν στα γύρω βουνά, από όπου αργότερα κατευθύνθηκαν στην Τουρκία, προτού καταλήξουν στην Παλαιστίνη. Ένενηντα άτομα πιάστηκαν από τους Γερμανούς και εστάλησαν στο Άουσβιτς στις 2 Απριλίου 1944. Τό 1948 υπήρχαν περίπου 180 Έβραίοι στην Εύβοια, και τό 1959 122».

Στοιχεία από την εγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ. 5, σελ. 329.

Κατά τη διάρκεια του γερμανικού διωγμού του τελευταίου πολέμου, οι Ισραηλίτες της Χαλκίδος έβοηθήθησαν στην διάσωσή των από του Χριστιανικού πληθυσμού, επί κεφαλής του οποίου είχε τεθεί ο Σεβασμ. Μητροπολίτης Ευρίπου κ. Γρηγόριος. Χάρης στην βοήθεια αυτή έσωθη τό μεγαλύτερο μέρος των Ισραηλιτών της πόλεως. Μετά την άπελευθέρωση πολλοί άνεχώρησαν είτε πρός εγκατάσταση στην Άθήνα, είτε μετανάστευσαν εις Ισραήλ και Άμερική.

Ούτω, σήμερον ή Κοινότης Χαλκίδος έχει 100 περίπου μέλη έναντι 350 πού είχε προηγουμένως.

Περιοδικό «Χρονικά» Φεβρουάριος 1978

Οι Έβραίοι της Χαλκίδας στην Κατοχή

«Ο αριθμός των θυμάτων της Ισραηλιτικής Κοινότητας της Χαλκίδας άνεβαίνει στους δέκα όκτώ. Δέκα όκτώ συμπολίτες μας Έβραίοι, έξοντώθηκαν άπ' τούς Γερμανούς. Κι άντιστοιχούν όλοι σέ τέσσερις οικογένειες. Κοέν - Φραγγή - Κρίσπη - Γκαμπάι.

Ταφόπετρα από τό άρχαιο νεκροταφείο

Άπ' αυτούς, ό Σίμων Άκ. Φραγγής, ένα μεγαλόσωμο παλλικάρι 25 χρονών, πιάστηκε και σκοτώθηκε άπ' τούς Γερμανούς και τούς συνεργάτες τους στη Στρατώνα της Χαλκίδας, στις 24 του Μάρτη 1944, μέ την όμαδική έκτέλεση των 48 πατριωτών της Εύβοιας.

Οί άλλοι 17 είχαν καταφύγει μαζί μέ όλους σχεδόν τούς Έβραίους της Χαλκίδας σέ χωριά της Εύβοιας, μά στά διάφορα «χτένια» των Γερμανών πιάστηκαν και στάλθηκαν στη Γερμανία. Έκει, στά διάφορα στρατόπεδα, άλλοι άπ' αυτούς υπέκυψαν στις κακουχίες κι άλλοι έξοντώθηκαν στά κρεματόρια.

Στά φοβερά αυτά στρατόπεδα και στους φούρνους του θανάτου, άφησαν την τελευταία τους πνοή οι Χαλκιδάοι Έβραίοι Σολομών Α. Κοέν, Ντουντου Χ. Κοέν, Ζάχος Μ. Κοέν, Μενασέ Ι. Κοέν, Άβραάμ Γκαμπάι, Σίμων

Άπελευθέρωση Χαλκίδας: δίπλα στό Μητροπολίτη στέκονται ό Ραββίνος και ό Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας της πόλεως, Άκωβος Κοέν.

Ισ. Φραγγής, Πασέντσια Ισ. Φραγγή, Νεφθαλήμ Α. Κρίσπη, Έσθήρ Α. Κρίσπη, Άβραάμ Άκ. Κρίσπης και όλα τά μικρά παιδιά της οικογένειας Νεφθ. Κρίσπη.

Έλάχιστοι άπ' αυτούς πού στάλθηκαν στά στρατόπεδα είχαν τή μεγάλη τύχη νά επιζήσουν και νά γυρίσουν στην πατρίδα, όπως ό Μάκης και Λούλα Κωστή, Άκ. Ισ. Φριζής και Άκώβ Έλειακήμ, μέ άνεξίτηλο όλοι στό κορμί τους τό νούμερό του στό στρατόπεδο...

Πολλοί άπ' αυτούς πού 'χαν καταφύγει στά χωριά της έλεύθερης Εύβοιας, έφυγαν αργότερα, κατά διάφορα διαστήματα, άπ' τούς Τσακαίους γιά τή Μ. Άνατολή, γιά τό Τέλ Άβίβ. Κι ήταν ξεχωριστή γιά μένα χαρά, όταν κατέφθαναν στό λιμανάκι των Τσακαίων Χαλκιδάοι Έβραίοι, γνωστοί και φίλοι οι περισσότεροι. Μού διηγόντουσαν τότε τά δικά τους, τά κυνηγητά τους, τίς συμφορές τους... λέγαμε και τά Χαλκιδείκα και μιλούσαμε πολλές ώρες. Έφυγαν έτσι από τούς Τσακαίους οι οικογένειες Ιωσήφ Ν. Δουλίσκη, Ιωσήφ Χ. Καταλάν, Γκαμπάι Άβραάμ Κρίσπη, Ζακίνος και Μηνάς Κωστής, Βαρούχ Λευής, Ήλ. Χαχαμάκης, Ραφαήλ Άμάρ. Άκ. Μόσχοβιτς, Έλιέζερ Φριζή και άλλοι.

Μαζί μέ τούς Χαλκιδάους Έβραίους, στά χωριά της Εύβοιας είχαν καταφύγει κι άλλοι Έβραίοι, άπ' την Άθήνα κι άπ' άλλες πόλεις της Ελλάδας. Άπ' αυτούς πολλοί, όπως οι οικογένειες Νισήμ Νεγρήν, Ζαχαρία Χαμπίμ, Μπορπόλη και άλλοι έφυγαν άπ' τούς Τσακαίους γιά τό Τέλ Άβίβ. Άλλοι, όμως, άπ' αυτούς, όπως τό άντρόγυνο Άλαλούφ, πιάστηκαν άπ' τούς Γερμανούς και στάλθηκαν στά στρατόπεδα όπου έξοντώθηκαν.

Άπ' τούς Έβραίους της Χαλκίδας, πού 'φυγαν γιά τό Τέλ Άβίβ, άλλοι ξαναγύρισαν, άλλοι όμως, έμειναν γιά πάντα στην άλλη πατρίδα τους, στό Ισραήλ. Έτσι, στην Έβραϊκή Κοινότητα της Χαλκίδας ζούν τώρα μόνο 170 άτομα.

Έμειναν και μερικοί μέσα στη Χαλκίδα, όπως ό Μωυσης Ν. Δουλίσκης, ή Μαζαλτώ Χάιμ Λευή, Φρόσω Χάιμ Λευή και άλλοι. Μαζί μ' αυτούς κι ό ραββίνος τους. Αυτοί όλοι πιάστηκαν και φυλακίστηκαν άπ' τούς Γερμανούς κι άφέθηκαν λίγες μέρες πριν άπ' την άπελευθέρωση».

Τίς παραμονές του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, η Κοινότητα αριθμούσε 2.000 μέλη. Κατά τη διάρκεια της ιταλικής κατοχής (1941 - 43) επικρατούσε σχετική ήρεμία. Οι Γερμανοί κατέλαβαν την Κέρκυρα στις 27 Σεπτεμβρίου 1943. Στις 14 'Ιουνίου 1944, 1800 'Εβραίοι εκτοπίστηκαν στο 'Αουσβιτς. Τό 1948 ο αριθμός των 'Εβραίων στην Κέρκυρα μειώθηκε σε 170· τό 1968 σε 92. Σήμερα, μόνο μία από τίς τέσσερις συναγωγές επιζεί».

(Από την εγκυκλοπαίδεια «Judaica», τόμος 5ος, σελ. 970 - 972).

Ο εμπορικός δρόμος — ή οδός Παλαιολόγου — τίς παλιές εβραϊκής συνοικίας όπως είναι σήμερα

Κατά τη διάρκεια της ιταλικής κατοχής τίς Κέρκυρας ('Απρίλιος 1941 - Σεπτέμβριος 1943) οί 'Εβραίοι δέν παρενοχλήθηκαν ιδιαίτερα. Στις 6 'Ιουνίου 1944, συνελήφθησαν από την Γκεστάπο οί 1.800 'Εβραίοι κάτοικοι τίς Κέρκυρας καί μετά από όκτώ μέρες αναχώρησαν γιά την «έγκατάστασή» τους, όπως ψευδώς τούς είπαν, στην Πολωνία. Οί γυναίκες μεταφέρθηκαν στή Λάρισα, σί δέ άνδρες διά θαλάσσης έφθαναν στόν Πειραιά. Άρκετοί πέθαναν κατά τη διάρκεια τού ταξιδιού. Στις 20 'Ιουνίου αναχώρησαν σιδηροδρομικώς γιά τό 'Αουσβιτς, όπου έφθασαν μετά ταξίδι 9 ημερών. Από αυτούς, 1.600 οδηγήθηκαν άμέσως στούς θαλάμους αερίων καί οί άλλοι 200 ανέλαβαν ύπηρεσία στά καταναγκαστικά έργα.

‘Ο διωγμός των ‘Εβραίων τίς Κερκύρας από τούς Ναζι

Τήν παραμονή τού πολέμου, η Κοινότης τίς Κέρκυρας αριθμούσε περίπου δύο χιλιάδες ψυχές, πού ζούσαν στην πλειονότητά των στά στενωσόκακα ενός πραγματικού γκέτο, χρονολογούμενου από πεντακοσίων καί πλέον ετών καί όπου οί πιστοί είχαν στή διάθεσή τους τέσσερις συναγωγές. Η μακρά ένετική κατοχή τούς είχε προικίσει, σάν μητρική γλώσσα, την Ιταλική. Πολλοί Κερκυραίοι 'Εβραίοι ήσαν πολύ

εύποροι. Οί σχέσεις των μέ τούς χριστιανούς συμπολίτες των ήσαν ιδιαίτερα εγκάρδιες. Κατά τη μουσολινική κατοχή, η Κέρκυρα έχαιρε πλήρους ειρήνης καί ήσυχίας. Η Κέρκυρα τούτη, μέ τό ιδεώδες κλίμα, πού απέκλήθη η Μικρή Παλαιστίνη, είχε γίνει τό καταφύγιο γιά πολλούς 'Εβραίους πού δραπέτευαν από την ήπειρωτική 'Ελλάδα.

Οί Γερμανοί έγκαταστάθηκαν στό νησί στίς 27 Σεπτεμβρίου 1943. Από τότε, οί 'Εβραίοι έγνωρίσαν κάθε δυστυχία, όλη τη φρίκη τίς καταπιέσεως. Δοκίμασαν κάθε ταπεινώση, κάθε προσβολή, κάθε έξευτελισμό. Έμνηχανεύοντο τό κάθε τί γιά νά καταρρακώνουν τό γόητρο των πλέον εύπολ'ηπτων προσώπων. Ο σεβασμιώτατος Άρχιεπίσκοπος 'Ιακώβ Ναχαμά υπερχρεούτο νά στέκεται όρθιος στην είσοδο μιάς αίθουσας λουτρού, όπου ό Γερμανός Διοικητής έπαιρνε τό καθημερινό του μπάνιο. Έπρεπε επίσης, νά κρατά μέ σεβασμό τό χέρι του την πίπα καί τά παπούτσια τού σατράπη καί νά τού τά προσφέρει όταν θά τελείωνε τη μεγαλόπρεπη τουαλέττα του. Αυτό τού είδους έξευτελισμοί έσυνηθίζοντο πολύ μεταξύ των Ναζιστών. Μήπως στή Θεσσαλονίκη οί άρχηγοί τίς Γκεστάπο δέν υπεχρέωναν τίς άνωτερες κοινωτικές άρχές νά τούς προμηθεύουν κάποια άντιγενεσιουργά προφυλακτικά; Παρά ταύτα, γιά λόγους πού παρέμειναν άγνωστοί, η έξολόθρευση των Κερκυραίων 'Εβραίων, δέν συνετελέσθη την ίδια έποχή μέ τούς άλλους όμοθρήσκους των τίς ήπειρωτικής 'Ελλάδος. Έκαθυστέρησε μάλιστα κατά δύο μήνες. Οί δύο προδότες Ρεκανάτι έφθασαν στό νησί καί χρoίμευσαν σάν καθοδηγητές των Γερμανών. Στις 7 'Ιουνίου, ενώ οί Σύμμαχοι μπαίνουν θριαμβευτικά στή Ρώμη καί ό Βίκτωρ Έμμανουήλ μεταβιβάζει στό γιό του, τόν πρίγκηπα τού Πιερμόντε, τό βασιλικό σκήπτρο, πού τόσο κακά κράτησε πρoς τό τέλος τίς βασιλείας, η Γκεστάπο δέν έννοεί νά καταθέσει ακόμη τά όπλα. Έτσι, κινεί στην Κέρκυρα τη μηχανή τού θανάτου.

Παντού τοιχοκολλείται η ακόλουθη διαταγή: «Κάθε 'Εβραίος πού παραμένει έκτός πόλεως, πρέπει νά επιστρέψει στό σπίτι του ως τίς 8 'Ιουνίου». Την Παρασκευή, 9 'Ιουνίου, στίς 5 τό πρωί τά SS χτυπούν μέ όρμη όλες τίς εβραϊκές πόρτες: Όλοι στην Πλατεία Στρατού, όλοι, δίχως διάκριση, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, γέροι, άνάπηροι, άρρωστοί, ακόμη καί όσοι ψυχολογοϋν. Σπεύδουν όλοι νά ύπακούσουν. Στις 6 τό πρωί, SS καί Έλληνες χωροφύλακες κυκλώνουν τό πλήθος των 'Εβραίων πού είχε έν βία συγκεντρωθεί στή μεγάλη πλατεία. Ο κύκλος μικραίνει βαθμύδoν, συμπίεζει τούτη την πλαδαρή καί αποχαυνωμένη μάζα, την περισφίγγει, σάν σαρδέλλες μέσα σέ κουτί. Τρόμος συνέχει, τρόμος κυριεύει τούτα τά κακόμοιρα κυνηγημένα ζώα. Στις έννέα άντηχει τό σήμα τού συναγερμού: τά συμμαχικά αεροπλάνα υπερίπτανται τίς πόλεως. Ένοστικτωδώς οί 'Εβραίοι ζητούν νά καταφύγουν κάπου. Ο σκοπός πυροβολεί στόν άέρα καί τούς υποχρεώνει νά παραμεινουν επί τόπου. Όταν πέρασε ό κίνδυνος, ένας Γερμανός αξιωματικός, βοηθούμενος από έναν διερμηνέα κάνει προσκλητήριο των οικογενειών. Άμέσως κατόπιν, κλείνουν τούς αιχμαλώτους στό παλαιό φρούριο, κοντά στην πλατεία, μέσα στην πιο άπαίσια στενότητα χώρου. Ο καθείς καλείται, επί ποινή θανάτου, νά αποθέσει μέσα σέ ειδικά προετοιμασμένες βαλίτσες, ό,τι έχει στίς τσέπες του: χαρτονομίσματα, χρυσάφι, ψαλίδια, ξυριστικές λεπίδες, καπνό κ.λπ. Οί Γερμανοί παίρνουν τά κλειδιά των σπιτιών καί άφαιρούν όσα έπιπλα βρίσκουν τίς άρεσκείας των. Οί άπομένεοι τό βγάζουν άμέσως στή δημοπρασία.

Ο διορισμένος δήμαρχος, πού εύρίσκεται επί κεφαλής τού Κερκυραϊκού Δήμου, έκδηλώνει τη χαρά του. Σέ λογύδριο, πού τότε έξεφώνησε, λέγει ανάμεσα σ' άλλα: «Οί μεγάλοι μας φίλοι, οί Γερμανοί, ξεκαθάρισαν τό νησί μας από την εβραϊκή πλεμπάγια. Στό έξής θά μπορούμε νά τρώμε έμείς οί ίδιοι τη συγκομιδή των αγρών μας».

Διακόσιοι περίπου φυγάδες, οί περισσότεροι γυναίκες, κατόρθωσαν νά φύγουν σέ χωριά τού εσωτερικού. Στις 11 'Ιουνίου, φορτώνουν πάνω σέ μαούνες πού τίς σέρνει ένα καΐκι μέ υoτέρ, τριακόσιες γυναίκες. Καί ώ! εϊρωνεία! φροντίζουν νά συνοδεύονται καί από μερικές μoίες, ώστε νά βοηθήσουν εκείνες πού κατά τη διαδρομή ίσως θά κοιποπονούσαν η θά γεννούσαν. Η άποστολή τραβά κατά την ήπειρωτική άκτή, φθάνει στην Ήγουμενίτσα καί από εκεί, μέ φορτηγά, στην Άθήνα.

Στις 14 'Ιουνίου μιά δεύτερη ομάδα, πού περιελάμβανε όλο τον άρρενα εβραϊκό πληθυσμό καί τίς ύπόλοιπες γυναίκες, σποινδάζεται σέ ζευγαρωτές μαούνες, πού τίς έσυρε ένα μηχανά-

‘Από την Κέρκυρα στο ‘Αουσβιτς. ‘Η πορεία του τελευταίου ταξιδιού των ‘Εβραίων της Κέρκυρας

νοκίνητο πλοίο. ‘Η αποστολή κάμει σκάλα στη Λευκάδα. Οι κάτοικοι της νήσου υποδέχονται τούς αιχμαλώτους με αίσθημα βαθιάς συμπόνοιας και εύγενοῦς ἀλληλεγγύης. Προστρέχουν ἀπὸ παντοῦ, φέρνοντας σούπα, ψωμί, ποικίλα τρόφιμα, πολλὰ φρούτα. Οἱ Γερμανοὶ ἐξανίστανται. “Ένας παπὰς πλησιάζει ἔναν αἰχμάλωτο καὶ τοῦ προσφέρει ἕνα τσιγάρο. Γερμανὸς στρατιώτης πού παρακολουθεῖ τὴ σκηνή, πατὰ μὲ τὴ μπότα τοῦ τὸ τσιγάρο, ὑποχρεώνει τὸν ‘Εβραῖο νὰ γονατίσει καὶ ἀφοῦ στή-

ριξε τὸ πιστόλι τοῦ στὸ σβέρκο τοῦ, τὸν σκοτώνει.

Οἱ ἐξόριστοι παραμένουν δύο μέρες στὴ Λευκάδα. Στὴν Πάτρα, ὁ ‘Ερυθρὸς Σταυρὸς τοὺς ἐφοδιάζει μὲ τρόφιμα καὶ φάρμακα. “Ένα μικρὸ πλοῖο τοὺς μεταφέρει στὸν Πειραιᾶ. Μόλις ἀποβιβάζονται, δέρονται ἀγριότατα ἀπὸ τὰ SS μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι δὲν ἀπεκαλύφθηκαν ὅσο θὰ ‘πρεπε γρήγορα στοὺς — ἐν πολιτικῇ περιβολῇ — Γερμανοὺς ἀξιωματικούς. Τούς ἀφαιροῦν συστηματικὰ κάθε τί πού ἀκόμη ὑπῆρχε κρυμμένο στὶς τσέπες τῶν. Τούς κρατοῦν μερικὲς μέρες στὸ Χαϊδάρι. Στὶς 20 ‘Ιουνίου, φορτώνονται στὸ σταθμὸ Λαρίσης, σὲ βρωμερὰ βαγόνια γιὰ κτήνη, ὡς καὶ ἐβδομήντα άτομα σὲ κάθε δχημα. Στούς χιλίους ὀκτακοσίους Κερκυραίους προστίθενται κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες φρικτὲς συνθήκες, οἱ ‘Εβραῖοι αἰχμάλωτοι πού ἦσαν ἐγκλειστοὶ στὸ Χαϊδάρι. ‘Ο ἀριθμὸς τῶν ἀνήρχετο τότε σὲ 575 άτομα. Γιὰ μοναδικὸ ἐφόδιο, ἐρριξαν στοὺς ἀναχωροῦντας μερικὰ δεμάτια κρομμύδια καὶ τεύτλα. Οὔτε κὰν νερὸ.

‘Η ἀποστολὴ φθάνει στὸ ‘Αουσβιτς, στὶς 29 ‘Ιουνίου, στὶς 11.30 τὸ βράδυ. Μόλις κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ τραῖνο, ἀρχίζει ἀμέσως ἡ διαλογή: Ρωτοῦν τὸν καθένα: ἡλικία, ἐπάγγελμα. Οἱ Γερμανοὶ χρειάζονται ἐργατικὰ χέρια καὶ θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ ἀνθρώπινο ὕλικό. Δὲν στέλνουν πιά τοὺς αἰχμαλώτους τῶν, μὲ κλειστὰ μάτια, στὰ κρεματόρια, ἐξαιρώντας πού καὶ πού, στὴν τύχη κάποιες μονάδες. Διακόσιοι Κερκυραῖοι στέλνονται στὸ ἀπολυμαντήριό κι ἀπὸ κεῖ στὰ ἐργοστάσια, στοὺς δρόμους κ.λπ. Χίλιοι ἐξακόσιοι τραβοῦν κατ’ εὐθείαν γιὰ τὰ κρεματόρια. ‘Η ὁμάδα τῶν ‘Ελλήνων ‘Εβραίων, πού τότε ὑπερετοῦσε στοὺς φούρνους, τὸ λεγόμενο Σόντερ Κομμάντο, δὲν ἀγγίξε τὰ πτώματα τῶν Κερκυραίων, οὔτε καὶ τὰ διάφορα ἀντικείμενα πού ἔμεναν ἀκόμη κρυμμένα. ‘Ηταν κάτι σὰν ταμπού, πού τοὺς ἐνέπνεε ἕνα πραγματικὸ αἶσθημα ἱερᾶς φρίκης.

Οἱ Κερκυραῖοι πού ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν Πολωνία, ἀφηγοῦνται πῶς σὲ δεδομένη στιγμή, καμιά ἑκατοστὴ ἀπ’ ὅσους ὀποτελοῦσαν μέρος τῆς φάλαγγας τῶν ἐργαζομένων, ἐπελέγησαν γιὰ τὸ κρεματόριο. Σ’ αὐτοὺς προστέθη μιά ὁμάδα Τσιγγάνων, πού εἶχαν κι αὐτοὶ τὴν ἴδια τύχη. “Ολοι τοῦτοι οἱ κολασμένοι βάζαν μὲ τάξη, τραγουδώντας, πρὸς τὶς αἰθούσες τῶν ἀερρίων. “Ολοι γνῶριζαν τί ἀκριβῶς τοὺς περίμενε, καὶ δὶχως δυνατὴ ἀντίσταση, ὑποτάσσονταν στὴ μοίρα τῶν. Ξάφνου, οἱ φύλακες παίρνουν μιά ἀντίθετη διαταγή. Στροφή. “Ολοι πίσω στὸ στρατόπεδο.

‘Απὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ραββίνου Μικαὲλ Μόλχο καὶ ‘Ιωσήφ Νεχαμά «In Memoriam», “Έκδοση ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσπίνης, 1974, ἐλληνικὴ ἀπόδοση Γεώργιος Κ. Ζωγραφάκης.

«Ο ΕΙΔΙΚΟΣ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Πολ. 4/4 ‘Αριθ. 2598/44

‘Αντίγραφον νὰ σταλεῖ πρὸς τὸν πρεσβευτὴν
κ. Νωμπάχερ ἀπ’ εὐθείας εἰς Βελιγράδιον.
28 ‘Ιουνίου 1944

ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

‘Αφορὰ: ‘Εβραῖοι ἐν ‘Ελλάδι

ΒΕΡΟΛΙΝΟΝ

Κατὰ μίαν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ‘Ασφαλείας, ἡ τελευταία μεταφορὰ ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐκποτίσεως δλων τῶν ‘Ελλήνων ‘Εβραίων ἐξ ‘Ελλάδος ἐγένετο τὴν 21ην τρέχοντος μηνός. Δι’ αὐτῆς μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ραῖχ ὄνω τῶν 2000 ‘Εβραῖοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 1.900 καταγόναται ἐκ Κερκύρας. Οἱ ἐσχάτως ἐπίσης συλληφθέντες ‘Ελληνες ‘Εβραῖοι τῆς Κρήτης — μερικαὶ ἑκατοντάδες — ἀπωλέσθησαν καθ’ ὁδὸν ἐκ Κρήτης πρὸς τὴν ἡπειρωτικὴν ‘Ελλάδα συνεπεία ἐνεργείας τοῦ ἐχθροῦ.

‘Ο εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ ‘Υπουργείου ‘Εξωτερικῶν διὰ τὴν Νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην ἐν Βελιγραδίῳ, θὰ λάβει ἀντίγραφον τοῦ παρόντος χωριστά.

G.TR. ‘Εκπροσωπεύων.

‘Επίσημο Γερμανικὸ “Εγγραφο.

Σ.Π.Κ. ‘Ενεπεκίδη, «Οἱ διωγμοὶ τῶν ‘Εβραίων ἐν ‘Ελλάδι», (1941 - 1944), ‘Εκδόσεις Παπαζήση, ‘Αθήνα 1969, σελ. 16.

«Θά πάω μέ τούς 'Εβραίους καί θά μοιραστώ τή μοίρα τους»

Στή Ζάκυνθο τόσο ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος ὡς καί ὁ Δήμαρχος Λουκάς Καρρέρ ἀρνήθηκαν νά ὑπακούσουν τή διαταγή τῆς Γκεστάπο γιά τή συγκέντρωση ὅλων τῶν 257 'Εβραίων τοῦ νησιοῦ καί τήν ἐπιβίωσή τους στό πλοῖο πού μετέφερε τούς 'Εβραίους τῆς Κέρκυρας.

«'Αν ἐκτελεσθεῖ ἡ ἐκτόπιση», διακήρυξε ὁ Μητροπολίτης, «Θά πάω μέ τούς 'Εβραίους καί θά μοιρασθῶ τή μοίρα τους». Ἀμέσως μετά οἱ 'Εβραῖοι φυγαδεύθηκαν σέ ἀπομακρυσμένα χωριά τοῦ νησιοῦ. Ἔτσι διασώθηκαν ὅλοι οἱ 'Εβραῖοι τῆς Ζακύνθου.

Σχετικά μέ τά παραπάνω γεγονότα ἡ «Καθημερινή» (8.11.1978) ἐγραψε:

«Τόν κατάλογο τῶν 'Εβραίων τοῦ νησιοῦ εἶχε ζητήσει ἀπό τόν δήμαρχο Ζακύνθου ὁ Γερμανός φρούραρχος. Κι ἐκεῖνος μέ γνήσια ἐπτανησιώτικη δπλωματία τοῦ χάρισε ἕνα παλιό χρυσό δαχτυλίδι — ἔθιμο παλιάς φιλοξενίας — καί τοῦ εἶπε πῶς οἱ 'Εβραῖοι εἶναι γραμμένοι στό δημοτολόγιό του σάν ὅλους τούς ἄλλους δημότες. Καί πῶς δέν εἶναι σέ θέση νά τοῦ δώσει τέτοιο χαρτί. Τήν ἐπομένη, στό πλευρό τοῦ δημάρχου βρέθηκε κι ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος. Μαζί πήγαν στό Γερμανό. Καί μαζί του παρέδωσαν πράγματι ἕνα ἐγγραφο. "Ὅταν ὁμως τό ἄνοιξε, εἶδε πῶς ἦταν γραμμένα μέσα μόνο δύο ὀνόματα. Τά δικά τους..."»

Στήν ἴδια ἐφημερίδα (9/1/1978) ἀναφέρεται: «Σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅπως καί σέ πολλά τῆς Εὐρώπης, οἱ 'Εβραῖοι ζοῦσαν σέ δικές τους συνοικίες, πού τίς περισ-

Ὁ τότε δήμαρχος Ζακύνθου κ. Λ. Καρρέρ λαμβάνων ἀπό τόν ἐν Ἑλλάδι πρέσβη τοῦ Ἰσραήλ κ. Ν. Γιαίε τιμητικό δῖπλωμα, τό ὁποῖο τοῦ ἀπενεμήθει ἀπό τά Yad Vashem (1978).

σότερες φορές σημειώνονταν μέ σαφῆ «ὅρια» δέν εἶχαν πάψει νά υπάρχουν. "Ὅπως καί κάθε εἶδους διάκριση. Ἀποφασιστικό ρόλο στή δημιουργία αὐτοῦ τοῦ σεβασμοῦ στά ἀνθρώπινα δικαιώματα ἐπαίξε ὁχι μόνο ἡ παράδοση φιλελευθερισμοῦ τῶν Ἑπτανησίων, ἀλλά καί ἕνα νεανικό γλῆντι τοῦ ποιητοῦ Οὕγγου Φώσκολου, πού μαζί μέ ἄλλους Ζακυνθινούς νέους, πῆγε ἕνα βράδυ καί κατέστρεψε τά χαρακτηριστικά ὁρόσημα τῆς συνοικίας τῶν 'Εβραίων. Ἀπό τότε, ἡ ἐπιθυμία του νά μήν υπάρχουν διακρίσεις θρησκευτικές, ἀποτέλεσε γιά τούς συντοπίτες του ἄγραφο νόμο».

ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΚΡΗΤΗΣ

Στίς 21 Μαΐου 1944, ἡ Γκεστάπο συνέλαβε ὅλους τούς 260 'Εβραίους τῶν Χανίων καί πέντε 'Εβραϊκές οἰκογένειες ἀπό τόν Ρέθυμνο. Στίς 4 Ἰουνίου μεταφέρθηκαν στό Ἡράκλειο καί δύο μέρες ἀργότερα ἐπιβίβασθηκαν ἐπὶ πλοῖο, μαζί μέ ἄλλους 400 Ἕλληνες Χριστιανούς καί 300 Ἱταλούς αἰχμαλώτους πολέμου. Τό πλοῖο βυθίστηκε αὐτανδρὸ 120 μίλια βόρεια ἀπὸ τήν Κρήτη, κοντά στή νήσο Φολέγανδρο. Ὅλοι οἱ μεταφερόμενοι πνίγηκαν.

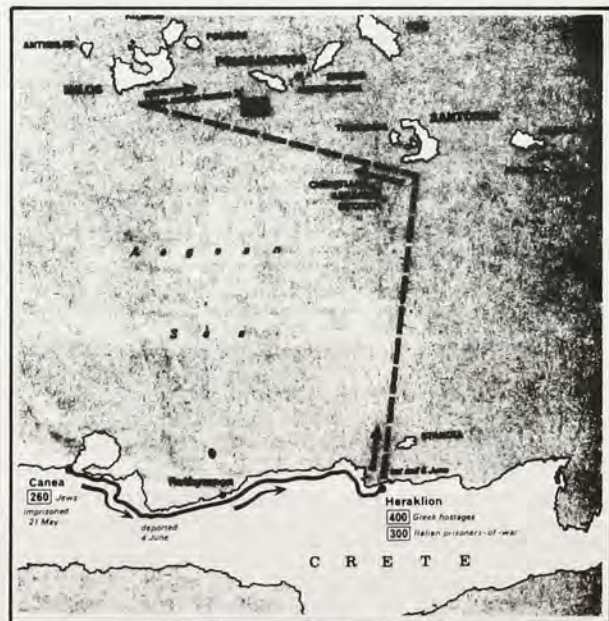
Ἀπὸ τήν Κρήτη μόνο 7 'Εβραῖοι διασώθηκαν κρυπτόμενοι.

ΡΕΘΥΜΝΟ

Τίς παραμονές τοῦ Β' Παγκόσμιου πολέμου ἡ Κοινότητα μειώθηκε σέ 400 περίπου άτομα. Ὅταν οἱ ναζί κατέλαβαν τήν Ἑλλάδα, τό 1941, πολλοί 'Εβραῖοι διέφυγαν στήν Κρήτη, ἡ ὁποία λίγο ἀργότερα καταλήφθηκε κι αὐτή ἀπὸ τούς ναζί. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1944 οἱ 'Εβραῖοι τῶν Χανίων μεταφέρθηκαν στό Ἡράκλειο καί ὑποχρεώθηκαν νά ἐπιβιβασθοῦν, στίς 6 Ἰουνίου, σ' ἕνα καράβι μαζί μέ ἄλλους 400 Ἕλληνες Χριστιανούς ὁμήρους. Ὅταν τό καράβι βγήκε στό ἄνοικτά, τό γερμανικό πλήρωμα ἀπεχώρησε καί τό πλοῖο βυθίστηκε μέ ὅλους τούς ἐπιβάτες. Μόνο ἐφτά 'Εβραῖοι τῆς Κρήτης ἐπέζησαν ἀπὸ τό Ὀλοκαύτωμα...

Στοιχεῖα ἀπὸ τήν ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica» τ. 5 σελ. 1.088).

Περὶ τῶν 'Εβραίων τῆς Κρήτης βλέπε καί στό Σημεῖωμα περὶ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Κερκύρας.

Ὁ πνιγμός τῶν 'Εβραίων τῆς Κρήτης ἐξω ἀπὸ τήν Φολέγανδρο

Ενώ ο σοβιετικός στρατός εισήρχετο στο Μαϊντάνεκ και τὰ "Ες - "Ες επιτάχυναν την εκκένωση του στρατοπέδου "Αουσβιτς, συνεχίζοντο οι έκτοπισεις "Εβραίων από απομακρυσμένες περιοχές. Μεταξύ των τελευταίων αποστολών που έφθασαν στο "Αουσβιτς, τον Ιούλιο του 1944, ήταν και οι 1.700 "Εβραίοι της Ρόδου. Στην ίδια αποστολή συμπεριλήφθηκαν και οι 120 "Εβραίοι της Κω.

Μεταφέρθηκαν ατμοπλοϊκώς στη Θεσσαλονίκη και από εκεί σιδηροδρομικώς, συνέχισαν τό ταξίδι προς τούς θαλάμους αερίων του "Αουσβιτς.

ΡΟΔΟΣ

«Τό 1912 μετά τούς Βαλκανικούς πολέμους η Ρόδος, όπως και άλλα νησιά της Δωδεκανήσου, περιήλθε υπό Ιταλική κυριαρχία. Τότε υπήρχαν στη νήσο περί τούς 4.500 "Εβραίοι, ενώ αρκετοί "Ιταλοί "Εβραίοι ήλθαν και εγκατεστάθηκαν στο νησί. Τό 1927 ιδρύθηκε ένα Ιταλικό ραββινικό σεμινάριο, που παρέμεινε εν λειτουργία μέχρι τό 1938, όταν έγινε η διακήρυξη των φασιστικών φυλετικών νόμων. Την ίδια εποχή εξεδιώχθησαν 103 "Εβραϊκές οικογένειες που είχαν έλθει από την "Ηπειρωτική "Ελλάδα, τη Βουλγαρία και την Τουρκία μετά τό 1919. Οι περισσότεροι από αυτούς διέφυγαν στην Ταγγέρη. Λίγο αργότερα αρκετοί Ροδίτες "Εβραίοι διέφυγαν στο (τότε) Βελγικό Κογκό και τη Ροδεσία.

Μετά τη συνθηκολόγηση της "Ιταλίας μέ τούς συμμάχους τό 1943, οι Γερμανοί κατέλαβαν τη Ρόδο και στις 24 Ιουλίου του 1944 έστειλαν γιά τό "Αουσβιτς όλους τούς 1.700 έναπομεινάντας "Εβραίους. Μόνο 161 άτομα διεσώθησαν. Τό 1947 όταν η Ρόδος ενώθηκε μέ την μητέρα "Ελλάδα, ζούσαν εκεί περί τούς 50 "Εβραίους ενώ σήμερα διαβιούν εκεί περί τούς 35».

(Από την "Εγκυκλοπαίδεια "Judaica", τόμος 14 σελ. 147).

Οί "Εβραίοι της Ρόδου

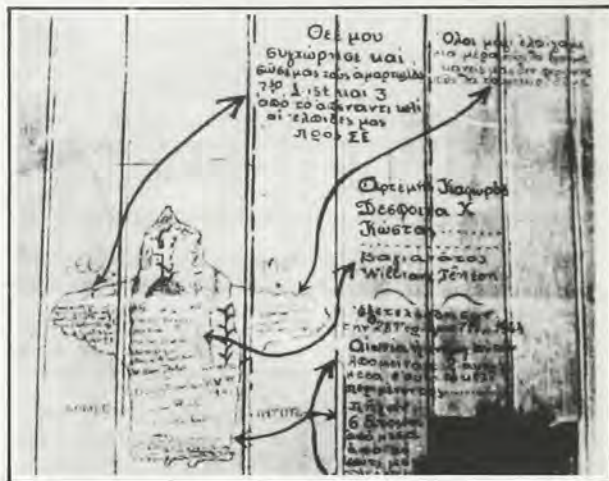
«Μετά τη συνθηκολόγηση της "Ιταλίας και όταν οι Γερμανοί κατάλαβαν τη Ρόδο, ο άρχηγός των "Ες - "Ες στρατηγός Σιμάνα, έστειλε στο όμορφο νησί τούς αξιωματικούς του Μπρούγκερ και Λίντεμαν μαζί μέ μία ομάδα ειδικευμένων στην έκτίμηση του χρυσού και των πολυτίμων λίθων. Οι Γερμανοί "Ες - "Ες, άφου άπογύμνωσαν τούς "Ισραηλίτες της Ρόδου από κάθε είδος αξία, τούς "φόρτωσαν» σέ πλοία και τούς μετέφεραν στον Πειραιά, γιά νά κλειστούν, εν συνεχεία, στο Χαϊδάρι».

(Από τό άρθρο του Σ. "Αστεριάδη, «Χαϊδάρι: Τό κολαστήριο των "Εβραίων της Ρόδου», περιοδικό «Χρονικά», "Απρίλιος 1979).

‘Ο δήμος Ρόδου τίμησε την μνήμη των "Εβραίων μαρτύρων

Η"Ισραηλιτική Κοινότητα Ρόδου ήταν μία από τίς αρχαιότερες και μεγαλύτερες κοινότητες του ελληνικού αρχιπελάγους, που αριθμούσε 4.000 και πλέον άτομα.

Τό 1938 τέθηκε εν ισχύει ο Ιταλικός νόμος «Περί μέτρων προστασίας της Ιταλικής φυλής». Τόν Νοέμβριο του ίδιου χρόνου άρχισε η διαφυγή "Ισραηλιτών στο έξωτερικό, εξαιτίας των διοικητικών και οικονομικών μέ-

Μία μαρτυρία από τό Χαϊδάρι. Λέξεις και φράσεις που μαρτυρούν όλο τό δράμα των κρατουμένων. Είχαν γραφεί στο έσωτερικό κάποιου κελλιού.

τρων που έλήφθησαν είς βάρος τους. Δύο χιλιάδες και πλέον "Ισραηλίτες από την Ρόδο και την Κω εγκατεστάθηκαν σέ διάφορες χώρες, κυρίως δέ στη Νότιο "Αμερική και την Νότιο "Αφρική.

"Όλοι οι έναπομεινάντες "Εβραίοι συνελήφθησαν από τούς Γερμανούς τό 1944 και έκτοπισθηκαν στο "Αουσβιτς.

Μιά από τίς πρώτες ενέργειες του Δημοτικού Συμβουλίου της Ρόδου τά 1946 επί δημαρχίας κ. Γαβριήλ Χαρίτου, ήταν η έκδοση ψηφίσματος στη μνήμη των εξοντωθέντων "Ισραηλιτών. Τό ψηφισμα του Δημοτικού Συμβουλίου Ρόδου έχει ως έξης:

«Τό Διοικητικό Συμβούλιο Ρόδου αποφασίζει όπως η μέν πρώτη πλατεία Πρίγκηπος μετονομασθεί είς «πλατεία "Εβραίων Μαρτύρων» είς μνήμη των Ροδίων "Εβραίων οίτινες εύρον οίκτρόν θάνατον είς τά γερμανικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως κατά τον τελευταίο πόλεμο, η δέ εν τη "Εβραϊκή συνοικία όδός ήτις παραμένει είσέτι δνευ όνομασίας μετονομασθεί είς όδό Γαβριήλ Σολομών "Αλχαδέφ η όδός "Ιωσήφ Νοτρίκα κατά προτίμησιν της "Εβραϊκής Κοινότητας».

"Εφημερίδα «"Εβραϊκή "Εστία» 16.7.1948

Από την Ρόδο στο "Αουσβιτς — Μπούχενβαλντ

«Κατά τον πόλεμο του 1940 στην Κοινότητα Βόλου ήταν επιστρατευμένα 71 μέλη που υπηρετούσαν στον Στρατό, Ναυτικό και Ύεροπορία, ενώ άλλοι υπηρετούσαν στην παθητική Ύεράμυνα και την Ύγειονομική Ύπηρεσία (νοσοκόμοι κ.λπ.). Σ' αυτή την περίοδο η Κοινότητα είχε 1 νεκρό (τόν Ύνσέλλο Μουρτζούκο που έπεσε ήρωικά κατά τις μάχες με τους Ύταλούς), 2 ανάπηρους, 5 τραυματίες και 3 αιχμαλώτους.

ΎΗ άπογραφή του 1943 — πριν από τον διωγμό — δείχνει 900 μέλη, με αναλογία προσφύγων από την Μακεδονία και Θράκη έξ αίτίας της βουλγαρικής κατοχής. Αύτη η μείωση των μελών όφείλεται στις άθροδες αναχωρήσεις, κυρίως των εύπόρων μελών, πρός την ΎΑθήνα και άλλου, ύστερα από τά δραματικά γεγονότα της Θεσσαλονίκης.

ΎΟ διωγμός των ΎΙσραηλιτών του Βόλου διατάχθηκε από τις άρχές Κατοχής τόν Σεπτέμβριο 1943. Οι ΎΙσραηλίτες του Βόλου είχαν την προστασία και την συμπαράσταση των ΎΕλλήνων Χριστιανών που με άνθρωπιστικά αισθήματα αλλά και με κίνδυνο της ζωής τους τούς έδωσαν καταφύγιο στά σπίτια τους, στά χωριά του Πηλίου και στό έσωτερικό της Θεσσαλίας.

ΎΙδιαίτερα στό σημείο αυτό πρέπει νά έξαρθεί ή συμβολή του όιοιδίμου Μητροπολίτου ΎΙωακείμ, ό όποιος συμπαρεσάθη, καθώς και των άστυνομικών άρχών που έξέδωσαν άθροως ταυτότητες, που παρουσίαζαν τούς ΎΙσραηλίτες ως Χριστιανούς.

ΎΑμέσως μετά την άπελευθέρωση, τό 1944, άρχισε ή έπιστροφή των ΎΙσραηλιτών του Βόλου, μετά από 14 μήνες διωγμών και ταλαιπωριών που στοίχισαν τή ζωή σέ 117 συλληφθέντες που έξοντώθηκαν στά στρατόπεδα της Γερμανίας, 2 νεκρούς στην αντίσταση, 5 που σκοτώθηκαν κατά τις έπιχειρήσεις των Γερμανών στά χωριά, 7 που έκτελεστήκαν μέσα στό Βόλο και 8 που πέθαναν από την έλλειψη ίατροφαρμακευτικής περιθάλψεως και από την πείνα».

(Ύπό όφιέρωμα στην ΎΙσραηλιτική Κοινότητα Βόλου, περιοδικό «Χρονικά», Ύανουάριος 1980).

ΎΟ άπολογισμός της Κατοχής

Μετά την άποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων της κατοχής, όλος ό κόσμος άνάσανε με άνακούφιση. Οι διωγμένοι ΎΕβραίοι γύρισαν στά σπίτια τους και στις δουλειές τους και ή ζωή πήρε σιγά-σιγά, την παλιά όψη της. ΎΑπό τούς 135 έκτοπισμένους, οι 130 κατακρεουργή-

Πριν από χρόνια, παιδική γιορτή Πουρίμ στη Λέσχη Βόλου

ΎΗ παλιά Συναγωγή Βόλου που καταστράφηκε

θηκαν άπάνθρωπα στό Μπιρκενάου της Πολωνίας και οι άλλοι 5 επέστρεψαν στό Βόλο. Χάρη στην έξυπνάδα, στην τόλμη και στην άυτοθυσία του άρχιραββίνου της Μ.Σ. Πέσαχ ή έβραϊκή παροικία του Βόλου είχε τά πιά λίγα θύματα, συγκριτικά με τις άλλες Θεσσαλικές έβραϊκές κοινότητες. ΎΗ κοινότητά μας, δηλ. από τά 1.200 μέλη της, που είχε με την έναρξη του διωγμού, έχασε 130 άτομα, ήτοι ποσοστό άπώλειών 10,8%.

ΎΟ Πέσαχ, που είχε χάσει από κατάθλιψη τή γυναίκα του Σάρα στις 22 - 10 - 1944, κατεστραμμένος οικονομικά από την κατοχή και από τούς σεισμούς του 1955, πέθανε στη Θεσσαλονίκη στις 13 - 11 - 1955 και θάφτηκε στά ΎΙεροσόλυμα, στό «Λόφο των Σοφών», με δαπάνες του ΎΙσραήλ.

Θά κλείσουμε τό Ιστόρημά μας αύτό, με την έπιστολή του άρχιεπισκόπου της ΎΑθήνας, που έπισφραγίζει τά όσα άναφέραμε.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΎΕν ΎΑθήναις της 7 ΎΙουλίου 1949

Τώ Σοφολογιώττω ΎΑρχιραββίνω Βόλου
Κυρίω Μωυσή Συμεών Πέσαχ
Βόλου

Μετά πολλής χαράς και άγάπης διεξήλθομεν τό ύπ' άριθμ. 1225 ε.ε. γράμμα της ύμετέρας Σοφολογιότητος, δι' ου αύτη εύηρεστήθη, Ύνα θερμάς άπευθύνη ήμίν συγχαρητηρίους εύχάς και προσρήσεις επί τή άναρρήσει ήμών εύδοκία του Παναγάθου, εις τόν ΎΑρχιεπισκοπικόν θρόνον ΎΑθηνών και πάσης ΎΕλλάδος, πολλήν δ' έξ αύτών ήρήσθημεν την ενίσχυσιν πρός συνέχισιν της ποιμαντορικής ήμών δράσεως και από της εράς και θεοφρουρήτου ταύτης σκοπιάς, εις ήν έταξεν ήμās του Κυρίου ή Χάρις.

ΎΕμνήσθημεν, έκ της άναγνώσεως της ύμετέρας έπιστολής των κοινών άγώνων και των κινδύνων κατά τούς σκοτεινούς χρόνους της έχθρικης Κατοχής και έν πόνω ψυχής άνελογίσθημεν τό φρικτόν μαρτύριον του άδελφου έλληνοεβραϊκού στοιχείου της χώρας, ότε άμείλικτος και έξοντωτική ή κακουργία του κατακτητού έστρέφeto κατ' αύτου και της έλληνικής πατρίδος. Πάν ό,τι ύπέρ αύτου έπράξαμεν κατά τās τραγικάς εκείνας στιγ-

μάς, άψηφούντες ολονόηποτε κίνδυνον, είτε ήμεις είτε οι έκασταχοΰ Σεβασμώτατοι 'Ιεράρχαι καί ή ελληνική έκκλησία έν γένει ήτο έκτέλεσις καθήκοντος, ου μόνον έπιβαλλομένου έκ της συναισθησεως της ανάγκης προς παροχήν βοηθείας εις πάσχοντας συνανθρώπους, άλλ' έχοντος κυρίως ως κίνητρον την ειλικρινή αγάπην προς κινδυνεύοντας αδελφούς, τέκνα προσφιλή της αύτης Μητρός 'Ελλάδος, άποτελούντα αναπόσπαστον τμήμα του λαού της, άτινα πάντοτε προθύμως καί ενεργώς προσφέρουσι την πολύτιμον συμβολήν αύτων προς δόξαν καί ευημερίαν της φιλάτης Πατρίδος, εις ουδέν ύπολειπόμενα καί κοινούς λογιζόμενα τους άγώνας καί τας θυσίας καί μετ' αύταπαρνήσεως, εις αύτάς συμμετέχοντα.

Εύχαριστούντες όθεν θερμώς τη ύμετέρα φίλη Σοφολογιοτήτι, επί τη έκδηλώσει των προς ήμάς αγαθών καί φιλοφρόνων αισθημάτων, εύχόμεθα από καρδίας όπως ό "Υψιστος κατευθύνει τά διαβήματα αύτης κατά τό Θεϊον Του θέλημα, διαφυλάττων αύτήν έν υγεία καί πάν αγαθόν χαριζόμενος αύτή τε καί τώ αδελφώ καί λίαν ήμιν αγαπητώ Ισραηλιτικώ κόσμω της 'Ελλάδος.

'Επί τούτοις διατελούμεν μετ' αγάπης βαθείας

'Ο 'Αθηνών Σπυρίδων

(Από άρθρο Δ. 'Ερανιστή, "Η αντίσταση των 'Εβραίων του Βόλου κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1943 - 1944)", περιοδικό "Χρονικά", Νοέμβριος 1982).

—ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ — ΠΑΤΡΩΝ—

Στις 15 Μαρτίου 1944 οι Γερμανικές άρχες ξεκίνησαν μία συστηματική αναζήτηση 10.000 'Εβραίων που δεν είχαν ακόμη συλληφθεί. Οι μισοί από αυτούς κατόρθωσαν να διαφύγουν στα βουνά, όπου βρήκαν καταφύγιο στα χωριά ή προσχώρησαν στις 'Ελληνικές ανταρτικές ομάδες. 'Ορισμένοι διέπλευσαν τό Αιγαίο προς την ουδέτερη Τουρκία. Πολλοί 'Εβραίοι διασώθηκαν χωρίς στις οδηγίες του 'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, ό οποίος ζήτησε άπό όλα τά μοναστήρια καί τους κατοίκους της ύπαιθρου να παράσχουν καταφύγιο στους 'Εβραίους που κτυπούσαν την πόρτα τους. Περισσότεροι από 5.000 'Εβραίοι, όμως, δεν απέφυγαν τη σύλληψη, καί τελικά έκτοπίσθηκαν στο 'Αουσβιτς.

Οι άστερίσκοι στο Χάρτη σημειώνουν περιοχές όπου 'Εβραίοι έδρασαν με την 'Ελληνική αντίσταση.

Οιερολόγος Νασεχών των Πατρών ύπενθυμίζει έν παρόδω καί τους 'Εβραίους της πελοποννησιακής πρωτεύουσής. Διά τας Πάτρας καί τό 'Αγρίνιον ανήρχετο ό αριθμός των 'Εβραίων, κατά τας δηλώσεις της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας, προπολεμικώς εις 265, έκ των οποίων επέζησαν 152. Τόν σχετικώς ύψηλόν αριθμόν των επιβιωσάντων δικαιολογεί καί τό έγγραφον του έν Πάτραις Γερμανού Προξένου. Γράφει την 23ην 'Οκτωβρίου 1943 προς την έν 'Αθήναις Γερμανικήν Πρεσβείαν:

«Έχω την τιμήν νά αναφέρω εύσεβάστως ότι μετά την δημοσίευσιν εις τόν έδω τύπον περί της ύποχρεωτικής καταγραφής των 'Εβραίων εξηφανίσθησαν ούτοι. Λέγεται ότι ανέβηκαν στα βουνά».

Είναι χαρακτηριστικόν, ότι τό μωραϊτικόν άρματωλικόν παρέσυρε καί τους υιούς του 'Ισραήλ. Αυτό ύπήρξε καί ή σωτηρία διά τους περισσότερους. Όσοι έμειναν εις την πόλιν ή συνελήφθησαν ή έπρεπε νά γυρίζουν περίφοβοι μέ ελληνικά όνόματα. Αυτό μάς πληροφορεί άλλο σύντομον έγγραφον του έν Πάτραις Γερμανού προξένου. 'Α-

ναφέρει προς τόν πρεσβευτήν του την 19ην 'Ιουνίου 1944: «Μοί άνεκοινώθη έξ άξιοπίστου πλευράς, ότι εις την επί της οδού Δωδώνης αρ. 14 οικίαν διαμένει ένας 'Εβραίος έκ Θεσσαλονίκης, ό οποίος φέρει αύτήν την στιγμήν τό όνομα Σπύρος Ρεκανάκης. Διά νά παραπλανήση τας γερμανικάς άρχας προσέλαβε ψευδώς τό ελληνικόν αυτό όνομα. 'Επαφίεται εις ύμάς νά γνωστοποιήσετε τούτο εις τας γερμανικάς στρατιωτικάς άρχας».

(Π.Κ. 'Ενεπεκίδη, «Οι διωγμοί των 'Εβραίων έν 'Ελλάδι (1941-44)». 'Εκδόσεις Παπαζήση, 'Αθήνα 1969, σελ. 126

ΠΑΤΡΑ: Κατά τόν πόλεμο της 'Ανεξαρτησίας της 'Ελλάδας (1821-1829) ή 'Ισραηλιτική Κοινότητα Πατρών έπαψε νά ύπάρχει' Ξαναϊδρύθηκε τό 1905. Τό 1940, λίγο πριν άπό τη γερμανική κατοχή, ζούσαν στην Πάτρα 337 'Εβραίοι. Τό 1947, 152 διασωθέντες 'Εβραίοι επέστρεψαν στη γενέτειρα πόλη τους. Σήμερα, ύπάρχουν μόνο δύο έβραϊκές οικογένειες».

(R. Dalven, «Γιάννενα: Μιά Ρωμανιότικη ή Ρωμείκη Κοινότητα», περιοδικό "Χρονικά", Μάρτιος 1979)

**ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΤΟΧΩΝ ΒΡΑΒΕΙΟΥ
«ΔΙΚΑΙΟΙ ΤΩΝ ΕΘΝΩΝ»**

ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΓΙΑΝΤ-ΒΑΣΕΜ

1. Ἀδελφή Ἑλένη Κάπαρη — ΜΔΔ
2. Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός — ΜΔΔ
3. Ἄγγελος Ἑβερτ — ΜΔΔ
4. Μιχαήλ Γλύκας — ΜΔΔ
5. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος — ΜΔΔ
6. Μαρία Χολύβα — ΜΔΔ
7. Ἀριστείδης Κεστεκίδης — ΜΔΔ
8. Κλεοπάτρα Μίνου — ΜΔΔ
9. Βασίλειος Κρασίτης — Δ
10. Χρῖστος Παπαστεργίου — ΔΔ
11. Ὁρέστης Πασχαλίδης — ΔΔ
12. Εἰρήνη Τυπάλδου — ΜΔΔ
13. Δημήτριος Βλαστάρης — ΜΔΔ
14. Δημήτριος Βρανόπουλος — ΜΔΔ
15. Ἡλίας καί Πόπη Γιαννοπούλου — ΜΔΔ
16. Πέτρος καί Εἰρήνη Ζωγράφου — ΜΔΔ
17. Μανώλης Πετράκης — ΜΔΔ
18. Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος — ΜΔΔ
19. Λουκάς Καρρέρ — ΜΔΔ
20. Μιχαήλ Σκουλάτος — ΜΔΔ
21. Ἀθανάσιος καί Βασιλική Κεφαλᾶ — Δ
22. Δρ. Γεώργιος Κηλαϊδότης — ΜΔΔ
23. Στέφανος καί Μανταλένα Κορφιᾶτη — ΜΔΔ
24. Δρ. Πᾶνος Μαχαίρας — ΜΔΔ
25. Γεώργιος καί Μανταλένα Μιτζελώτης — ΜΔΔ

Σημείωση: Οἱ κάτοχοι τοῦ Βραβείου εἶναι, σ' ὁλόκληρο τόν κόσμον, ἄτομα πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραῖους νά σωθοῦν ἀπό τοὺς Ναζί. Τό «Δέντρο» σημαίνει ὅτι ἔχει φυτευθεῖ μέ τό ὄνομά τους δέντρο, τό ΜΔΔ = Μετάλλιο, Δέντρο καί Τιμητικό Δίπλωμα, ΔΔ = Δέντρο καί Τιμητικό Δίπλωμα Δ = Τιμητικό Δίπλωμα.

Κείμενα

ΓΙΑ ΤΟΝ ΔΙΩΓΜΟ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

Τό ιστορικό διάβημα τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καί τοῦ πνευματικοῦ κόσμου

«**Ο** ἱεράρχες τῆς Ἑλλάδος, στρατηγέ Στρόπ, δέν τουφεκίζονται, ἀπαγχονίζονται. Σᾶς παρακαλῶ νά σεβασθῆτε αὐτή τήν παράδοσιν...»

Αὕτη ἦταν ἡ ὑπερήφανη, συντριπτική ἀπάντησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ πρὸς τὸν στρατηγὸ τῶν Ναζί Στρόπ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπειλῆσε μέ τουφεκισμό, ἐξ αἰτίας τῆς παρακάτω ἐγγράφῃ διαμαρτυρίας γιὰ τοὺς διωγμούς τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς τὸν Κύριον
ΚΩΝ/ΝΟΝ ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ
Πρόεδρον Κυβερνήσεως
ΕΝΤΑΥΘΑ

Κύριε Πρόεδρε,

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐπληροφορεῖτο κατ' αὐτάς, μετ' εὐλόγου ἐκπλήξεως καὶ ὀδύνης, ὅτι αἱ Γερμανικαὶ Ἀρχαὶ κατοχῆς ἤρξαντο ἐφαρμόζουσαι ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸ μέτρον τῆς βαθμιαίας ἐκτοπίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἔξω τῶν ὁρίων τῆς χώρας καὶ ὅτι αἱ πρῶται ὁμάδες τῶν ἐκτοπιζομένων εὐρίσκονται ἤδη καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Πολωνίαν. Ἡ δὲ ὀδὺν αὕτη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπῆρξε κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον βαθυτέρα καθ' ὅσον:

1) Κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ὄρων τῆς ἀνακωχῆς, πάντες οἱ Ἕλληνες πολῖται ἐμελλον νά τύχουν τῆς αὐτῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τῶν ἀρχῶν Κατοχῆς, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκευματος.

2) Οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλίται, οὐ μόνον ἀνεδεῖχθησαν πολῦτιμοι συντελεσταὶ τῆς οικονομικῆς ἐπιδόσεως τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ γενικῶς ἐπέδειξαν νομιμοφροσύνην καὶ πλήρη κατανόησιν τῶν καθηκόντων τῶν, ὡς Ἕλληνων. Οὕτω, μετέσχον τῶν κοινῶν θυσιῶν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος καὶ εὐρέθησαν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους διεξήγαγε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀμυνόμενον τῶν ἀπαραγράπτων ἱστορικῶν δικαίων του.

3) Ἡ νομοταγία τοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἀποκλείει προκαταβολικῶς πᾶσαν αἰτίαν περὶ ἀναμίξεώς του εἰς ἐνεργείας καὶ πράξεις, δυναμένας νά ἀπειλήσουν, ἔστω πόρρωθεν, τὴν ἀσφάλειαν τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς.

4) Ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς συνειδήσεως, τὰ τέκνα τῆς κοινῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιάρρηκτως ἠνωμένα καὶ μέλη ἰσότητος τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄργανισμοῦ, ἀσχέτως πάσης διαφορᾶς θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς.

5) Ἡ Ἁγία ἡμῶν θρησκεία οὐδεμίαν ἀναγνωρίζει διάκρισιν ὑπεροχῆν ἢ μείωσιν, ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς φυλῆς ἢ τῆς θρησκείας, δογματίζουσα ὅτι «οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλληνι» (Γαλ. Γ 28), καταδικαζομένης οὕτω πάσης τάσεως πρὸς δημιουργίαν ἰσασθήποτε διακρίσεως ἢ φυλετικῆς ἢ θρησκευτικῆς διαφορᾶς.

6) Ἡ κοινότης τῶν τυχῶν, ἐν ἡμέραις δόξης καὶ εἰς πε-

τὸ μνημειῶδες αὐτὸ κείμενο, μοναδικὸ στὰ χρονικὰ ὁλόκληρης τῆς κατεχόμενης Εὐρώπης, προσυπογεγραμμένο ἀπὸ 29 ὁργανώσεις καὶ ἰδρύματα, ποὺ ἐκπροσώπουσαν ὁλόκληρην τὴν πνευματικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ τὴν τρανότερη ἀπόδειξιν τῆς ἐμπρακτικῆς καὶ μέχρις αὐτοθυσίας συμπαραστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κράτους πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτες ἀδελφούς του, γιὰ τὴν ὁποία βαθύτατα εἶναι τὰ αἰσθήματα τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης τῶν τελευταίων.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 23ῃ Μαρτίου 1943

ριόδους ἐθνικῶν ἀτυχημάτων, ἐσφυρηλάτησεν ἐπὶ τοῦ ἄκμονος τῆς Ἑλληνικῆς εὐψυχίας ἀκαταλύτους δεσμούς μεταξύ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, εἰς οἷανδῆποτε καὶ ἂν ἀνήκουν φυλῆν.

Δέν ἀγνοοῦμεν βεβαίως βαθεῖαν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς νέας Γερμανίας καὶ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου οὐδὲ καὶ προτιθέμεθα νά γίνωμεν ὑπερασπισταὶ ἢ ἀπλῶς κριταὶ τοῦ διεθνoῦς Ἰσραηλιτισμοῦ καὶ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης δράσεώς του εἰς τὴν σφαῖραν τῶν μεγάλων πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει σήμερον ἀποκλειστικῶς καὶ ἀνησυχεῖ ζωηρῶς ἡ τύχη τῶν 60.000 συμπολιτῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν ὁποίων ἐγνωρίσαμεν, κατὰ τὴν μακρὰν ἐν δουλείᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ συνδιαβίωσιν, καὶ τῶν αἰσθημάτων τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν φιλάδελφον διάθεσιν καὶ τῶν ἰδεῶν τὴν προοδευτικότητα καὶ τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα, καὶ — ὅπερ σπουδαιότερον — τὴν ἀδιάβλητον φιλοπατρίαν, τοῦ τελευταίου τούτου μάλιστα μάρτυς ἀψευδῆς πρόκειται ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες Ἰσραηλίται προσήνεγκον ἀγονγύσας καὶ ἀνευ δισταγμῶν εἰς τὸν βωμὸν τοῦ πρὸς τὴν κινδυνεύουσαν κοινὴν πατρίδα καθήκοντος.

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐχομεν τὴν βεβαιότητα ὅτι καὶ ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται καὶ αἰσθάνεται, καθ' ὃν τρόπον καὶ πάντες οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Πιστεύομεν ἐπὶ πλέον ὅτι θά ἔχετε ἤδη προβῆ εἰς τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα πρὸς τὰς Ἀρχὰς Κατοχῆς, διὰ τὴν ἀναστολήν τοῦ ὁδυνηροῦ καὶ ἀσκόπου μέτρου τῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου.

Ἐλπίζομεν μάλιστα, ὅτι θά ὑπεδείξατε πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς ὅτι ἡ τοιαύτη σκληρὰ μεταχειρίσις τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλίτας ἄλλων ὑπηκοοτήτων, καθιστὰ μᾶλλον ἐπὶ ἀδικαιολόγητον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἠθικῶς ἀπαράδεκτον τὸ τεθὲν εἰς ἐφαρμογὴν μέτρον. Ἐάν δὲ τυχόν προβάλλωνται λόγοι ἀσφαλείας πρὸς δικαιολόγη-

σιν αυτού, φρονούμεν ότι θα ήτο δυνατόν να προταθούν λύσεις και να ληφθούν προληπτικά μέτρα, οίον ο περιορισμός μόνον του εν δόξει αρρενωπού πληθυσμού (παρεκτός γερόντων και παιδίων) εις ώρισμένον μέρος της 'Ελληνικής 'Επικρατείας υπό την επιτήρησιν των 'Αρχών Κατοχής εις τρόπον, ώστε και η ασφάλεια τούτων να κατοχυρωθή έστω και κατά κινδύνου υποθετικού, και η τάξις των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών να αποφυγή τά δεινά επακόλουθα της δι' ης απειλείται έκτοπίσεως. 'Ως εκ περισσού σημειούμεν ότι εις τό άνωτέρω μέτρον, ο ύπόλοιπος 'Ελληνικός λαός θα ήτο διατεθειμένος, εάν ήθελε ζητηθή, να προσθήκη άνενδοιάστως όλόκληρον την έγυήσιν αυτού, υπέρ των χειμαζομένων αδελφών αυτού.

Εύχόμεθα όπως αι 'Αρχαί Κατοχής αντιληφθούν εγκαίρως τό άσκοπον της διώξεως ειδικώς των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών, οίτινες καταλέγονται μεταξύ των ειρηνικωτέρων και παραγωγικωτέρων στελεχών του τόπου.

'Εάν όμως παρ' έλπίδα ήθελον έμμείνει άμεταπίστως εις την πολιτικήν της έκτοπίσεως αυτών, φρονούμεν ότι η Κυβέρνησις, ως φορέυς της άπομενούσης πολιτικής εξουσίας εν τώ τόπω, θα έδει να λάβη θέσιν σαφή εναντί των συντελουμένων, άφίνουσα εις τούς ξένους όλόκληρον την ευθύνην της διαπραττομένης προδήλου άδικίας. Διότι νομίζομεν ότι ούδεις δικαιούται να λησμονή, ότι πάσαι αι πράξεις της δυσχερούς ταύτης περιόδου άκόμη και όσαι κείνται έξω της θελήσεως και της δυνάμεως ήμών θα έρευνθηοούν μίαν ήμέραν από τό "Έθνος, διά τόν προσήκοντα ιστορικών καταλογισμόν. Κατά δε την στιγμήν της κρίσεως, θα βαρύνη μεγάλως εις την συνείδησιν του "Έθνους η πλευρά των ήθικών ευθυνών, τάς όποιαις οι άρχοντες έπωμίζονται και δι' αυτάς έτι τάς πράξεις των ίσχυρών, έφ' όσον παρέλειψαν να έκδηλώσουν διά χειρονομίας ύψηλόφρονος και γενναίας την κατά πάντα εύλογον δυσφορίαν και την όμόθυμον διαμαρτυρίαν του "Έθνους δι' ένεργείας θιγούσας καιρίως την ένθνην ένότητα και φιλοτιμίαν, ως η άρξαμένη έκτόπισις των 'Ελλήνων 'Ισραηλιτών.

Μετά τιμής
'Ο 'Αρχιεπίσκοπος
'Αθηνών και πάσης 'Ελλάδος
ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

'Ο Πρόεδρος της 'Ακαδημίας 'Αθηνών Σ. Δοντάς
'Ο Πρύτανης του Πανεπιστημίου 'Αθηνών Έρ. Σκάσσης
'Ο Πρύτανης του Ε.Μ. Πολυτεχνείου Ι. Θεοφανόπουλος
'Ο Πρύτανης της Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Α. Νέζος
'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Σουλ. 'Αττικής Μ. Καρζής
'Ο Πρόεδρος του Δικηγορικού Σουλ. 'Αττικής Π. 'Αναστασόπουλος
'Ο Πρόεδρος του Συμβολ. Σουλ. 'Εφετ. 'Αθηνών & Αιγαίου Κ. 'Αντωνόπουλος
'Ο Πρόεδρος της 'Ενώσεως Συντακτών ΗΕΑ Γ. Καράντζας
'Ο Πρόεδρος της 'Εταιρείας 'Ελλήν. Συγγραφέων Θ. Συναδινός
'Ο Πρόεδρος της 'Εταιρείας 'Ελλήν. Λογοτεχνών Μ. 'Αργυρόπουλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορ. 'Επιμελητηρίου Πειραιώς Δ. Πετρουλάκος
'Ο Πρόεδρος του Τεχν. 'Επιμελητηρίου 'Ελλάδος Α. Καρράς
'Ο Πρόεδρος του 'Επαγγ. 'Επιμελητηρίου 'Αθηνών Σ. Χαλκιαδάκης
'Ο Πρόεδρος της 'Ενώσεως 'Ελλήνων Χημικών Κ. Νεύρος
'Ο Πρόεδρος του Φαρμακευτικού Συλλόγου 'Αθηνών Α. Τσιτώνης
'Ο Πρόεδρος του 'Οδοντιατρικού Συλλόγου Ι. Καρεκλής
'Ο Πρόεδρος του Βιοτ. 'Επιμελητηρίου 'Αθηνών Κ. Παπαδογιάννης
'Ο Πρόεδρος του Φαρμακευτικού Σουλ. Πειραιώς Μ. Καλατζάκος
'Ο Πρόεδρος των 'Ελλήνων 'Ηθοποιών Θ. Μορίδης
'Ο Πρόεδρος του Πανελληνίου Φαρμακευτικού Συλλόγου Α. Καραμερτζάνης

'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Συλλόγου Πειραιώς Δ. Μαντούβαλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορικού Συλλόγου 'Αθηνών Δ. Βασιλόπουλος
'Ο Πρόεδρος του 'Εμπορ. & Βιομ. 'Επιμελ. 'Αθηνών Α. Πουλόπουλος
'Ο αντιπρόεδρος της 'Ενώσ. 'Ελλ. Θεατρ. & Μουσ. Κριτ. Ν. Ροδάς
'Ο Πρόεδρος του 'Ιατρικού Συλλόγου Καλλιθέας Μ. Ρημαντώνης
'Ο Γεν. Γραμματέυς του Πανελ. 'Οδοντ. Συλλόγου Χ. 'Αποστόλου
'Ο Πρόεδρος του Συνδέσμου 'Ελλήνων Βιομηχάνων Ι. Τερζάκης
'Ο Γεν. Διευθυντής των Καταφυγίων 'Επειγουσσης Περιθάψεως Θ. Σπεράντζας
'Ο Γεν. Διευθυντής του 'Ιδρύματος Κοινων. 'Ασφαλίσεων Χ. 'Αγαλόπουλος

Υ.Γ. Παρεμφερής έπιστολή έστάλη και στον τότε Πληρεξούσιο του Ράιχ γιά την 'Ελλάδα, κ. 'Αλτεμπουργκ.

Μιά προφητική διαμαρτυρία

Εϋθύς μετά την άνοδο του Χίτλερ στην έξουσία και τόν εγκαινιασμό πολιτικής διώξεως των 'Εβραίων, κορυφαίοι "Ελληνες λόγιοι κι επιστήμονες συνέταξαν μία ιστορική όσο και προφητική διαμαρτυρία, την όποια επέδωσαν στην έν 'Αθήναις Γερμανική Πρεσβεία, στις 24 'Ιουνίου 1933. Τά όνόματα τών υπογραφάντων τη διαμαρτυρία είναι τά παρακάτω, όπως δημοσιεύτηκαν στην έφημερίδα «Πρωία» (28.6.1933):

Π. ΝΙΡΒΑΝΑΣ, άκαδημαϊκός, Ν. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, συγγραφέας, Ν. ΜΠΕΡΤΟΣ, καθηγητής, Π. ΜΑΡΙΝΑΚΟΣ, δικηγόρος, ΣΤ. ΜΠΡΑΝΙΑΣ, δημοσιογράφος, Ν. ΚΥΝΗΓΟΣ, τραπεζ. υπάλληλος, Δ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, τραπ. υπάλληλος, Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, χημικός, Δ. ΑΠΑΜΗΤΡΟΣ, δικηγόρος, Γ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, δικηγόρος, Γ. ΔΕΛΗΣ, ποιητής, ΣΤ. ΜΗΛΙΑΔΗΣ, ζωγράφος, ΑΓΓ. ΤΑΝΑΓΡΑΣ, συγγραφέας, Ε. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ζωγράφος, ΑΙΜ. ΒΕΑΚΗΣ, καλλιτέχνης, Α. ΜΙΝΩΤΗΣ, καλλιτέχνης, Ι. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, δικηγόρος, ΚΑΝΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ, διευθυντής ΤΤΤ, Γ. ΑΝΝΙΝΟΣ, δημοσιογράφος, Ν. ΚΑΡΒΟΥΝΗΣ, δημοσιογράφος, Ι. ΛΟΥΚΑΣ, μηχανικός, Ν. ΖΥΓΑΔΙΝΟΣ, δικηγόρος, Β. ΒΛΑΒΙΑΝΟΣ, δικηγόρος, Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ, δημοσιογράφος, Δ. ΚΑΣΤΑΝΑΚΗΣ, δημοσιογράφος, Κ. ΟΥΡΑΝΗΣ, συγγραφέας, Χ. ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ, βουλευτής, Ν. ΣΑΝΤΟΡΙΝΑΙΟΣ, ποιητής, Μ. ΑΥΓΕΡΗΣ, ποιητής, Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, συγγραφέας, Ν. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, συγγραφέας, ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ, βουλευτής, Ι. ΧΡΥΣΙΚΟΣ, καθηγ. Πανεπιστημίου, Μ. ΜΑΤΣΑΚΗΣ, ζωγράφος, ΓΑΛΑΤΕΙΑ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ, συγγραφέας, Δ. ΓΛΗΝΟΣ, παιδαγωγός, Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, δημοσιογράφος, Ι. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ, ιατρός, Α. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ, ζωγράφος, Ι. ΜΑΥΡΟΥΔΗΣ, ιατρός, Θ. ΜΑΛΑΒΕΤΑΣ, δημοσιογράφος, ΤΖΑΜΑΛΟΥΚΑΣ, ιατρός, Ν. ΖΕΚΑΚΟΣ, ιατρός, Κ. ΒΑΡΝΑΛΗΣ, ποιητής, ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, ιατρός, Α. ΠΑΝΣΕΛΗΝΟΣ, δικηγόρος, Τ. ΚΟΝΤΟΣ, δικηγόρος, Α. ΠΑΤΣΟΥΡΑΣ, ιατρός, ΜΑΡΙΑ ΣΒΩΛΟΥ, Γ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ, ιατρός, Π. ΚΑΡΑΒΙΑΣ, δημοσιογράφος, Α. ΔΗΜΑΚΟΣ, δικηγόρος, Ι. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ, δικηγόρος, Α. ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ, ζωγράφος, ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ιατρός, Κ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ, ιατρός, Γ. ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ, υπάλληλος, Π. ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ, Γ. ΠΕΦΑΝΗΣ, μηχανικός, Π. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ, υπάλληλος, Β. ΝΑΣΙΑΚΟΣ, δικηγόρος, Α. ΤΑΜΑΣΟΚΛΗΣ, καθηγητής, Γ. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, υπάλληλος, Α. ΣΑΛΛΙΑΣ, φοιτητής, Ν. ΣΕΡΕΛΗΣ, ιατρός, ΜΥΡΣΙΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Γ. ΖΑΡΚΟΣ, συγγραφέας, Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, δικηγόρος, βουλευτής, ΑΥΡΑ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΠΟΓΓΙΟΣ, μηχανικός, ΑΓΝΗ ΣΤΟΥΔΙΤΟΥ, Β. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, δημοσιογράφος, Ε. ΘΕΟΛΟΓΙΤΟΥ.

Ἡρωϊσμοί Ἑλληνοεβραίων στό στρατόπεδο τοῦ Μπιργκενάου

Σημείωμα τοῦ κ. Γερ. Ἀποστολάτου

Εἶναι γνωστή σ' ὅλους ἡ μεγαλειώδης μάχη τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας, ἐνῶ λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πού γνωρίζουν τό ξεσκήμα μιᾶς μικρῆς ομάδος Ἑλληνοεβραίων, καθὼς καί τῇ μάχῃ πού ἔδωσαν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι στό στρατόπεδο τοῦ Μπιργκενάου, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1944.

Ἡ συγκλονιστικὴ αὐτὴ ἱστορία, πού ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα μιὰ ἀκόμη λαμπρὴ πράξη ἀντιστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ἦταν γνωστὴ εὐθύς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας τὸ 1945. Τὸ 1975 ὁμως ἐγιναν γνωστὲς οἱ λεπτομέρειες τῆς ἐξεγέρσεως ἀπὸ ἓνα ὁλοκληρωμένο φάκελλο πού ἔφτασε στό Κέντρο Ἐνημερώσεως γιὰ τοὺς Ναζιστὲς ἐγκληματίες, στὴ Χάιφα. Ἡ συλλογὴ αὐτῶν τῶν στοιχείων ὀφείλετο στὴν Πολωνίδα κ. Δ. Τσέχ.

Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ φακέλλου οἱ γερμανοὶ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Μπιργκενάου εἶχαν διαλέξει 320 ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοεβραίους, πού παλιὰ δούλευαν σὰν ἐργάτες τοῦ Λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν στίς ομάδες τῶν «Ζόντερ Κομάντο».

Οἱ ομάδες αὐτές εἶχαν ὡς ρόλο νὰ ὁδηγοῦν τὰ ὑποψήφια θύματα στό «Λουτρό», δηλαδὴ στοὺς θαλάμους ἀερίων.

Ὅσοι μετεῖχαν σὲ αὐτὰ τὰ μακάβρια συνεργεῖα τῶν «Ζόντερ - Κομάντο» ἐδολοφονοῦντο ὁμαδικά ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς μῆνες, μὲ τὰ ἴδια μέσα πού εἶχαν ἤδη δολοφονηθεῖ δεκάδες χιλιάδες ὁμοθρήσκων τους.

Ἡ μικρὴ ομάδα τῶν Ἑλληνοεβραίων ἀποφάσισε νὰ ἀντισταθεῖ στοὺς Ναζί καὶ νὰ ἀρνηθεῖ νὰ ὑπηρετήσει ὡς συνεργός τῶν ἐγκλημάτων. Κατέστρωσαν λοιπὸν σχέδια γιὰ νὰ πεθάνουν σάν Ἑλληνες στρατιῶτες καὶ σάν ἄνθρωποι.

Σ' αὐτὴ τους τὴν πρωτοβουλία δύσκολα βρῆκαν συμπαράσταση ἀπὸ ἄλλους συγκρατούμενους τους στό στρατόπεδο. Μόνο 34 Ρῶσοι αἰχμάλωτοι δήλωσαν ὅτι θὰ πολεμήσουν μαζί τους.

Μὲ πολὺ δυσκολία καὶ πολλαπλάσιους κινδύνους συγκέντρωσαν χειροβομβίδες καὶ ποσότητα δυναμίτη γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ὥρα τῆς ὑπέρτατης θυσίας.

Οἱ ἥρωικοὶ αὐτοὶ Θεσσαλονικεῖς βρῆκαν ἓνα νόημα στίς ὑπόλοιπες μέρες τῆς ζωῆς τους: τὸ μεγάλο ἰδεώδες τῆς ἀρνήσεως νὰ ὑποταγοῦν στὴ βία καὶ τὴν κτηνώδη τρομοκρατία.

Εἶχε ὀρισθεῖ ἡ 15η Αὐγούστου 1944 ὡς ἡμέρα τῆς ἐξεγέρσεως. Ὅμως κάποιες λεπτομέρειες δὲν εἶχαν μελετηθεῖ καὶ μερικοὶ ζήτησαν ἀναβολή, ἐνῶ οἱ περισσότεροι εἶχαν ἤδη ἑτοιμὲς τὶς χειροβομβίδες καὶ τὶς καρδιές τους.

Στό μεταξύ μιὰ ομάδα ἀπὸ 4.000 περίπου Πολωνοὺς αἰχμάλωτους φθάνουν στό στρατόπεδο, νέα μακάβρια τροφή τῶν θαλάμων ἀερίων. Μαζί τους φθάνουν καὶ ἐνισχύσεις τῶν Ες-Ες.

Ἡ ἐξέγερση λοιπὸν, ἔπρεπε νὰ ἀναβληθεῖ, διαφορετικὰ θὰ μπορούσε νὰ πνιγεῖ ἀμέσως στό αἷμα, χωρὶς ἓνας ἀρνημὸς ἀπὸ τοὺς βασανιστὲς τοὺς Ναζί νὰ ἔχει ἐξουδετερωθεῖ.

Μιὰ ἀναβολὴ ὁμως χρειαζόταν τεράστια κινητοποίηση γιὰ νὰ εἰδοποιηθοῦν ὅσοι μετεῖχαν στὴ συνωμοσία.

Ὁ ἥρωικός ἀξιωματικός τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Ἰωσήφ Βαρούχ, ἐβραϊκῆς καταγωγῆς ἐκ Κερκύρας, μὲ τὴν στολή τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Συλληφθεὶς μετ' ἄλλους ὁμοεθνεῖς του ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, μετεφέρθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μπιργκενάου. Ἀουσιβιτς, ὅπου ὑπεβλήθη εἰς φρικτὴν βασανιστήρια. Ἀλλ' ὁ Βαρούχ ἐξεδικήθη τοὺς δημίους του: Κατόρθωσε νὰ ὑφαρπάσῃ ποσότητα ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, μὲ τίς ὁποῖες μαζί μετ' ἄλλους συμπατριῶτες του ἀνεντίναξε τὸ κρεματόριο, ψάλλων τὸν ἐθνικὸν ὕμνον. Ὁ ἥρωικός Ἰωσήφ Βαρούχ ἐτάφη ὑπὸ τὰ ἐρείπια.

(Τὸ Βῆμα, 7.2.1967)

Στὴν ἐξέγερση τῶν κρεματορίων συμμετείχαν ἐπίσης οἱ Ἑλληνες Ἑβραῖοι:

- Ἀλέκος Ἀλεξανδρίδης ἢ Ἀλμπερτ Ἑρέρα
- Οὐγκο Μπαρούχ Βενέζια
- Ἄνρυ Ναχαμά Καπόν
- Ἰακώβ Μπρουῶδο
- Ντόνη Μάρκ Ναχμιάς
- Ἀλμπερτ Τζαχόν
- Ζ. Ἀδελφοὶ Σελομό
- Μωῦς Βενέζια
- Ἰσαάκ Βενέζια.

Εἶναι ἀδικο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁμοψυχία γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν κατὰματα τὸν θάνατο, νὰ χαθεῖ μιὰ εὐκαιρία γιὰ νὰ ἀποδείξουν στοὺς Ναζί ὅτι ἡ μικρὴ αὐτὴ ἀσήμαντη ἀριθμητικὰ ομάδα δὲν φοβᾶται νὰ ἀντιπαραταχθεῖ ἐναντία στὸν σιδηρόφρακτο Γολιάθ τοῦ Ναζισμού.

Ἐνῶς ἀπὸ τοὺς συνωμότες, ὁ Καμίνσκυ ἔχει ὡς ἔργο νὰ εἰδοποιήσῃ τοὺς συγκρατούμενους του γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἐξεγέρσεως.

Ὅταν ὁ Καμίνσκυ ὁλοκληρώνει τὴν προσπάθειά του οἱ Γερμανοὶ τὸν ἐντοπίζουν καὶ τὸν ἐκτελοῦν μὲ τὸν πιὸ βασανιστικὸ τρόπο. Ὁ Καμίνσκυ γίνεται ὁ πρωτεργάτης τῆς ἀντιστάσεως!

Ἀπὸ ψίθυρους πού κυκλοφοροῦν στό στρατόπεδο, οἱ ὑποψήφιοι συνωμότες πληροφοροῦνται ὅτι ἔχει ἀποφασιστεῖ ἡ ἀμεση ἐξόντωσή τους. Ἔτσι ἡ ἡμέρα τῆς ἐξεγέρσεως προσδιορίζεται: εἶναι ἡ 7η Ὀκτωβρίου 1944. Στίς 2 τὸ μεσημέρι τὰ Ες-Ες ἀρχίζουν μιὰ νέα ἐπιλογή

μελλοθανάτων για τους θαλάμους αερίων.

Προηγούνται μία ομάδα από 100 Ούγγρους, που βαδίζουν μοιρολατρικά στο θάνατο. Κατόπιν ο έπικεφαλής Γερμανός αξιωματικός δίνει εντολή να προχωρήσουν οι "Έλληνες προς τους θαλάμους.

Μέ ένα στόμα οι 320 "Ελληνοεβραίοι αρνούνται. "Αρπάζουν ξύλα και όπιδήποτε άλλο βρίσκουν μπροστά τους και επιτίθενται με λύσσα έναντι των Ες-Ες.

Τους άφοπλίζουν και οργανώνουν την άμυνά τους για να αντιμετωπίσουν τα κύματα των Ες-Ες που τους επιτίθενται.

Οι "Ελληνοεβραίοι της Θεσσαλονίκης ζούν τις τελευταίες ώρες τους αλλά με έναν ήρωισμό που καταπλήσσει τους βασανιστές τους. "Η εξέγερση κράτησε τέσσε-

ρις ολόκληρες ώρες μέσα στο στρατόπεδο.

Τα πυρομαχικά τελειώνουν και βάζουν φωτιά στα κιβώτια με τον δυναμίτη που έχουν προμηθευτεί στους μήνες της προετοιμασίας της εξέγερσής τους. "Ενώ ψάλλουν τον "Ελληνικό "Εθνικό "Υμνο το κτίριο που είχαν όχυρωθεί τινάζεται στον αέρα. Και οι 320 "Ελληνες, "Εβραίοι το θρήσκευμα σωριάζονται στα έρείπια.

Λίγο αργότερα η εξέγερση επεκτείνεται και στα άλλα κρεματόρια. "Η "Ελληνική αντίσταση γίνεται παράδειγμα προς μίμηση.

"Υπάρχουν βεβαιωμένα στοιχεία ότι για πολλές εβδομάδες οι εκτελέσεις σταμάτησαν στο στρατόπεδο Μπιργκενάου, μία και οι Ναζί φοβήθηκαν επανάληψη των έπεισοδίων.

Μιά ακόμα σελίδα "Ελληνικού ήρωισμού έχει γραφεί.

ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΕΒΡΑΪΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΙΜΟΥΝ ΤΗΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ ΠΟΛΕΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑ ΕΓΓΡΑΦΗΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΠΟΛΕΩΝ ΣΤΗ ΧΡΥΣΗ ΒΙΒΛΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΕΒΡΑΪΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Στις 18 Μαΐου 1953 στα γραφεία της Διπλωματικής Αντιπροσωπείας του "Ισραήλ έγινε η επίδοσις στον τότε "Αρχηγό της "Αστυνομίας Πόλεων κ. "Αγγ. "Έβερτ του Διπλώματος έγγραφής του Σώματος της "Αστυνομίας Πόλεως στην εν "Ιερουσαλήμ Χρυσή Βίβλο του "Εθνικού "Εβραϊκού Κεφαλαίου, σέ ένδειξη ευγνωμοσύνης των "Ισραηλιτών της "Ελλάδος για την πατριωτική, γενναϊόψυχη και αγαθοποιό στάση των αξιωματικών και ανδρών του Σώματος έναντι του έβραϊκού στοιχείου κατά τις τραγικές μέρες του χιτλερικού διωγμού. Στην τελετή παρέστη και ο τότε "Υπουργός "Εσωτερικών κ. Π. Λυκουρέζος.

Το κείμενο του τιμητικού Διπλώματος, γραμμένο στην ελληνική και την έβραϊκή γλώσσα, είχε ως εξής:

"Το Σώμα της "Αστυνομίας Πόλεων "Ελλάδος ένεγράφη εις την Χρυσήν Βίβλον πρωτοβουλία των "Ισραηλιτών της "Ελλάδος εις αναγνώρισιν της θαρραλέας και ανθρωπιστικής συμπεριφοράς των αξιωματικών και ανδρών αυτού απέναντι των "Ισραηλιτών κατά την περίοδον των γερμανικών διωγμών".

Μιλώντας κατά την τελετή ο "Αρχηγός της "Αστυνομίας κ. "Έβερτ είπε μεταξύ άλλων:

"Οι κατά την περίοδον της έχθρικής κατοχής έθνικα ύπηρεσαι του "Αστυνομικού Σώματος ανεγνωρίσθησαν παρά του "Ελληνικού Κράτους και των Συμμάχων, άλλ' αποτελεί ιδιαιτέραν τιμήν διά τό "Ελληνικόν "Αστυνομικόν Σώμα και δι' όλους ήμας, διότι ή "Αστυνομία Πόλεων εξαιρετικώς έξ όλων των "Αστυνομιών των τότε κατεχομένων χωρών, αυτή μόνον ανεγράφη εις την Χρυσήν Βίβλον του "Εθνικού "Εβραϊκού Κεφαλαίου, την εύρισκομένην εις την "Ιεράν Πόλιν της "Ιερουσαλήμ...

"Ο άπάντης διωγμός, τά βασανιστήρια, οι έκβιασμοί και αι ληστεΐαι εις βάρος του "Ισραηλιτικού στοιχείου δέν ήτο δυνατόν παρά να εξέγείρωσι πάντα πολιτισμένον και ελεύθερον άνθρωπον και ιδία τόν "Ελληνικόν λαόν, ο όποιος συνέπασχε και συνεμερίζετο τόν πόνον κάθε άδικης δικωομένου.

Οι "Ελληνες "Αστυνομικοί, τέκνα του "Ελληνικού λαού, δέν έμειναν άσυγκίνητοι, πρό της τραγωδίας των "Ισραηλιτών, και με πραγματικόν κίνδυνον της ζωής των εβοήθησαν ώστε να διαφύγουν πολλοί την σύλληψιν και έν συνεχεία την τύχην των κρατουμένων εις τά φρικτά στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Είναι αληθές ότι παρά της "Αστυνομίας έχορηγήθησαν χιλιάδες πλαστών ταυτοτήτων και κάθε ύπογραφη μίς πλαστής ταυτότητος ήτο και μία ύπογραφη καταδίκης εις θάνατον διά τόν ύπογράφοντα.

Κανείς όμως κίνδυνος δέν ήτο δυνατόν να άποτρέψει την όφειλομένην ταύτην ένέργειαν της ανθρωπίνης αλληλεγγύης

προς τό "Ισραηλιτικόν στοιχείον και είναι ή μεγαλύτερα ήμων ικανοποίησις σήμεραν να βλέπωμεν τούς διασωθέντας έκ της τρομεράς και άπηνούς θυέλλης να επιζούν μεταξύ ήμων και μετά τόσης εύγενίας ν' άποτίωσι φόρον τιμής των αλληλομνητών έκείνων πράξεων της ανθρωπίνης αλληλοβοηθείας.

Βαθύτατα συγκινημένος δέχομαι ως "Αρχηγός του Σώματος της "Αστυνομίας Πόλεων τό Δίπλωμα τούτο της τιμητικής διακρίσεως και παρακαλώ να εύαρεστηθείτε και διαβιβάσατε τας εύχαριστίας μου προς τό κατ' έξοχήν φιλόνομον "Ισραηλιτικόν στοιχείον".

«ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΟΔΟΙΠΟΡΟΙ»

«Λοιπόν, Θεανώ Γαλάτη, συνέχισε ο κατήγορος, τόν είδα κι εγώ, μία φορά, τόν έραστή σου, και θά σου πω πώς και τότε τόν είδα, για να τ' ακούσουν όλοι εδώ μέσα. "Ηταν τόν "Ιούλιο του 1942, στη Θεσσαλονίκη, στην πλατεία της "Ελευθερίας, μία μέρα που έκαιε πολύ ο ήλιος. "Εκεί, οι Γερμανοί είχανε μαζέψει τούς "Εβραίους της Θεσσαλονίκης, τούς άντρες από όρισμένες ηλικίες, χιλιάδες ανθρώπους, για να τούς καταγράψουν, καθώς έλεγαν, και να τούς βάλουνε σέ δουλειά. Τούς είχανε δηλ μέρα στον ήλιο, να ξεροψήνονται ολόρθοι. "Εγώ γινότανε ή καταγραφή, όμιλοι από "Ες - "Ες γυρνούσαν ανάμεσά τους, κρατώντας από τό λουρί κάτι πελώρια, άγριαμένα λυκόσκυλα, και άπασχολούσαν τούς "Εβραίους με διάφορα παιχνίδια, για να περνά ή ώρα. Τούς προστάζανε να ξεγυμνωθούν και τούς άνάγκαζαν, παρές - παρές να κάνουν γυμναστική ή να χρεεύουν. "Όταν κανείς σωριαζότανε λιγοθυμισμένος από την κάψα και την κούραση, του άδειαζαν κουβάδες νερό στο κεφάλι για να τόν συνεφέρουν και να ξαναρχίσει. "Άλλους έβαζαν να κυλιούνται γυμνοί, σάν βαρέλια, σ' όλη την πλατεία, από άκρη σ' άκρη, και, πότε - πότε, όταν κορυφωνότανε τό γλέντι, άμολούσαν άπάνω τους τά λυκόσκυλα για να τούς ξεσκίσουν. Ξέρεις ποιός είχε τό γενικό πρόσταγμα σ' αυτή την επιχείρηση, ποιός τά είχε οργανώσει όλα τούτα, αληθινά σάν σκηνοθέτης, και τά πρόσταζε και τά επιθεωρούσε και τά χαϊρότανε άπ' όλους πιό πολύ; Τόν είδα με τά μάτια μου, Θεανώ Γαλάτη. "Ηταν ο ταγματάρχης Χίλεμπραντ, ο φίλος σου, ο άνθρωπος, ο καλλιτέχνης!».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΘΕΟΤΟΚΑΣ

("Από τό όμώνυμο βιβλίο, "Εκδοτικός Οίκος Γ. Φέξη, "Αθήναι 1961, σελ. 340).

SURVIVORS, AND THOSE WHO RETURNED, 1945

Επιζήσαντες Έβραίοι και επιστρέψαντες από την όμηρεια τó 1945 (52).

Παράρτημα

ΜΕ ΑΓΓΛΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ — ENGLISH TEXTS

Historical survey of Jewish presence in Greece

The first known settlement of Jews on Greek territory took place in the middle of the third century, B.C.E. It is most probable, however, that Jews settled or were carried by force to Greece via Cyprus, Asia Minor and the Aegean Islands, even earlier.¹

The first Greek Jew, known by name, is "Moschos" the son of Moschion the Jew. This name is mentioned in an ancient inscription, dated approximately 300-250 B.C.E., which was discovered at Oropos. Apparently, it is the name of a serf. This period coincides with the reign of Areios I in Sparta, (309-265) who corresponded with the Judean high priest Onias.² If this information is accurate, we must assume that the carrying out of a similar correspondence entails some degree of communication and visits of Jews to Greece.

Consequently, it was due to those travellers the establishment of a local Jewish community in Greece. The Jewish Community developed further after the uprising of the Hasmoneans, when a large number of Jews were led to slavery.

Two inscriptions from Delphi³ dated from the middle of the second century B.C.E. are referring to Jewish slaves. Among the Jewish fugitives who reached Sparta during the period of Antiochus IV Epiphanes, was the high priest Jason.⁴ From the list of cities mentioned in the book I Maccabees 15:23 — dated most probably from 142 B.C.E. — it appears that Jews lived at that period in Sparta, Delos, Samos, Rhodes, Kos, Gortyna (Crete) and Cyprus. A similar list of Jewish communities in Greece is given by Philo.⁵ This account reflects most probably the situation during the first century C.E.

Among the regions where Jews exist Philo registers Thessaly, Boeotia, Macedonia, Aetolia, Attica, Argos and Corinth. Jewish settlements are mentioned also in Euboea, Crete and Cyprus.

The fact that at Delos existed quite a large Jewish settlement is attested by the inscriptions discovered there, a number of which are from the local Synagogue.⁶ We may assume that the community of Rhodes was in close contact with the Judean King Herod, who is known he came to the aid of the Rhodians.⁷ Also the Jews of Crete are mentioned by Josephus, whose second wife was from Crete.⁸

The Jewish population of Greece increased during and after the end of the Jewish War, (66-70 C.E.). On one occasion Josephus mentions that Vespasian sent 6,000 young men from Palestine to work at the Isthmus of Corinth.⁹

The Jews of the Diaspora soon forgot Hebrew and adopted the Greek language (except for liturgical purposes), using the translation of the Septuagint.

During the Roman period Jews did not suffer any special persecution. The ancient Jewish settlements served as the basis for the later organised Jewish communities which sprang throughout the Roman and afterwards Byzantine Empire.

Early and middle Byzantine period (330-1204)

The Jewry at Byzantium during the seventh century is assumed to have continued in the status it held during the Roman period. Although Greece suffered greatly from Slavic raids, the urban centers, where the Jews were mainly settled, were not much affected. The history of the Jews of Salonica is marked by a continuous

presence just like their presence in Rhodes, Cyprus and other regions.

The spread of Christianity resulted in the restriction of the rights of the Jews. Emperor Constantine (306-337) refused the Jews the right of proselytizing, forbade mixed marriages and the possession of slaves by Jews. The legal status of the Jew was determined by the enactment of special provisions by Theodosius II (408-450) which were incorporated in his Codex Theodosianus (438).

The Jewish Community was recognised by law not, however, in a friendly manner. Religious worship, however, was protected. During the sixth century Justinian I (527-565), in spite of the fact that he was more aggressive, maintained the basic situation unaltered. Leo III (717-741) in the next compilation of laws "Selections" (740) makes no reference to the Jews. The maintenance of the legal status of the Jewish community was very significant, since Christian heretics did not enjoy any legal protection at all. The formal protection, that the Jew enjoyed, meant that he had a place in the social structure.

In 632 Heraclius ordered the conversion of all the Jews living in Byzantium. This policy, aimed at the strengthening of the unity of the Empire, was extended to the Christian heretics. Concerning the Jews, this law was never fully materialized. In 721 Leo III issued a new decree for the conversion of all Jews. This law too was not put into effect. The reason for issuing this last decree, was the different messianic movements which broke out in the East and which exerted considerable influence upon the Jews. In spite of these state actions there remained sufficient room for activity for the Jews of the Empire.

The Second Council of Nicaea in 787 revised the policy of Leo and declared that the Jews can profess openly their religion. The Byzantine code "Basilica" which was issued during the reign of Basil I (867-886) did not decree any basic changes as to the position of the Jews which had been formulated by Justinian. Generally, the religious status of the Jews was recognized and in some respects enjoyed communal independence.

The last 250 years, before the Fourth Crusade were, apparently, a relatively peaceful period for the Jews of the Empire, and their position actually improved. The truth of this condition is affirmed by the fact that when the monk Nikon (10th century) incited the inhabitants of Sparta to drive the Jews away, his words were to no effect. In 1602 a decree was issued at Chios for the expulsion of those Jews who had recently settled on the island. During the First Crusade in 1096 a great number of Jewish neighbourhoods were looted. The general panic that followed was the cause for the appearance of an intense Messianic agitation in Salonica, Andrianople and other cities. Jews from various cities left their homes and headed to Salonica from where they planned to depart for the Promised Land. The community of Salonica as well as the authorities of the city and the Bishop showed a positive attitude towards the refugees and offered their support.

Social and Economic Conditions

The legal restrictions against the Jews during the period, concerned their exclusion from service in the government and the army. Despite this, Jews were employed as tax collectors in Cyprus, during the first two decades of the 12th century. It was forbidden to Jews to

have slaves — a fact which did not particularly hurt them. As regards the economic affairs, there were no special restrictions against Jews. They were allowed to charge interest in their commercial transactions and to purchase land, except Church land. Nevertheless, these sectors were always under the absolute control of the emperor. Furthermore, Jews did not have the right to give evidence as witnesses in cases concerning Christians; supreme Authority on religious matters was the Emperor; conversion to Judaism was prohibited.¹⁰ On the other hand, circumcision, the Sabbath and the Festivals were revered. Synagogues were allowed to function, but no new ones were allowed to be erected. The latter prohibition was not strictly observed. Although the Jew was, from many aspects, under restraint, in general, he was in a better position than Christian heretics. Since the seventh century there appeared Jewish doctors, skilled artisans, weavers (as in Sparta), dyers (Corinth) and makers of silk garments (in Salonica and Thebes). Jews occupied themselves also with farming and some of them were owners of land.

In religious matters, Hebrew remained the language of the Jews along with some limited use of Greek. In the 10th century Karaism¹¹ makes its appearance in Greece. This caused an extensive literary activity and appear important Rabbinic personalities. Rabbi Tobiah ben Eliezer from Kastoria distinguished himself as an important rabbinic personality. The traveler Benjamin of Tudela in the 12th century met Jews at Corfu, Arta, Patras, Naupaktos, Corinth, Thebes, Chalcis, Salonica, Drama as well as on the islands Lesbos, Chios, Samos, Rhodes and Cyprus. At Thebes, he states, the community numbered 2,000 persons, in Salonica 500 and in other cities the numbers ranged from twenty (20) to four hundred (400). In the region of mount Parnassus, he met 200 Jewish farmers, among whom there were some serfs. When, in 1147, the King of Sicily Roger II conquered various Greek cities he carried to his kingdom Jewish weavers to develop the craft of weaving. During the reign of Emperor Constantine IX Monomachus (1042-1055) there were 15 Jewish families at Chios which were perpetual serfs to the Nea Moné monastery. The Jews of Chios paid a special poll tax to the monastery. This tax was paid also by the Jews of Salonica. At that time, the majority of the Jews were in commerce and had transactions with foreign countries.

Fourth Crusade and Late Byzantine Era (1204-1453)

In the period of the Fourth Crusade the most important Jewish communities were in Crete, Corinth, Korone, Modon, Patras and Chios. The Romaniots Jews (or Gregos) were Greek-speaking. The par excellence Romaniot communities were in Epirus, Thessaly, Crete and Chalcis. From the end of the 14th century Jewish refugees from Spain started settling in Greece, and at the end of the 15th century, from Portugal and Sicily. In the communities of Trikkala, Larissa, Volos, and above all, Salonica, the Jews of Spanish origin, "Sefaradim", imposed their language and customs. When in 1376 persecutions took place against the Jews of Hungary, many of them settled in Kavalla and Siderokastron. A second emigration stream, consisting of Hungarian Jews, appeared in 1524. A third group of Jewish immigrants was of Italian-speaking Jews to Corfu, whose ancestors were from Apulia in Southern Italy.

During the 16th and 17th centuries the Jewish population increased with the coming of the Spanish Marranos. After the persecutions of 1648 in Poland, several Polish Jews settled in Greece. The congregations at the various communities were organised according to the rite of the country where the majority of their members came from.

In Patras, for instance, in the 16th century there were the following Kehalim: "Kehilah Yevanim" ("Greek Congregation", that is of Greek-speaking Romaniots); "Kehilla Yashan" ("Ancient Congregation", of Sicilian origin); "Kehilla Hadash" ("New Congregation", refugees from Naples and other Italian cities), and "Kehilla Sefardim".

Ottoman Rule (1453-1821)

From the 16th century Salonica is the city with the most numerous Jewish Community throughout Greece, and an important center of the Diaspora. Salonica kept this position until the beginning of World War II. Other important communities existed at Naupaktos, Patras, Arta and Thebes, which was "renowned for its wisdom". On Crete the Jews played an important part in the growth of commerce. After the conquest of Rhodes by the Turks, in 1552, Jews from Salonica came and settled on the island. During the reign of Selim II (1566-1574) Don Joseph Nasi was appointed duke of Naxos and the surrounding isles. In 1669 the Venetians attacked Chios and the Jewish community was in great danger. In memory of their salvation the Jews of the island celebrated the "Purim of Chios" on the 8th of Iyyar. Following the invasion of the Venetians in Peloponnesos in 1685 many Jews from Patras, fled to Larissa. During the period of Turkish rule the Jews of Greece were engaged with the spinning of silk and the textile industry. They controlled a considerable part of commerce and they did business with Italy, France, Amsterdam, Hamburg, London, Constantinople, Smyrna and Alexandria. The Jews of Kastoria controlled the trade of furs and metals. In Thessaly and Peloponnesos the economic condition of the Jews was not so prosperous. Most of them were peddlers and tinsmiths. In Salonica all the port activities were in Jewish hands, and the port was closed on Sabbaths and Jewish festivals.

Greek Independence (1821) — World War II (1940)

During the Greek revolution 5,000 Jews from Peloponnesos lost their lives, while a large number of them fled to Corfu. Occasionally, the Jews were charged with blood libels, as in Rhodes (1840) and in Corfu (1864). At the same period some 1,500 Jews from Corfu settled in Italy, Turkey and Egypt. The beginning of the 20th century the Jews of Greece were about 10,000. After the Balkan War (1912-13) and the annexation of Northern Greece, Epirus, Chios and Crete (1908), the number of Jews grew to 100,000.

After the Treaty of Lausanne and the exchange of the population between Greece and Turkey in 1923, many Jews from Salonica departed for Palestine and other countries. By the beginning of World War II the Jews had become a dynamic factor of the economy, and controlled the markets of paper, textiles, medicines, glassware, ironware and wood. The Jews had a significant presence in the professions, industry and the import-export commerce.

Since the establishment of the modern Greek State, Greek Jews have been granted equal civil rights. In 1882 the Jewish communities were recognized as legal bodies. At the beginning of the 20th century the Alliance Israélite Universelle operated a number of schools in Greece. The greatest number of these schools were concen-

In memory of 6,000,000 souls

By Lambros G. Koromilas

Today, all over the world, a humble ceremony is held to commemorate the most horrible crime in modern history. In all the cities of the civilized world people will assemble in remembrance of the six million of their fellow men of the Jewish religion vanished from earth through violence, with one single aim: Genocide. We encounter similar phenomena, on a smaller scale, of course, in the earlier years of world history.

At that time, the sovereign victor exterminated the defeated and demolished their cities out of sheer revenge. Obviously, this was not genocide; nor were the deeds of the ancients, whether Greeks or Barbarians, characterized by the totality which we experienced in our days. Moreover, the extermination of the Jews by the Nazis was the result of a premeditated plan conceived in cold blood and prepared as a military operation, long before the outbreak of World War II. The war merely provided the pretext and the "technical" means for the mass executions and perfected the systems of extermination. What Jews went through in the German camps, and from the little information we received after the end of the war, our mind cannot grasp, as only the science of psychiatry can explain the conception of such actions.

Since the end of the war and especially since the trial of Nuremberg, what has been said, written or filmed cannot be compared to the unlimited horrifying crimes that took place. Place names like Auschwitz, Belsen, Birkenau, etc. will always recall to the mind of future generations places of hell. It is not surprising, therefore, that even today, tourists revolt at the sight of a "Dachau Street", in German big cities like Munich.

Under the Greek sun and in our peculiar climate which is remoulding people, all foreigners who stay and live near us become Greeks. This has been historically proved and that is what happened with the Jews who, centuries ago, settled in the land of our forefathers. Very soon they too became Greeks, and also acquired many of our traditional faults. Nothing whatsoever has ever stood between us; not even this very religion, as it is proved by the repeated overwhelming events in our recent history. Whenever our country was endangered, whether by alien invaders or by a natural calamity, an epidemic or an earthquake, Jews felt as Greeks, simply because they were Greeks. That is why when in 1943 the Germans started persecuting them here, every Christian did his utmost to save his Jewish brother, to whom he became even more attached on the mountains of North Epirus, when both Christian and Jewish blood was shed for the common cause. As a result of all this, apart from other private activities, a document addressed to the Prime Minister at the time, as well as to the proxy of the occupation authorities, signed by the late Archbishop Damaskinos and another 29 eminent Greeks, heads of organisations, from the Athens Academy and Universities to the Technical Chamber and the Chamber of Trade. This document was written in a very strict tone and referred to the firmness of the bonds which unite the Greek Orthodox with the Greek Jews, as "Greeks". Furthermore, this document implied a threat (which is noteworthy, considering the time it was written), with the signatories stating that: "No one can forget that all the actions during this difficult period, even those which lie beyond our will and power will be investigated some day by the Nation for due historical imputation. At the moment of judgement, the

conscience of the Nation will be heavily weighted by moral responsibilities which the rulers are assuming, no less by the deeds of the powerful, since they failed to express, by a brave and proud gesture their justifiable indignation and the unanimous protest of the nation against actions detrimental to our national unity and honour, such as the expulsion of the Greek Jews". That is how the afore mentioned document ends; I doubt whether, in any other country of Europe, occupied by the Nazis and the Fascists, was ventured something similar by those "enslaved".

It is a fact that out of 77.000 Greek Jews only 10.000 survived the persecution; 86% perished on account of enemy actions and in many cities where prosperous Jewish communities existed, there remained only but a few individuals.

At Serres, out of 600, only three survived; in Xanthi six out of 550; in Ioannina 163 out of 1850, and in Kastoria 50 out of 900. The list of horror is very long ending with the 56.000 Jews in Salonica, of whom only 1950 survived. The same happened in all countries of Europe where, temporarily, the reign of violence ruled and genocide reached the total number of 6.097.000.

Poland is on the top of this sad account. There, nearly three million Jews were lost, in Russia one million, five hundred thousand in Rumania and Germany. Therefore, tomorrow a commemoration will take place to honour the memory of those who perished. Today, being Sunday, prayers will be read all over the world. In Athens, at 11 o'clock, a commemoration will be held at the Synagogue, on Melidoni Street.

(Taken from the daily "Kathimerini" 21.4.1963, on the occasion of the 20 anniversary since the extermination of the Greek Jewry).

(from page 55)

trated in Salonica where, existed another 12 Communal schools, as well as a great number of private schools.

Notes

1. Joel 4:6 Isaiah 66:19.
2. I' Macc. 12:20-21, Jos. Ant. 12:225.
3. Frey Corpus, 1(1936), Nos. 709, 710.
4. II Macc. 5:9.
5. Legatio ad Gaium, 281-282.
6. Frey Corpus 1(1936), Nos 725-731. See also Jos. Ant. 14:231-232, that the Jews of Delos were also Roman citizens.
7. Jos., Wars 1:424, 7:21; Ant. 16:147.
8. Jos., Life, 427.
9. Jos., Wars 3:540.
10. See J. Starr, "The Jews in the Byzantine Empire".
11. Jewish sect appearing during the 8th century. Rejects Rabbinic Judaism as it developed in accordance with Talmoudic tradition, accepting only the Scriptures.
12. See magazine "Chronica" November 1983.
13. Most of the information included in this article is taken from the encyclopedea judaica.

VIRTUE AND COURAGE

The Greek Orthodox Church and the academic world of the Greek people protest against the persecution

The letter that was sent by Archbishop Damaskinos to the Prime Minister K. Logothetopoulos at the time, is a monument of courage, national dignity and respect for human ideals.

This historical document, unique in the annals of occupied Europe, was signed by representatives of the major cultural institutions and organisations, speaking on behalf of the silenced Greek people. It required "virtue and courage" to sign such a document in those dark times.

To
The Prime Minister
Mr. K. Logothetopoulos
ATHENS

Mr. Prime Minister

The Greek people were rightfully surprised and deeply grieved to be informed that the German Occupation Authorities have already started to put into effect a programme of gradual deportation of the Greek Jewish community of Salonica to places beyond our national borders and that the first groups of deportees are already on their way to Poland. The grief of the Greek people was even deeper since:

- 1) According to the terms of the armistice, all greek citizens, without distinction of race or religion, were to be treated equally by the Occupation Authorities.
- 2) The Greek Jews have proven themselves not only valuable contributors to the economic growth of the country but also law-abiding citizens who understand fully their duties as Greeks. They had their share in the common sacrifices for the Greek country and were always on the front line of the struggles of the greek nation to defend its inalienable historical rights.
- 3) The law-abiding nature of the Jewish community in Greece excludes a priori any reason that it may be involved in actions or acts that might endanger even in the slightest, the safety of the Military Occupation Authorities.
- 4) To the national conscience all the children of common mother Greece appear to be an inseparable unity; they are all equal members of the national body without re-

gard to religion or dogmatic differences.

5) Our Holy Religion does not recognize any superior or inferior qualities based on race or religion, stating that: "there is neither Jew nor Greek", (Gal. 3:28) and in this manner, condemning any attempt to discriminate or create racial or religious differences.

6) Our common fate, in days of glory and in periods of national misfortune, forged inseparable bonds among all Greek citizens, without exemption, no matter what their race.

Certainly, we are not unaware of the deep conflict between the new Germany and the Jewish community nor do we intend to become defenders or even simply judges of world jewry in the sphere of the great political and economic affairs of the world. Today we are interested and deeply concerned with the fate of 60.000 of our fellow citizens, who are Jews. For long, we have lived together in slavery and in freedom and we have come to know their feelings, their brotherly attitude, their economic activity and what is even more important their irreproachable patriotism. True witness of this is the great number of victims offered without regret and without hesitation by the Greek Jewish community on the altar of duty when our country was in peril.

Mr. Prime Minister,

We are certain that the thoughts and feelings of the Government agree with those of all the rest of the greek people on this matter. We believe also that you have already taken the necessary steps and applied to the Occupation Authorities to rescind the grievous and aimless measure to deport the members of the Jewish community of Greece.

We hope indeed, that you have indicated to those in power that such a harsh treatment of Jews who are Greek citizens, as opposed to Jews of other nationalities in Greece, makes the instituted measure even more unjustifiable and therefore morally unacceptable. If it is security reasons that justify it, we think that it is possible to suggest a solution, and to take measures such as the detention of the active male population (except children and the old) at a specific place on greek territory

under the surveillance of the Occupation Authorities, so that their security is guaranteed even against a hypothetical danger, and the Greek Jewish community will be spared of this deportation which is threatening it. In addition, we note with regard to the above measure that the rest of the Greek people will be willing if asked, to guarantee without hesitation for their brothers in need.

We hope that the Occupation Authorities will realise in time the aimlessness of the persecution of Greek Jews in particular, who are among the most peaceful and productive elements of the country.

If, however, they insist on this policy of deportation, we believe that the Government as the bearer of any political authority left in the country, should take a clear stance with regard to these events and let the foreigners bear the full responsibility of committing this obvious injustice. For we believe that no one should forget that all actions during these difficult times, even those that lie beyond our will and power will be reviewed someday by the nation and will be subjected to historical investigation. During that time of judgement, the aspect of responsibility assumed by the leaders will weigh heavily upon the conscience of the nation, if the leaders fail, to make bold and express the most justified protest of the Nation against measures like the initiation of the deportation of the Greek Jews which insult our national unity and honour.

With respect
Damaskinos

Archbishop of Athens and all Greece

Follow signatures of the heads of the major cultural institutions and organizations:

The President of the Academy of Athens, the Rector of the University of Athens, the Rector of the Polytechnical School of Athens, the Rector of the High School of Economic Studies, the President of the Medical Association of Attica, the President of the Roll of Barristers of Attica, the President of the Union of Notaries of Athens and Aegean, the President of the Journalist's Union, the President of the Association of Greek authors, the President of the Culture Association, the President of the Piraeus Chamber of Commerce, the President of the Athens Professional Chamber, the President of the Greek Association of Chemists, the President of the Athens Association of Pharmacists, the President of the Dentist's Association, the President of the Athens Craftsman Chamber, the President of the Piraeus Association of Pharmacists, the President of the Greeks Actors, the President of the Greek Association of Pharmacists, the President of the Medical Association of Piraeus, the President of the Athens Association of Merchants, the President of the Athens Chamber of Commerce and Industry, the Vice-President of the Greek Union of theatrical and musical Critics, the President of the Medical Association of Callithea, the Secretary General of the Panhellenic Association of Dentists, the President of the Greek Industrialists Union, the General Director of the Refugee's Organisation, the General Director of Social Health Organisation.